ALEXANDRU METEA

CONEXIUNI

lexicologie
gramatică
stilistica prozei artistice
filologie
miscellanea

EDITURA EXCELSIOR ART

ALEXANDRU METEA

CONEXIUNI
LEXICOLOGIE ◆ GRAMATICĂ
STILISTICA PROZEI ARTISTICE
FILOLOGIE ◆ MISCELLANEA

Pentru biblioteca
Institutului de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
al Academiei Române

A. Metea

februarie 2009

Scanned with OKEN Scanner

Prezentare grafică: Zsolt Novac

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
METEA,ALEXANDRU
Conexiuni / Alexandru Metea. - Timişoara: Excelsior Art, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-592-202-3

821.135.1.09-4

Ne puteți vizita pe
www.excelsiorart.ro

Pentru achiziție carte aveți la dispoziție:
e-mail: editura@excelsiorart.ro
sau
telefon / fax 0256/201078

Editura Excelsior Art
CP. 262, OP. 1, Timişoara

–2008 –**Editura EXCELSIOR ART**
300011 – Timişoara, Str. Proclamația de la Timişoara, nr. 7, et. I, camera 9b

Tipărit în ROMÂNIA

Scanned with OKEN Scanner

ALEXANDRU METEA

CONEXIUNI

LEXICOLOGIE ◆ GRAMATICĂ
STILISTICA PROZEI ARTISTICE
FILOLOGIE ◆ MISCELLANEA

Excelsior Art
2008

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Cuvânt înainte

Volumul de față reunește studii, articole, comunicări, interviuri, apărute în ultimele patru decenii, care – credem noi – nu şi-au pierdut actualitatea.

Textele sunt reproduse în general fără modificări, iar acolo unde acestea totuşi există, ele s-au datorat unor motive de ordin tehnic.

Adunarea la un loc, într-un volum, a acestor contribuții, risipite prin diverse publicații, dintre care unele sunt greu accesibile tinerilor filologi de azi, are ca unic scop să ofere, alături de cărțile publicate, o imagine de ansamblu a preocupărilor noastre de până acum – care au avut în centrul lor structura gramaticală şi stilistică a limbii române, dar şi cultura noastră din trecut şi de azi – şi să asigure o documentare mai uşoară a cercetătorilor care se vor îndrepta spre aceste domenii.

iulie 2008

Alexandru Metea

SLUJITORUL GRAMATICII ROMÂNEŞTI

Acad. Marius SALA
(Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din Bucureşti)

Nu l-am cunoscut pe Al. Metea în urmă cu patru decenii, ca pe ceilalți timişoreni, ci mai târziu, după 1990, când am început să fac cursuri pentru masteranzii Facultății de Litere din Timişoara. De la început, am fost surprins de siguranța cunoştințelor sale de gramatică. Surprinderea s-a transformat în admirație când, invitat o dată să-i văd biblioteca, am întâlnit, aşezate într-o ordine perfectă, toate lucrările de lingvistică românească. Lucru rar: are colecțiile revistelor româneşti de lingvistică aşezate în ordine perfectă. Fire iscoditoare cum sunt, nu m-am mulțumit să văd că există acele cărți şi reviste, ci, printr-un sondaj discret, între două pahare de... apă minerală, am constatat că şi critica unele afirmații din respectivele cărți şi reviste. Era o probă că le cunoştea. Când am văzut că mai există oameni pasionați de gramatică (şi de lingvistică) m-am oferit să fiu „furnizorul" casei Metea. Ați înțeles că s-a stabilit o relație de prietenie dezinteresată pornind de la cărțile de lingvistică. În timpul anilor, această relație s-a întărit mai ales datorită faptului că el era responsabilul cursurilor de masterat de la Facultatea de Litere a Universității de Vest din Timişoara.

Scanned with OKEN Scanner

Trebuie să mărturisesc că nu o dată el m-a convins să mai țin cursurile respective, în momente când începeam să consider că nu mai era cazul să continui. Ştia să mă convingă, cu surâsul său inconfundabil, că trebuie să fac şi eu ceva pentru universitatea care mi-a acordat primul titlu de doctor honoris causa. De fiecare dată invoca faptul că masteranzii aflau din povestirile mele fața necunoscută a limbii române, caracterul romanic al ei.

Domeniul cultivat cu deosebită pasiune de Al. Metea a fost cel al gramaticii româneşti. Studiul sistematic al structurii gramaticale a limbii române s-a concretizat în opt volume; de remarcat felul în care îmbină teoria cu practica analizei gramaticale. Amintesc în primul rând titlurile care au avut două ediții: *Limba română. Vocabular, morfologie, sintaxă. Sinteze, scheme şi exerciții,* 1994; *Limba română. 111 modele şi teste rezolvate de analiză gramaticală,* 1998. La acestea adaug şi: *Compendiu de limba română,* 1995; *Limba română de la A la Z,* 1998; *Limba română esențială,* 2001.

Chiar şi limba celor mai importanți scriitori români (Mihai Eminescu şi Ion Creangă) a fost urmărită, din aceeaşi perspectivă, în două volume bine cunoscute: Ion Creangă. *Expresivitatea structurilor sintactice,* 2000; Mihai Eminescu. *Expresia artistică a motivelor folclorice,* 2000.

Unul dintre motivele pentru care regret că nu mai merg la Timişoara este faptul că nu-l pot vedea des pe „slujitorul gramaticii româneşti". Am noroc că vine uneori să se „aprovizioneze" cu cărțile apărute la Bucureşti pe care eu, vai, nu le mai pot căra la Timişoara. Nu ezită să mă caute, prilej să ne amintim că făceam şi o pauză „mare" între două cursuri în care el şi ceilalți colegi lingvişti de la Vest veneau să afle noutățile de la Bucureşti în aburul de neconfundat al cafelei aduse în termos...

In honorem Magistri Alexandru Metea,
Editura Universității de Vest, Timişoara, 2008, p. 27-28.

Scanned with OKEN Scanner

LEXICOLOGIE

Scanned with OKEN Scanner

DERIVATE OPACE

În limba română principalul mijloc de îmbogățire a vocabularului este d e r i v a r e a şi cuvintele create prin acest procedeu au pentru vorbitori, în marea majoritate a cazurilor, o structură analizabilă, care le permite să distingă baza de particulele derivative (Vezi Gabriela Pană, *Derivarea prin sufixe, o procedură distributivă şi transformațională de segmentare a derivatelor*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, EA, 1965, p. 657-662) şi astfel să stabilească, cu uşurință, sensul cuvântului creat prin acest procedeu.

„Simțul etimologic" al vorbitorilor funcționează perfect atunci când la baza derivatelor se află un cuvânt cunoscut. Există însă şi cazuri când forma internă a derivatului nu mai este evidentă întrucât cuvântul-bază este regional ori popular sau este un cuvânt învechit, deci ieşit din uz, ori un cuvânt rar.

Aceste derivate, cu o structură transparentă, deci motivată, în momentul în care au fost create, au devenit astăzi o p a c e, din următoarele motive:

1. Baza este un r e g i o n a l i s m.

Lucreția Mareş (*Cuvinte regionale în derivate literare*, LR, XXIV, 1975, nr. 1, p. 71-80) consemnează pe *boci* (< *boace*), *căsăpi* (< *casap*), *ciopârți* (< *ciopată*), *colțunaş* (< *colțun*),

Scanned with OKEN Scanner

hulubărie (< *hulub*), *mura* (< *moare*), *mohorî* (< *mohor*), *morocănos* (< *morocăni*), *moşteni* (< *moştean*), *muşeţel* (< *muşat*), *pieziş* (< *piez*), *piţigoi* (< *piţiga*), *prizărit* (< *prizări*), *scrijeli* (< *scrijea*), *şăgalnic* (< *şagă*), *viorea* (< *vioară*), *căptuşi* (< *căptuh*), *jurubiţă* (< *jirebie*), *zgrunţuros* (< *zgrunţur*), *îmbucurător* (< *îmbucura*), *gogonat* (< *gogon*), *făţarnic* (< *făţare*), *obleţ*, *oblete* (< *oblu*), *bălai*, *bălan* (< *băl*), *coţcar* (< *coţcă*), *spilcui* (< *spilcă*), *nătărău* (< *netare*), *rufos* (< *rufă* „zdreanţă"), *tălălăi* (< *tălălău*), *terfeli* (< *tearfă*), iar dintre cele cu prefixe pe *îmboldi* (< *bold*), *îmbrânci* (< *brâncă*), *îngâmfa* (< *gâmfă*), *îngloda*, *înglodat* (< *glod*), *nepăsător* (< *păsător*), *amâna* (< *mâne*), *neobrăzat* (< *obrăzat*), *îmbulzi* (< *bulz*), *amănunt* (< *mărunt*).

Acestora trebuie să le mai adăugăm şi următoarele derivate, unele literare, iar altele populare – care au la bază, de asemenea, regionalisme:

Aht s.n. 1. Oftat, suspin. 2. Durere, suferinţă, chin, jale. (< ngr. *ahti* „dorinţă arzătoare"; Al. Graur, *Etimologii româneşti*, 1963, p. 53 nu exclude un intermediar bulgăresc) este punctul de plecare pentru derivatul literar *ahtia*, de la care s-au mai format *ahtiat*, *ahtiare*. Acelaşi cuvânt are şi varianta **oft** (Înv. şi reg.) Oftat, suspin; p. ext. amărăciune, regret, suferinţă, deznădejde, de la care s-au format derivatele literare *ofta, oftare, oftat, oftătură.*

Bracină s.f. Cingătoare (< lat.) este baza derivatului popular *brăcinar* s.n. 1. Şiret, sfoară sau curea cu care se strâng în jurul mijlocului izmenele, iţarii etc.; brâneţ. 2. Vergea de oţel care leagă coarnele plugului, pentru a le întări (*bracină* + suf. – *ar*). DLR îl consideră disimilat din **brăcirar*, din *brăcire* + suf. instr. – *ar*. Cf. *bracire, bracie*.

Cotorosi vb. IV Refl. A se descotorosi (cf. bg. *kurtulisvam*) + pref. *des-* > *descotorosi* vb. IV Refl. şi tranz. A (se) degaja, a (se) elibera, a scăpa de cineva sau de ceva care supără, care incomodează; a (se) dezbăra.

Scanned with OKEN Scanner

Firiz s. n. Ferăstrău de mână (< magh. *Fürész*) prin derivare cu suf. *–ău* a dat naştere lui *ferăstrău* (DEX presupune o contaminare cu *fereastră* sau *ferestrui*; vezi şi Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, *Privire generală*, 1976, p. 29, Fr. Király, *Etimologia. Etimologii*, Timişoara, 1988, p. 95-107).

Oborî vb. IV Tranz. A doborî ceva sau a pune pe cineva la pământ; a omorî; fig. A scoate pe cineva dintr-un post, dintr-o demnitate prin diverse uneltiri (< sl. *oboriti)* este baza cuvântului *doborî*, care are sensuri mult mai numeroase: 1. A da jos, a culca, a răsturna, a dărâma (la pământ). 2. A face să se desprindă şi să cadă din locul unde este fixat, atârnat, agăţat. A face să cadă o fiinţă sau un obiect care zboară sau pluteşte în aer. 3. A înfrânge, a supune, a distruge, a răpune pe cineva. Fig. A desfiinţa, a nimici, a stârpi, a lichida o stare de lucruri, o situaţie etc. Fig. A birui, a copleşi. 4. (Sport) A depăşi cel mai bun rezultat anterior, a bate recordul existent. De la *doborî* s-au format, la rândul lor, derivatele *doborâre, doborât, doborâtor.*

Orbeca vb. I Intranz. A orbecăi (< orb + suf. *-eca*). De la acest verb prin derivare cu suf. *–ăi* s-a format *orbecăi* vb. IV. Intranz. A umbla (încoace şi încolo) pipăind şi rătăcind (ca orbul) prin întuneric; a dibui, a bâjbâi, a orbeca, iar de la acesta derivatele *orbecăire* (cu suf. *–re*), *orbecăială* (cu suf. *–eală*) şi, prin conversiune, *orbecăit* s.n. (Ultimele două nu apar în DEX.)

Plav adj. (Despre boi) Care are părul de culoare albă-gălbuie sau albă-cenuşie (< sl.) este baza derivatelor populare *plăvai, plăvaie* adj. (cu suf. *–ai*), *plăvan* (cu suf. *–an*), *plăviţ, -ă* (cu suf. *–iţ*), *plăviu, -ie* (cu suf. *–iu*).

Sâmbră s.f. Asociaţie, tovărăşie. Spec. Întovărăşire în vederea aratului sau a alcătuirii unei stâne pentru văratul oilor. (DEX: < magh. *cimbora*; Fr. Király, Op. *cit.* demonstrează că maghiara l-a împrumutat din română;vezi şi Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, 1999, p. 56, 191; DLR cf. alb. *sämbër*,

Scanned with OKEN Scanner

scr. *srebar, srebra*) este bază pentru derivatele regionale *sâmbra* (cu suf. *–a*), *sâmbraş* (cu suf. *–aş*), *sâmbrar* (cu suf. *–ar*), *sâmbrăli* (cu suf. *–ăli*), *sâmbrălui* (cu suf. *–ălui*), dar şi pentru cuvântul popular *simbrie* (cu suf. *–ie*), de la care au fost formate *simbriaş* (cu suf. *–aş*) şi *simbrioară* (cu suf. *–ioară*).

Şucheat adj. *Deşucheat* (< magh. *süket*) + pref *des-* a dat naştere lui *deşucheat, -ă* adj. (Pop. şi fam. Despre oameni, despre sentimentele şi acţiunile lor; adesea substantivat) 1. Nebun, smintit. 2. Dezmăţat, destrăbălat, imoral.

Sfârlă s.f. 1. Bobârnac. 2. Bot, rât. (Et. nec.; DLR – Cf. *sfâr*; orig. slavă: Al. Graur, *Etimologii româneşti*, 1963, p. 138-139) Cu suf. *–ează* a fost format *sfârleză* s.f. l. Titirez (pentru copii). Fig. Persoană vioaie şi harnică. 2. Capătul de jos al fusului, a cărui formă (conică) face ca acesta să se învârtească mai uşor; prâsnel. 3. Placă metalică fixată pe o axă de lemn, care se aşază la ţară pe acoperişul caselor, pentru a arăta direcţia vântului.

Stacoj, stacoji s. m. Homar: p. ext. rac (< ngr. *stakos*). Cu suf. *–iu* s-a format *stacojiu, -ie* adj. De culoare roşu-aprins (ca a stacojului sau a racului fiert); carmin.

Sturluiba vb. IV A se zăpăci, a-şi pierde capul, raţiunea (Et. nec.). *Sturluibat, -ă* (Reg., adesea substantivat) + suf. *–atic* a dat naştere derivatului *sturlubatic, -ă* (Pop.) Nebunatic, neastâmpărat, zvăpăiat.

Ştiob, ştioburi s. n. Vas de lemn în care se varsă lăturile (< ucr. *štovd, štub*). Prin derivare cu suf. *–ei* a rezultat *ştiubei, ştiubeie* s.n. l. Stup primitiv. 2. Vas facut dintr-un trunchi scobit, folosit pentru păstrarea unor obiecte casnice. 3. (Reg.) Trunchi scorburos care serveşte ca ghizd la o fântână mică; p. ext. fântână (mică).

Urdina Vb. I Intranz. 1. A merge des la cineva sau undeva; a face acelaşi drum de repetate ori. 2. A avea diaree.(< lat. *ordinare*). Cu suf. *–iş* s-a format *urdiniş, urdinişuri* s.n. Deschizătură îngustă într-un stup, pe unde ies şi intră albinele.

Scanned with OKEN Scanner

2. Baza este un c u v â n t p o p u l a r (în DEX are mențiunea *popular*):

Benchet, benchete s. n. Petrecere mare, chef, zaiafet (< ucr. *benchet*) este baza pentru *benchetui* (*benchet* + suf. *–ui*), cu sensul „a chefui", de la care s-a format, prin același procedeu, *benchetuială* (cu suf. *–eală*).

Boș, boașe s. n. Testicul (< lat. *bursa*) este la baza lui *boșorog, - oagă, boșorogi, -oage* adj. și s. m. și f. (Pop.) (persoană) care suferă de hernie; Fig. (Om) bătrân, ramolit, de la care s-a format *boșorogi* vb. IV Refl. (Pop.) A se îmbolnăvi de hernie, Fig. A se ramoli (de bătrânețe) (*boșorog* + suf. *–i*) și apoi *boșorogeală* (*boșorogi* + suf. *–eală*).

Dram s.n. l. Veche unitate de măsură pentru greutate și pentru capacitate. (Pop.) Gram. 2. (Adesea fig.) Bucățică, fărâmă, crâmpei, strop, pic. (< ngr. *drámi*) este baza derivatului popular *drămălui* (*dram* + suf. *–ălui*), dar și al celui literar *drămui* vb. IV Tranz. A măsura, a cântări, a socoti sau a împărți cu precizie un material, o substanță etc. Fig. A împărți, a alege după o matură chibzuință și în amănunt (cu suf. *–ui*), de la care provin și *drămuire* (cu suf. *–re*) și *drămuit, -ă* (prin conversiune).

Năbuși vb. IV. 1. Tranz. și refl. A (se) sufoca, a se înăbuși. Tranz. Fig. A împiedica dezvoltarea, desfășurarea sau mani-festarea unei acțiuni, a unui proces, a unui sentiment etc. Tranz. Fig. A face să nu se vadă, să nu se simtă, să nu se audă. 2. Tranz. A potoli, a stinge focul. 3. (Adesea fig.) A se revărsa, a inunda; a invada.(Despre sânge, lacrimi) A podidi. (< scr.*nabušiti*), considerat în DLR învechit și popular, a dat naștere derivatului *înăbuși* (pref. *în-* + *năbuși*), care are și un sens în plus: (Despre buruieni) A împiedica creșterea și dezvoltarea plantelor; a năpădi, iar în DA este grafiat *înnăbuși*, pentru a marca structura cuvântului nou. Din *înăbuși* au fost create *înăbușeală* (cu suf. *–eală*), *înăbușire* (cu suf. *–re*), *înăbușit, -ă* adj. (prin conversiune), *înăbușitor, -oare* (cu suf. *–tor*), care au înlocuit sinonimele fără prefix.

Scanned with OKEN Scanner

Osebi vb. IV l. Tranz. şi refl. A (se) diferenția, a (se) deosebi. 2. Tranz. şi refl. (Înv. şi pop.) A (se) despărți, a (se) separa; a (se) divide. 3. Tranz. (Înv.) A lăsa deoparte, a excepta. (< sl. *osebiti*). De la acest cuvânt s-au format *osebire* (cu suf. *–re*) şi *osebit, -ă* (prin conversiune), dar în limba literară a pătruns *deosebi* vb. IV l. Refl. A se diferenția (de cineva sau de ceva), a nu (mai) fi la fel. Tranz. A da unei ființe sau unui lucru o notă aparte, specifică, a face să se deosebească de alții. 2. Refl. A se ridica deasupra celorlalți); a se distinge, a se remarca, a se evidenția. 3. Tranz. A recunoaşte un lucru sau o ființă dintre altele asemenea; a desluşi, a discerne, a distinge. (pref. *de-* + *osebi*), precum şi *deosebire* s. f. (*deosebi* + suf. *–re*) şi *deosebit, -ă* adj. (prin conversiune).

Podmol s. n. 1. Aluviune; p. ext. mâl, nămol sau teren mâlos; cantitate mare, grămadă. 2. Mal înalt, abrupt, ros de ape. 3. Prispă; vatră de lut pe care e clădit cuptorul (< bg. *podmol*, magh. *padmaly*). Din varianta *potmol* au fost formate atât un derivat popular *potmoli* (cu suf. *–i*), iar de la acesta *potmolire* (cu suf. *–re*) şi *potmolit, -ă* (conversiune), cât şi literarul *împotmoli* vb. IV. Refl. A se înțepeni în nămol, în nisip etc.; a se îngloda, a se înnămoli. (Despre albia unei ape curgătoare) A se înnămoli, a se îngusta din cauza aluviunilor. (Fig.) A nu putea fi dus până la capăt, soluționat, rezolvat.(pref. *în-* + *potmol* + suf. *–i*), din care provin *împotmolire* (cu suf. *–re*) şi *împotmolit, -ă* adj. (prin conversiune din participiu).

Saț s. n. Senzația celui sătul; săturare, îndestulare. DLR înregistrează şi sensurile: 2. (Pop.) Stare, senzație, pornire a omului lacom, nesătul sau îmbuibat. 3. (Înv. şi reg.) Abundență, belşug, îndestulare de produse destinate alimentației. (< lat. *satium*). Prin derivare au fost create cuvintele literare *nesaț* s.n. Dorință puternică, poftă, aviditate, lăcomie (pref. *ne-* + *saț*) şi *sățios, -oasă* adj. (Despre alimente) Care satură, care ține de foame,nutritiv, hrănitor (*sațiu* + suf. *–os*), iar din acesta *nesățios, -ă* (cu pref. *ne-*).

Scanned with OKEN Scanner

Sârg s.n. (În loc. adv.) *Cu* (sau, reg., *de, în*) *sârg* = repede, iute; îndată, imediat.(< magh. *sürgös* „grăbit"; DLR: magh. *szorog*). Derivatul popular *sârgui* (*sârg* + suf. *–ui*) stă la baza cuvintelor literare *sârguință* (cu suf. *–ință*) – de la care a fost creat *sârguincios, -oasă* (cu suf. *–ios*) – şi *sârguitor, -oare* (cu suf. *-or*).

Valmă, vălmi s. f. Mulțime, învălmăşeală; p. ext. hărmălaie, tumult. Loc. adj. şi adv. *De-a valma*. Expr. *A da valma* (< rus., ucr. *valom*) (Vezi Sorin Stati, *Cuvinte româneşti, O poveste a vorbelor*, 1964, p. 34) este baza derivatelor *valmeş* adv. (cu suf. *–eş*), *vălmăşag* s. n.(cu suf. *–şag*), *vălmăşi* (derivat regresiv din *vălmăşag*), din care provin *vălmăşeală* (cu suf. *–eală*) şi *vălmăşire* (cu suf. *–re*). În limba literară s-au impus derivatele cu prefixul *în-*: *învălmăşag, învălmăşeală, învălmăşi, învălmăşire, învălmăşit*.

Zăpuşi vb. IV Tranz. (Despre soare) A încălzi foarte tare, a înfierbânta (< bg. *zapuša*, scr. *zapušiti* „a umple de fum"). Din el s-au format cuvintele populare *zăpuşit, -ă* adj. (prin conversiune) şi *zăpuşitor, -oare* adj. (cu suf. *–tor*) şi literarul *zăpuşeală* s. f. Căldură mare, înăbuşitoare,arşiță, zăduf. (cu suf. *-eală*).

3. Cuvântul-bază este i e ş i t d i n u z (în DEX are mențiunea *învechit*).

Căsător s. m. Soț (< *casă* + suf. *–ător*) (DEX). DLR înregistrează varianta **căsătoriu** s. m. uneori cu funcțiune adjectivală. Om stabilit, cu casă, căsătorit; tată de familie, stăpân al casei; casnic (Adj. verbal al unui verb dispărut din limbă * *căsá* din lat. vulg. **casare* „a întemeia o căsnicie"; vezi şi Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română*, 1987, p.17). Prin derivare s-au format: *căsătoresc, -ească* adj. (Rar) De căsătorie, privitor la căsătorie (cu suf. *–esc*), *căsători* vb. IV Refl. şi tranz. A (se) uni prin căsătorie cu cineva (cu suf. *–i*), *căsătorie* s.f. Uniune legală între un bărbat şi o femeie pentru întemeierea unei familii. Trai comun între soți, viață conjugală, căsnicie (cu suf. *–ie*), şi, prin

Scanned with OKEN Scanner

conversiune, *căsătorit, -ă* adj. (Despre bărbați) însurat; (Despre femei) măritată.

Cofet (sg. învechit), **cofeturi** s. n. pl. Diverse sortimente de bomboane, de zaharicale.(DEX: < ngr. *ko(n)féta*; DLR: < it. *confetto* prin mijlocirea ngr. *konfeta*; TDRG: Cf. şi germ. *Konfekt*). Din forma de singular a fost creat *cofetar* (cu suf. *–ar*) şi *cofetărie* (1) s. f. local în care se fac, se consumă şi se vând dulciuri (cu suf. *–ărie*), iar din *cofetar* au fost derivate *cofetăreasă* (cu suf. *–easă*) şi *cofetărie* (2) s. f. Meseria cofetarului. (cu suf. *–ie*).

Găună (DEX), **găun** (DLR) Gaură mică (< lat.) stă la baza derivatului literar *găunos, -oasă* adj. (Despre copaci sau trunchiuri de copaci) Care este găurit, gol, mâncat pe dinăuntru; scorburos. (Despre nuci) Care este fără miez; sec. (Pop.; despre dinți, măsele) Cariat. (Fig.) (Despre acțiuni, manifestări ale oamenilor) Care este lipsit de conținut, de temei. (*găună* + suf. *–os*).

Gâlt nu este glosat în DEX şi DLR, dar este considerat cuvântul de bază învechit cu sensul „gât” şi de origine slavă, dar fără precizarea etimonului, din care au fost derivate *gâtlan, -ă* adj. 1. s. n. (Înv. şi reg.) Gât. 2. Adj. (în sintagma *Prună gâtlană)* şi substantivat f. = varietate de prune alungite la unul dintre capete; prună cu gât (cu suf. *–an*) şi *gâtlej, gâtlejuri* s. n. (cu suf. *–ej*).

Neca vb. I nu este glosat în DEX, dar apare în etimologia cuvântului *îneca*, despre care se afirmă că este un derivat: pref. *în-* + *neca* (înv. „a ucide” < lat.), ceea ce explică şi grafia *înneca* din DLR. *Îneca* a dezvoltat 4 sensuri: 1. Refl. tranz. A muri sau a face să moară prin sufocare în apă (sau în alt lichid). 2. Refl. (despre nave) A se scufunda. 3. Tranz. (Despre ape) A inunda un loc, o arătură. Fig. A copleşi, a înăbuşi. 4. Refl şi tranz. A (se) sufoca, a (se) înăbuşi şi este baza pentru numeroase derivate: *înec* s. n. (derivat regresiv), *înecare* s. f. (cu suf. *–re), înecăcios, -oasă* adj. (cu suf. *-ăcios*), *înecăciune* s. f. (cu suf. *–ăciune*), *înecător, -oare* adj. (rar) (cu suf. *–tor*), la care se adaugă *înecat, -ă* adj. (conversiune din participiu).

Scanned with OKEN Scanner

Schingi, schingiuri s. n. Schingiuire, tortură, caznă (< tc.*işkence*) este baza derivatului *schingiui* vb. IV. Tranz. A supune pe cineva la (mari) suferințe fizice; a chinui, a munci, a tortura; a maltrata. A deforma, a stâlci, a poci. A schingiui limba (*schingi* + suf. *–ui*), din care s-au format *schingiuire* (cu suf. *–re*), *schingiuitor* (cu suf. *–tor*) şi, prin conversiune, *schingiuit, -ă* adj. şi subst.

Sufragíu, -i s. m. Om de serviciu care servea la masă (< tc. *sofraci*) este baza derivatului literar *sufragerie* s. f. Cameră special amenajată şi mobilată în care se serveşte masa. Mobilierul pentru această cameră (*sufragiu* + suf. *–ărie*).

Ticală s.f., glosat în DLR cu următoarele sensuri: 1. (Înv. şi reg.) Suferință, chin, durere, amar; mizerie; (Înv. şi reg.) Ticăloşie. 2. (Reg.) Om ticăit, neajutorat, slăbănog, bleg, nevrednic. 3. (Munt.) Muncă anevoioasă, migală (Cf. ticăi), în DEX este menționat doar ca bază – cu precizarea „învechit", cu sensul „mizerie" şi cu etimologie necunoscută – pentru derivatul *ticălos, -oasă* adj., s. m. şi f. 1. (Persoană) care comite fapte reprobabile; nemernic. 2. (Înv.) (Persoană) care se găseşte într-o stare jalnică; (om) vrednic de milă, sărman, nenorocit. Din *ticălos* au fost create prin derivare *ticăloşenie* s.f. (cu suf. *–enie*), *ticăloşeşte* adv. (cu suf. *–eşte*), *ticăloşi* vb. IV (cu suf. *–i*), *ticăloşie* s.f. (cu suf. *–ie*). În DEX şi DLR nu apare *ticăloşit, -ă* adj. (< *ticăloşi*).

Trufă, trufe (2) s. f. (Înv. în DEX, Înv. şi reg. în DLR) Trufie (< lat. *trufa*) este cuvântul de la care s-au format prin derivare *trufaş, -ă,* adj. 1.(Adesea substantivat) Plin de trufie, peste măsură de mândru, de orgolios; înfumurat, arogant, îngâmfat. Care arată, care manifestă trufie, mândrie, îngâmfare. 2. Măreț, grandios, superb (*trufă* + suf. *–aş*) şi *trufie* s. f. Atitudine arogantă şi disprețuitoare, plină de mândrie şi de înfumurare; semeție, îngâmfare, aroganță (*trufă* + suf. *–ie*); Sextil Puşcariu, *Limba română, I, Privire generală*, 1976, p. 258 îl consideră de origine grecească.

Zgău, zgăuri, s. n. 1. Pântecele animalelor, în special

Scanned with OKEN Scanner

pântecele femeii; uter, matrice, mitră. 2. Scobitură într-un organ al corpului omenesc. 3. Gaură (Et. nec.) este la baza cuvântului derivat *zgâi* vb. IV 1. Tranz. şi refl. A deschide tare, a căsca ochii; a se uita cu insistenţă, a privi lung, a se uita cu ochii mari. 2. Refl. A se strâmba, a se schimonosi, a se uita batjocoritor (*zgău* + suf. *–i*), din care s-au format *zgâire* (cu suf. *–re*) şi *zgâit* s.n. (prin conversiune din participiu).

Zurbá, zurbale, s. f. Revoltă, răscoală. Gălăgie, zarvă, ceartă, bătaie.(< tc. *zorba*). Din acest cuvânt au fost create prin derivare literarul *zurbagiu, -ie* adj. (Adesea substantivat) Căruia îi place să se certe; scandalagiu. (Înv.) Răsculat, răzvrătit, rebel (*zurbă* + suf. *–giu*), dar şi cuvântul învechit *zurbavă* s. f. Ceartă, gâlceavă, scandal (contaminare între *zurbă* şi *gâlceavă*).

4. Cuvântul-bază este r a r (în DEX este însoţit de menţiunea *rar*):

Bufnă, bufne s. f. (Ornit.) Bufniţă (DEX:Form. onomatopeică; DLR face trimitere la *buhă*) este baza pentru derivatele *bufniţă* s. f. Cea mai mare pasăre răpitoare de noapte, având penajul de culoare brună-ruginie şi dungi negre şi galbene, cap mare şi ochi galbeni-portocalii mari, cu smocuri lungi de pene la urechi; bou-de-noapte, buhă, bufnă (*Bubo bubo*) (*bufnă* + suf. *–iţă*) şi *îmbufna* vb. I. Refl. şi tranz. (Fam.) A (se) supăra (tăcând sau încruntându-se); a (se) bosumfla (pref. *în-* + *bufnă* + suf. *–a*), de la ultimul dintre ele fiind formate *îmbufnare* (cu suf. *–re*) şi *îmbufnat, -ă* adj.(prin conversiune din participiu).

Birjă, birje s. f. Trăsură de piaţă, droşcă (< rus. *birja*) a dat naştere lui *birjar* s. m. Vizitiu (şi proprietar) al unei birje, droşcar, muscal (*birjă* + suf. *–ar*), folosit, astăzi, mai ales în comparaţii depreciative (*înjură ca un birjar*) şi întărit printr-un lanţ de derivate: *birjăresc, -ească, birjăreşti*, adj. 1. Care aparţine birjarului, de birjar. 2. Fig. (Despre fapte, cuvinte) Grosolan, necioplit, vulgar (*birjar* + suf. *–esc*), *birjăreşte* adv. Ca birjarii, în felul birjarilor; *fig.*

Scanned with OKEN Scanner

necivilizat, trivial (*birjar* + suf. *–eşte*) şi *birjărie* s.f. Ocupaţia birjarului (*birjar* + suf. *–ie*).

Carab(aş) Oaie cu botul negru (< tc.) este folosit rar şi de aceea nu apare în DEX decât în etimologia derivatului *cărăbuş* s. m. Insectă foarte dăunătoare din ordinul coleopterelor, de culoare castanie, cu elitrele dure, care apare pe la începutul lunii mai şi se hrăneşte cu frunzele arborilor (iar larvele ei, cu rădăcinile unor plante); găinuşă, gândac-de-mai (Melolontha melolontha) (*carab(aş)* + suf. *–uş*). Din *cărăbuş* s-a format prin derivare *cărăbuşel* (cu suf. *–el*) s.m. Insectă dăunătoare din ordinul coleopterelor, asemănătoare cu cărăbuşul, dar mai mică şi mai păroasă decât acesta (Rhizotrogus solstitialis).

Chichie s.f. Chichiţă (< ngr.) are aceeaşi situaţie cu *carab(aş),* apărând doar în etimologia derivatului *chichiţă* s.f. 1. (Fam.) Şiretlic, vicleşug; subterfugiu. 2. Lădiţa de sub capra unei trăsuri. Reg. Despărţitură mică, în formă de cutie, în interiorul unei lăzi (Probabil din *chichie* + suf. *–iţă*).

Comendui vb. IV Tranz. A comanda (< *comendie* < pol. *komenda*) a ieşit din uz, în schimb s-a păstrat derivatul *comenduire* s. f. Organ militar care supraveghează îndeplinirea corectă a serviciului de gardă, păstrarea ordinii şi a disciplinei într-o localitate, într-o unitate militară, într-o staţie de cale ferată etc. Local în care îşi are sediul un asemenea organ militar (*comendui* + suf. *–re*).

Costisi vb. IV Intranz. A costa (< *costa* + suf. *–isi*) se păstrază numai prin derivatul *costisitor, -oare* adj. Care costă mulţi bani; scump (*costisi* + suf. *–tor*).

Frupt s. n. Produsul în lapte al animalelor mulgătoare; derivate ale laptelui. Mâncare de lapte, ouă, carne, peşte şi derivate ale lor, de la care creştinii ortodocşi sunt opriţi în timpul posturilor. Loc. adj. şi adv. *De frupt* = de dulce (< lat. *fructus*; vezi şi Sorin Stati, *Op. cit.*, p. 69) a reprezentat baza pentru derivatul *înfrupta* vb. I Refl. A mânca din ceva deosebit de gustos. Pop. A mânca de dulce

Scanned with OKEN Scanner

în zi de post. Fig. (Ir.) A trage beneficii (necinstite), a profita de ...(pref. *în-* + *frupt* + suf. *–a*).

Ghes, ghesuri s. n. s-a păstrat doar în expr. *A da (cuiva) ghes* = a) a da (cuiva) o lovitură uşoară (cu cotul); b) a îndemna, a stimula, a îmboldi, a zori (a întreprinde ceva) (Et. nec.). Din acest cuvânt a fost derivat *înghesui* vb. IV. 1. Refl. (Despre fiinţe) A se îmbulzi, a se îngrămădi (într-un spaţiu restrâns); a (se) ghemui. 2. Tranz. A băga, a vârî pe cineva sau ceva într-un loc strâmt. A înconjura pe cineva din toate părţile, limitându-i spaţiul de mişcare (pref. *în-* + *ghes* + suf. *–ui*). De la *înghesui* s-au format derivatele *înghesuială* (cu suf. *–eală*), *înghesuire* (cu suf. *–re*), *înghesuit, -ă* adj. şi *înghesuit* s. n. (prin conversiune).

Haz, hazuri s. n. s-a păstrat în numeroase expresii şi locuţiuni şi are sensurile următoare: 1. Stare de bună dispoziţie, de voioşie; veselie: *vorbe de haz, a face haz, a face haz (de necaz)*; 2. (Înv.) Plăcere, bucurie: *a (nu) face haz de cineva (sau de ceva)* ; 3. Calitatea cuiva de a plăcea (prin veselie, spirit, graţie, farmec etc.): *cu haz, Ştii că ai (sau are) haz?* (< tc. *haz*). De la acest substantiv s-au format prin derivare adjectivele *hazliu* (*haz* + suf. *–liu*) şi *hazos* (*haz* + suf. *–os*), ultimul nefiind consemnat în DEX.

Lamură s. f. Partea cea mai bună, mai curată şi mai aleasă dintr-un lucru; floarea, fruntea, crema unui lucru (< lat. *lamina* sau **lam(i)nula*) este astăzi un cuvânt rar, folosit mai ales în limbajul poetic (Cf. Sextil Puşcariu, *Limba română, I, Privire generală*, 1976, p. 399; G.I.Tohăneanu, T. Bulza, *O seamă de cuvinte româneşti*, 1976, p. 68-71), în timp ce derivatele sale aparţin limbii literare: *lămuri* vb. IV 1. Tranz. şi refl. A ajuta pe cineva să înţeleagă sau a înţelege, a ajunge să înţeleagă ceva. Refl. recipr. A ajunge la o concluzie. 2. Tranz. A face să fie clar, înţeles de cineva; a clarifica, a desluşi. Refl. A deveni limpede, clar, explicit pentru cineva. 3. Refl. (Despre obiecte) A apărea vederii în mod distinct; a se contura cu claritate. 4. Tranz. şi refl. (Înv.) A face să devină sau a deveni curat,

Scanned with OKEN Scanner

lipsit de corpuri străine, pur (*lamură* + suf. *–i*), *lămurire* (*lămuri* + suf. *–re*), *lămuritor* (*lămuri* + suf. *–tor*), *lămurit, -ă* (conversiune din participiu), *nelămurire* (pref. *ne-* + *lămurire*), *nelămurit* (pref. *ne-* + *lămurit*), *nelămuritor* (pref. *ne-* + *lămuritor*).

Lăută s. f. Instrument muzical cu coarde asemănător cu cobza; p. gener. Instrument muzical cu coarde (< tc. *lâuta*, ngr. *laúto*) este baza derivatului *lăutar* s. m. Muzicant popular care cântă la un instrument cu coarde sau, p. gener., la orice instrument, de obicei dintr-un taraf; scripcar (*lăută* + suf. *–ar*), de la care s-au format, tot prin derivare, *lăutăresc, -ească* adj. (cu suf. *–esc*) şi *lăutăreşte* adv. (cu suf. *–eşte*).

Maslă, masle, s. f. Fiecare dintre cele patru culori ale cărţilor de joc (< rus. *maslo* „ulei de pictură"). Prin derivare a fost creat mai întâi *măslui* vb. IV Tranz. A face semne pe cărţile de joc pentru a le recunoaşte sau a le aranja astfel încât să înşele pe ceilalţi jucători şi să câştige, P. gener. A falsifica, a trişa (*maslă* + suf. *–ui*) şi din acesta: *măsluială* (cu suf. *–eală*), *măsluire* (cu suf. *-re*), *măsluitor, -oare* adj. (cu suf. *–tor*) şi *măsluit, -ă* adj. (prin conversiune din participiu).

Metoc, metocuri, s.n. Mănăstire mică, subordonată administrativ unei mănăstiri mai mari; proprietate imobiliară a unei mănăstiri; spec. clădire care aparţine unei mănăstiri şi serveşte ca loc de găzduire. [Var.: *metoh*, (reg.) *mitoc* s. n. care a devenit toponim cf. Marius Sala, *Op. cit.*, p. 79] (DEX:< sl. *metohu*; DLR: ngr. *metohi;*). Prin derivare a fost creat *mitocan* (*mitoc* + suf. *–an*), care iniţial însemna: Locuitor (în special meseriaş) de la periferia unui oraş, mahalagiu şi apoi, prin extensiunea sensului, om de rând, din care s-a dezvoltat sensul peiorativ de azi: om cu comportări grosolane, bădăran, mojic, pe care îl întâlnim şi la derivatele sale: *mitocancă* s. f. (cu suf. *-că*), *mitocănesc, -ească* adj. (cu suf. *–esc*), *mitocăneşte* adv. (cu suf. *–eşte*), *mitocănie* s. f. (cu suf. *–ie*), *mitocănime* s. f. (cu suf. *–ime*) şi *mitocănos, -oasă* adj. (cu suf. *–os*).

Scanned with OKEN Scanner

Potlog s. n. Bucată de piele cu care se cârpeşte încălţămintea; petic. (< bg., ucr. *podlog*) este baza derivatului *potlogar* s. m. 1. (Fam.) Pungaş, escroc, şarlatan; şmecher. 2. (Reg.) Persoană care pune potloage la încălţăminte (*potlog* + suf. *–ar*), din care s-au format, prin acelaşi procedeu, *potlogăresc, -ească* adj. (cu suf. *–esc*), *potlogăreşte* adv. (cu suf. *–eşte*), *potlogări* vb. (cu suf. *–i*), potlogărie s. f. (cu suf. *–ie*) şi, prin conversiune, *potlogărit* s. n.

Potrivă s. f. Egalitate, perfectă asemănare (cu cineva sau cu ceva); ceea ce se potriveşte, seamănă perfect cu altcineva sau cu altceva. Loc. adj. şi adv. *Pe* (sau *de*) *potriva...*= asemena, egal, pe măsura... (Înv.) *Din potriva* = din cealaltă parte, din partea opusă (< sl., bg. *protiva*) este baza derivatelor *potrivi* vb. (*potrivă* + suf. *–i*) - de la acesta s-au format *potrivеală* (cu suf. *–eală*), *potrivire* (cu suf. *–re*) şi, prin conversiune, *potrivit, -ă* adj. şi *potrivit* s.n. – iar prin compunere *împotrivă* adv. (*în* + *potrivă*), din care a rezultat, prin conversiune, *împotriva* prep. şi, prin derivare, *împotrivi* vb. (cu suf. *–i*), din care provin *împotrivеală* (cu suf. *–eală*), *împotrivire* (cu suf. *–re*), *împotrivitor, -oare* (cu suf. *–tor*).

Preajmă s. f. Spaţiu care înconjoară pe cineva sau ceva, loc sau regiune din apropierea sau vecinătatea cuiva; împrejurime, vecinătate. Loc. şi expr.: *Din* (sau *de prin*) *preajmă* (*preajma*), *în* (sau *prin*) *preajmă* (*preajma*), *a umbla în* (sau *prin*) *preajma cuiva* (< sl.*prěždi*) este la baza derivatului *împrejmui* vb. (pref. *în-* + *preajmă* + suf. *–ui*), de la care s-au format: *împrejmuire* (cu suf. *–re*), *împrejmuitor, -oare* (cu suf. *–tor*), *împrejmuit* s. n. şi *împrejmuit, -ă* adj. (ultimele prin conversiune).

Saia, saiele s. f. Aţă pentru însăilat; p. ext. cusătură provizorie, cu împunsături rare; şular (Et. nec.). De la forma de plural a fost creat *însăila* vb. IV Tranz. A coase în mod provizoriu cu împunsături depărtate; a prinde cu un fir de aţă (albă) locurile pe unde se va coase definitiv. Fig. A face superficial un lucru; a înjgheba; a improviza, a înşira. (pref. *în-* + *saiele* + suf. *–a*), iar de la acesta,

Scanned with OKEN Scanner

prin derivare, *însăilare* (cu suf. *–re*), *însăilătură* (cu suf. *–ătură*), iar prin conversiune *însăilat, -ă* adj. şi *însăilat* s. n.

Tramă, trame s. f. Fir de mătase întrebuinţat în urzeala sau în bătătura unor ţesături. Fig. Intrigă a unei opere literare. Fig.(Livr.) Plan ascuns, intrigă, complot.(< fr. *trame*, lat. *trama*). Prin derivare s-a format *destrăma* vb. I 1. Refl. (Despre ţesături sau obiecte ţesute) A se zdrenţui prin desfacerea neregulată şi ruperea firelor datorită uzurii sau a unei utilizări necorespunzătoare; a se rupe. Tranz. A destrăma o ţesătură. Fig. A se răsfira, a se risipi. 2. Tranz. (Adesea fig.) A desface, a deşira un ghem, o împletitură etc. Tranz. A desfoia, a desface. A afâna un material textil fibros pentru a separa impurităţile şi a-l pregăti pentru cardare. 3. Tranz. A mărunţi semifabricatele fibroase (celuloza, maculatura etc.) în vederea transformării lor în pastă de hârtie. 4. Tranz. şi refl. (Adesea figurat) A (se) descompune, a (se) desface în elementele componente, a (se) dizolva, a (se) dezmembra, a (se) nimici; p. ext. a slăbi (pref. *des-* + *tramă* + suf. *–a*), iar de la acesta, prin derivare, *destrămare* s. f. (cu suf. *–re*), *destrămător, -oare*. adj. (cu suf. *–tor*), *destrămătură* s. f. (cu suf. *–ătură*) şi *destrămat, -ă* adj. (prin conversiune).

Zadar s. n. (Rar) Inutilitate, zădărnicie. Loc. adv. *În zadar* = degeaba, fără folos, zadarnic, în deşert, în van. (< sl. *za daru*) este baza derivatului *zadarnic, -ă* adj. 1. (Adesea adverbial) Care este fără folos, fără rost, nefolositor, inutil. 2. (Înv.) Vanitos, trufaş, îngâmfat (*zadar* + suf. *–nic*).

Zgripţor, zgripţori s. m. 1. Specie de acvilă mare (Aquila heliaca). (Înv.) Stemă care reprezintă un vultur cu două capete. 2. Veche monedă austriacă de argint, având pe o parte stema cu acvila bicefală. 3. Animal fantastic, uriaş, înaripat, cu ghiare de pasăre. 4. Fig. Om rău, avar, hrăpăreţ; zgripţuroi (< ngr. *ghrips*). Prin derivare au fost create diminutivul popular *zgripţoraş* s. m. (cu suf.-*aş*), precum şi *zgripţuroi* s. m. (cu suf. *–oi*) şi *zgripţuroaică* s. f. (cu suf. *–oaică*), folosite cu sens figurat.

Scanned with OKEN Scanner

Derivatele analizate – aproximativ 190 – provin, aşa cum am văzut, din cuvinte regionale, populare, învechite sau rare şi, din acest motiv, pentru majoritatea vorbitorilor de azi ai limbii române structura lor nu mai este analizabilă.

Cele mai multe dintre aceste derivate o p a c e, aproximativ 160 (adică peste 80%) aparţin diverselor stiluri ale limbii culte, ceea ce ne arată că derivarea reprezintă una dintre căile importante prin care cuvintele regionale şi populare devin literare, cele învechite renasc într-o formă nouă, iar cele rare îşi întăresc poziţia şi reuşesc astfel să nu dispară fără urmă.

Limba română, XLIX, nr. 1, p. 103-110, Bucureşti, 2000.

Scanned with OKEN Scanner

CONCURENȚĂ ȘI SPECIALIZARE

(pecete, sigiliu, ştampilă, parafă)

PECETE. Relațiile interumane există de când a apărut... omul şi ele au înregistrat o evoluție continuă, în strânsă legătură cu modul de viață şi cu organizarea societății.

Odată cu apariția proprietății şi deci a diferențelor sociale, a statului, menit să protejeze interesele individuale, dar şi pe cele generale, se ivesc şi primele înscrisuri, oficiale sau private, a căror autenticitate trebuia dovedită şi apărată împotriva eventualilor falsificatori. Aşa a apărut *pecetea* sau *sigiliul,* care presupunea un negativ gravat de obicei pe fața unui inel sau pe o placă de metal, fixată pe un suport, pe care era reprodusă o monogramă, o emblemă sau o efigie, precum şi un material special, de obicei ceară roşie, care se aplica pe act sau pe scrisoare şi pe care, prin presare, se obținea imaginea „pozitivă".

Cuvântul *pecete* este de origine slavă (provine din sl. *pečati*) şi el dovedeşte, încă o dată, că în evul mediu pe teritoriul patriei noastre actele de cancelarie şi corespondența erau redactate în limba slavonă, limba de cultură a răsăritului, după cum în apusul Europei era folosită latina.

Scanned with OKEN Scanner

Mai târziu, substantivul *pecete* şi verbul *a pecetlui* (provine din sl. *pečatlěti* şi magh. *pecsételni*) au fost concurate de neologismele *sigiliu* şi *a sigila,* de *ştampilă* şi *a ştampila,* de *parafă* şi *a parafa* şi ar fi fost de aşteptat să dispară din limba română, aşa cum s-a întâmplat şi cu alte cuvinte de origine slavă, al căror număr s-a împuţinat în epoca modernă.

Totuşi cele două cuvinte, *pecete* şi *a pecetlui,* „s-au salvat" prin sensurile noi pe care le-au câştigat de a lungul timpului, dar şi cu ajutorul scriitorilor, care au fost atraşi de parfumul lor arhaic.

Eminescu îl foloseşte, o singură dată în poemul *Strigoii:*

Pe piatra prăvălită pun crucea drept *pecete*
Sub candela ce arde în umbra unui colţ.

iar Mateiu I. Caragiale şi-a intitulat o scriere, rămasă neterminată, *Sub pecetea tainei.*

Astfel, cu timpul, *pecete,* care însemna iniţial atât obiectul gravat cu care se imprima în ceară sau cu tuş pe un act, o scrisoare sau un obiect o imagine greu de imitat, semn sigur al autenticităţii sau al păstrării secretului asupra mesajului, a dobândit treptat şi sensurile figurate: semn caracteristic, trăsătură specifică distinctivă; amprentă, marcă, întipărire, urmă, stigmat.

Să mai amintim că atunci când dorim să subliniem imposibilitatea de a ajunge la un secret sau ceea ce este interzis sau oprit cu desăvârşire folosim expresia plastică *cu şapte peceţi.*

Verbul *a pecetlui* a avut iniţial doar sensurile: a pune, a aplica o pecete, a sigila, a autentifica, a confirma un document, o scrisoare prin aplicare unei peceţi.

Prin extensiune semantică, adică prin lărgirea sensului, s-a ajuns la înţelesul nou „a închide, a zăvorî", precum şi la sensul figurat „a stigmatiza, a dezonora". S-au adăugat apoi şi alte sensuri: „a consfinţi, a consolida; a decide, a hotărî soarta şi destinul cuiva; a se

Scanned with OKEN Scanner

fixa, a se întipări în minte", şi, în cele din urmă, sensurile „a fixa, a înţepeni".

Această varietate de sensuri au menţinut în circulaţie cuvintele *pecete* şi *a pecetlui,* chiar dacă *sigiliu, ştampilă, parafă* şi verbele *a sigila, a ştampila* şi *a parafa* au exercitat asupra lor o presiune puternică şi constantă.

SIGILIU ŞI ŞTAMPILĂ. După cum se ştie, începând cu secolul al XIX-lea vocabularul limbii române se modernizează prin neologisme romanice, deci cuvinte împrumutate din latina literară, din franceză şi din italiană, care concurează şi de cele mai multe ori înlătură pe cele de origine slavă, turcă, greacă sau maghiară. În această situaţie s-au găsit şi cuvintele *pecete* şi *a pecetlui,* care au fost concurate mai întâi de sinonimele *sigiliu* şi *a sigila,* care au fost împrumutate din latina literară de către cărturarii români de acum două secole.

Pentru că în general *sigiliul* presupunea, ca şi *pecete,* folosirea pe lângă negativul gravat în metal şi a unui material adecvat pentru imprimarea imaginii pozitive: ceara roşie, omul modern a înlocuit instrumentul iniţial cu unul mai simplu, mai uşor de obţinut: *ştampila,* care utilizează în locul metalului sau al lemnului cauciucul, care poate fi modelat mult mai uşor.

Cuvântul *ştampilă* (pronunţarea *stampilă* nu este recomandată de *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, 2005*) îşi are originea în spaniolul *estampilla*, pe care l-au împrumutat atât francezii (*estampille*), cât şi italienii (*stampiglia*). Pronunţia cuvântului românesc ne îndreptăţeşte să credem că el a intrat în limba română din limba italiană, de unde am mai împrumutat şi alte cuvinte din domeniul administrativ-bancar ca *bancă, bilanţ, cont, contabil, valută, virament* etc., dar pentru pronunţarea grupului de consoane de la începutul cuvântului este „vinovat" şi germanul *Stempel.*

Spre deosebire de *pecete, ştampilă* are un sens mai larg, căci

Scanned with OKEN Scanner

ştampila se aplică nu numai pe acte, ci şi pe mărfuri, pe obiecte, chiar pe corpul animalelor spre a arăta proveniența sau apartenența.

Înrudit cu *ştampilă* este cuvântul *stampă,* împrumutat tot din italiană. *Stampă* (pluralul *stampe*) este din domeniul artelor şi prin el se înțelege imaginea imprimată după un desen gravat pe o placă de cupru sau de lemn, sens pe care îl are şi cuvântul *gravură,* de origine franceză.

Verbul *a ştampila,* care are sensul „a aplica o ştampilă", este punctul de plecare pentru alte cuvinte: *ştampilare, ştampilat, neştampilat.* În rândurile colecționarilor de mărci poştale, deci al filateliştilor, acestea sunt concurate cu succes de *a oblitera, obliterat, neobliterat.* Şi în acest caz se poate remarca o specializare a cuvintelor: *ştampilă* şi *a ştampila* rămân în domeniul public, fie că e vorba de funcționarul de la primărie, fie de cel de la poştă, în timp ce *a oblitera* şi cu familia lui aparțin filateliştilor, dar şi medicilor, pentru care el are sensul „a astupa, a închide", de unde şi numele unei boli grave: *arterită obliterantă.*

Legat de acelaşi domeniu, cel al medicinii, dar şi de cuvintele despre care ne am propus să vă atragem atenția, este şi *parafă.*

PARAFĂ ŞI A PARAFA. Spre deosebire de *ştampilă,* cuvântul *parafă* este un împrumut din limba franceză şi are, în limba română, trei sensuri.

Primul sens, mai restrâns, este acela de ştampilă cu semnătura sau numele cuiva, precum şi – adăugăm noi la definiția cuvântului din dicționare – profesiunea, gradul ştiințific şi specializarea, dacă este vorba de un medic.

Nu credem că mai trebuie precizat că *parafa* se aplică pe orice certificat medical, precum şi pe orice rețetă, fiind o condiție *sine qua non* pentru onorarea ei în farmacii.

Al doilea sens, mult mai larg decât primul, este acela de ştampilă a unei instituții, firme sau întreprinderi, care se aplică pe actele oficiale ale acestora.

Scanned with OKEN Scanner

Ultimul sens, mai puțin cunoscut, al cuvântului *parafă* este cel de „trăsătură de condei adăugată la sfârşitul unei semnături pentru a se deosebi de altele sau pentru a o împodobi", aşa cum se poate remarca dacă privim iscălitura poetului Mihai Eminescu.

De aceeaşi origine, franceză, ca şi *parafă,* verbul *a parafa* s-a specializat în domenii care nu au nicio legătură cu medicina, ci cu... diplomația.

Cuvântul *a parafa* are următorul sens: a pune o semnătură pe proiectul unui tratat internațional prin împuterniciții statelor care l-au negociat ca dovadă a acordului părților asupra proiectului respectiv. Cu alte cuvinte, *parafarea* este o etapă premergătoare *ratificării,* care înseamnă aprobarea tratatului dintre două sau mai multe țări şi intrarea lui în vigoare.

Mai rar verbul *a parafa* se foloseşte în stilul administrativ fie cu un sens legat de *ştampilă:* „a aplica o parafă, deci ştampila unei instituții, pe fiecare foaie a unui registru", fie cu un sens legat de *sigiliu:* „a sigila un registru sau un dosar pentru a nu se scoate sau adăuga foi".

Credem că s-a putut remarca cu destulă uşurință că „specializarea" semantică a cuvintelor pe care le-am analizat ne obligă să le folosim cu grijă şi numai în contextul în care ele se potrivesc.

Deci o prietenie *se pecetluieşte,* o scrisoare, un colet sau o încăpere *se sigilează,* un act oficial sau corespondența *se ştampilează,* o marcă poştală *se obliterează,* iar un acord sau o înțelegere internațională înainte de ratificare *se parafează.*

In Magistri honorem G.I. Tohăneanu, Ed. Universității de Vest, Timişoara, 2005, p. 371-375.

Scanned with OKEN Scanner

UN CUVÂNT „NELEGITIMAT" ÎN DICȚIONARELE LIMBII ROMÂNE:

mulinologic, -ă

Este, astăzi, un lucru evident, pentru orice cercetător al vocabularului limbii române, că, în momentul de față, limba engleză ocupă un loc tot mai important – după cum au demonstrat Georgeta Ciobanu, *Anglicisme în limba română*, Timişoara, Ed. Amphora, 1996 şi Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Academiei, 1997 – ca sursă principală a neologismelor româneşti, după ce, o lungă perioadă de timp, acestea au venit mai ales din limba franceză şi din limba latină clasică, împrumuturile latino-romanice reprezentând, în statisticile lexicale, aproximativ 60%.

În ciuda acestei noi orientări, credem că rolul limbii franceze încă nu s-a încheiat, atât pentru că originea comună facilitează adaptarea neologismelor din limba-soră, cât şi datorită faptului că limbajul tehnico-ştiinţific internaţional este preponderent greco-latin şi este preluat mai ales prin filieră franceză.

În anul 1999 Complexul Național Muzeal „Astra" din Sibiu a obținut, prin programul Euroart, finanțat de Uniunea Europeană,

Scanned with OKEN Scanner

fonduri pentru restaurarea complexului de mori cu roți orizontale de la Rudăria, județul Caraş-Severin. Este vorba de 22 de mori cu ciutură, de la mijlocul secolului al XIX-lea, de pe Valea Rudăriei, afluent al Caraşului, care pun în lumină excepționala inventivitate şi abilitate „inginerească" a creației tehnice populare românești şi au devenit, astăzi, un valoros complex de instalații țărănești de morărit intrat în circuitul turistic internațional.

Păstrate *in situ,* aceste mori cu ciutură sau făcaie (*făcaie* este consemnat în DLR, tom II, partea a doua, p. 3-4 cu 3 sensuri apropiate, legate de arborele sau fusul vertical al unei pietre de moară, cu etimologie necunoscută, deşi pare derivat cu suf. instr. –*ău* din tulpina *făc-*, care se întâlneşte şi în cuvintele *făcăi, făcăli, făcălui şi făcăleț*) poartă denumiri, pe care le consemnăm pentru cei care studiază toponimia acestei zone: Moara din Țarină, Moara de la Podul Ilochii, Băniana, Vlăgioanea, Bruşoanea, Lăiața, Micloşoanea, Frizoanea, Maxinoanea,Vamulea, Hămbăroanea, Popeasca, Prundulea, Firiz, Pățoanea, Îndărătnica de la Perete, Bățolea, Îndărătnica dintre Râuri, Trăiloanea, Viloanea, Roşoanea, Moara de la Tunel.

Morile hidraulice cu roată orizontală din această zonă alcătuiesc o rezervație culturală unică în lume, ceea ce explică inițiativa conservării ei şi semnalarea existenței acestor monumente ale culturii românești tradiționale la intersecția drumului județean Moldova Nouă-Iablanița cu cel local spre Rudăria printr-un indicator „spre rezervația mulinologică", sintagmă care include cuvântul care face obiectul cercetării de față.

Industria morăritului este străveche la români şi a impus folosirea unor termeni adecvați. Din latină a fost moştenit *moară* (< *mola*). Din *moară* au fost create *morişcă* (cu suf. – *işcă*), *morişoară* (cu suf. –*işoară*), *moriță* (cu suf. –*iță*) şi *morar* (cu suf. –*ar*), iar din *morar*: *morăraş* (cu suf. –*aş*), *morăreasă* (cu suf. –*easă*), *morărel* (cu suf. –*el*), *morăresc*, -*ească* (cu suf. –*esc*),

Scanned with OKEN Scanner

morăreşte (cu suf.-*eşte*), *morări* (cu suf. –*i*), *morărie* (cu suf. –*ie*), *morăriță* (cu suf.-*iță*), la care se adaugă *morăreală* şi *morărit*, care provin din *morări* (derivat cu suf. –*eală*, respectiv prin conversiune) şi *morişcuță* (*morişcă* + suf. –*uță*).

Deşi familiile celor două cuvinte sunt destul de consistente, ele nu includ decât un singur adjectiv: *morăresc, -ească*. Ataşarea lui la substantive ca *zonă, rezervație, sit, ansamblu* ar fi condus la îmbinări nefericite: *zonă morărească, rezervație morărească, sit morăresc* sau *ansamblu morăresc,* ale căror sensuri ar fi trimis spre *morar* şi nu spre *moară*, sintagme foarte departe de a sugera că este vorba de ceva cu totul aparte nu numai pentru un meşteşug tradițional românesc, ci şi pentru patrimoniul culturii universale.

Combinația *rezervație* (neologism) + *mulinologic* serveşte tocmai pentru a sublinia cele două aspecte semantice arătate mai sus.

Mulinologic, -ă adj. este o creație internă, după modelul limbii franceze, în care corespondentul rom. *moară* este *moulin*. *Grand Larousse Enciclopédique,* VII, 1963, nu consemnează nici pe *moulinologique*, nici pe *moulinologie*, nici pe *moulinolog*, deci cuvântul românesc, pe care nu îl găsim în niciun dicționar (DLR, MDA, DEX, Lexiconul Tehnic Român) nu este un împrumut din limba franceză.

Mulinologic –ă este creat în limba română după modelul unei serii bogate, care cuprinde nu mai puțin de 74 de cuvinte, caracteristice limbajelor specializate, de tipul *farmacologic, ginecologic, psihologic, lexicologic, toxicologic, metodologic, ideologic, geologic, arheologic, teologic, neologic, balneologic, grafologic, morfologic* etc. (vezi lista completă în *Dicționar invers*, EA, 1957, p. 221). Celor mai multe dintre ele le corespund, în limba de origine, substantive care denumesc profesiunea, de tipul *farmacolog, ginecolog, psiholog, lexicolog, toxicolog* etc. sau substantive construite cu suf. –*ie*, cum sunt *farmacologie,*

Scanned with OKEN Scanner

ginecologie, arheologie, teologie, toxicologie, grafologie, morfologie etc.

„Inventarea" adjectivului *mulinologic, -ă* este în acord cu sistemul morfologic al limbii române, grafia şi pronunţarea nemaiamintind decât foarte vag de fr. *moulin* şi este, în mod firesc, dar şi indirect, un omagiu aduc celor care au făcut un substanţial efort financiar pentru conservarea acestor originale mori puse în mişcare de forţa apei.

Patrimoniul nostru cultural rămâne astfel păstrat pentru viitorime, iar limba română s-a îmbogăţit cu un cuvânt nou: *mulinologic, -ă*, pe care l-am înregistrat în presă: „Recent, în localitatea Eftimie Murgu, jud. Caraş-Severin, a avut loc inaugurarea, după restaurare, a Rezervaţiei *Mulinologice* (s. n.), ocazie cu care s-a lansat pliantul turistic şi a avut loc premiera unuii film documentar." (O. Z., *Astra Sibiu a salvat morile cu ciutură de la Rudăria*, în *Adevărul*, Bucureşti, nr. 3224, 21 februerie 2001, p. 4); „Porţiunea pe care se întinde Rezervaţia *mulinologică* (s. n.) este de 2,5 km. (Nicolae Dolângă, *Morile de pe Valea Rudăriei*, în *Renaşterea Bănăţeană*, Timişoara, nr. 3373, 6 martie 2001, p. 7).

Ni se pare firesc ca, în viitor, sub atracţia lui *mulinologic, -ă*, să înregistrăm şi apariţia unor cuvinte noi ca *mulinolog* şi *mulinologie*.

Studia in honorem magistri Vasile Frăţilă, Editura Universităţii de Vest, Timişoara, 2005, p. 365-367.

Scanned with OKEN Scanner

CUVINTE DERIVATE ŞI NEOLOGISME ABSENTE DIN DICŢIONARELE ROMÂNEŞTI

(mătuşism, traseism, ceauşist, stalinist, traseist, ouar, sentenţiar, defector)

Sufixele *–ism* şi *–ist*[1] sunt dintre cele mai productive în limba română, unde au intrat la începutul secolului al XIX-lea, odată cu avalanşa de împrumuturi, mai ales franceze şi italiene, mai rar germane şi ruseşti. De origine grecească, ele au ajuns mai întâi în latină şi de acolo în limbile romanice, unde au dat naştere unor derivate cu sensuri foarte variate, aşa cum se întâmplă şi în limba română, care a creat sute de cuvinte noi după modelul celor împrumutate. DI[2] consemnează 617 cuvinte împrumutate sau derivate cu *–ism* şi 776 cu *–ist*, dintre care unele alcătuiesc perechi, cum sunt creaţiile interne: *gândirist – gândirism, paşoptist – paşoptism, poporanist – poporanism, ţărănist – ţărănism,*

[1] Vezi Jana Albin, *Sufixele* **–ism** *şi* **–ist**, SMFC, I, 1959, p. 123-131.
[2] *Dicţionar invers*, EA, 1957.

Scanned with OKEN Scanner

zeflemist – zeflemism etc. sau sunt derivate doar cu unul din cele două sufixe: numai cu *–ist*: *decatlonist, fondist, fotbalist, rugbist* etc., *dinamovist, rapidist, stelist* etc. (în domeniul sportului), *pedist, penelist, pesederist, udemerist* etc.(politică), *orelist, securist, sepepist, şantierist, tunelist* etc. (nume de meserii), *blatist, căminist, integralist, medicinist, supist* etc. (în mediul studențesc), sau numai cu *–ism*: *banditism, boierism, funcționarism, legionarism, nepotism, vulgarism* etc.

Lista care cuprinde derivatele cu sufixele *–ism* şi *–ist* trebuie completată cu următoarele cuvinte, care nu apar în DLR, MDA, DEX, NDN, DI şi DCR[3]:

Mătuşism s. n. Faptul de a uza de influența sau averea unei mătuşi pentru a promova pe plan social sau pentru a justifica îmbogățirea ilicită. *Mătuşă* + *-ism*.

Cuvântul, apărut odată cu scandalul legat de o presupusă moştenire de la o mătuşă foarte bogată a unui cunoscut om politic, cu o conotație peiorativă, a fost creat după modelele: *nepotism* < *nepot* + - *ism*, *carierism* < *carieră* + *-ism*, *familiarism* < *familiar* + *-ism*, *lichelism* < pl. *lichele* + *-ism*, *miticism* < *Mitică* + *-ism*, *parvenitism* < *parvenit* + *-ism* etc.:

„Mătuşismul" a fost tema recurentă a serii, mulți arătându-şi indignarea față de lipsa de decență „a unora" care, aşa cum a spus cineva, „nici nu văd sediul partidului, din viteza jeep-ului". (Florin Negruțiu, *Geoană îi curtează intens pe greii PSD ca să-l scape pe Năstase*, în *Gândul*, I, nr. 215, 14 ianuarie 2006).

Traseism. s. n. Atitudinea unor politicieni care se mută dintr-un partid într-altul în funcție de anumite interese. **Traseu** + *-ism*:

PD este împotriva migrației politice, însă actualele legi permit traseismul politic. (*Ziua*, 10 februarie 2006).

Ceauşist, -ă adj. Care se referă la Nicolae Ceauşescu şi

[3] Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ed. a doua, Logos, Buc., 1997.

Scanned with OKEN Scanner

epoca sa. *Ceauş(escu)* + *-ist*: regim *ceauşist*; dictatură *ceauşistă*. În DCR apar doar: *ceauşism* s.n. şi *ceauşit, -ă* adj.

Politehnist, -ă s.m. şi f., adj. Care este student sau absolvent al Universităţii Politehnice. *Politehnică* + *-ist* / *–istă* (după *medicinist, -ă* < *medicină* + *-ist* / *-istă*).

Stalinist, -ă adj. Care se referă la Stalin şi dictatura instaurată de el şi acoliţii săi. Stalin + -ist. În dicţionare apare numai stalinism s. n.

Traseist s.m. Om politic care se mută dintr-un partid într-altul. Traseu + *-ist*:

Partidul Democrat înregimentează numai „independenţi". Urăşte traseismul, dar îi iubeşte pe traseişti. (Liliana Ruse, *Oaste de strânsură pentru asaltul Palatului Victoria*, în *Gândul*, I, nr. 236, 8 februarie 2006).

Traseistă s.f. Prostituată care îşi oferă serviciile şoferilor pe şoselele de centură sau internaţionale. *Traseu* + *-istă*:

Niciodată nu am înţeles cum o femeie frumoasă, cu un bine precizat statut social, cu soţ, familie ş.a.m.d., poate deveni traseistă. (Ioan Groşan, *Pe centura politicii,* în *Ziua*, 15 februarie 2006).

Sufixul *–ar*, cu varianta *–er*, când este ataşat la teme terminate în sunete palatale[4] este foarte productiv şi are la bază sufixele latineşti *–arius* şi *–ale,* fiind întărit, mai târziu, de slavul *–apb* (împrumutat din latină) şi, în epoca modernă, de francezul *–aire*, devenit omonim cu cel moştenit. Cuvintele derivate cu acest sufix, atât de la nume de persoană, cât şi de la nume comune, au sensuri foarte variate: nume de instrumente şi de obiecte, nume de plante, nume de fiinţe, nume de luni, nume de boli, nume cu sens colectiv, dintre care interesează, aici, cele din prima categorie, unde trebuie încadrate *ouar* şi *sentinţiar*, pe care dicţionarele româneşti nu le înregistrează:

[4] Vezi: Iorgu Iordan, *Sufixul* **–ar** *cu funcţiune locală*, în Bul. Fil., III, Iaşi, 1936, p. 157; Ecaterina Ionaşcu, *Sufixele* **–ar** *şi* **–aş** *la numele de agent*, SMFC, I, 1959, p. 77-84; Elena Ciobanu, *Categoriile semantice create cu sufixul* **–ar** *în limba română*, SMFC, III, 1962, p. 143-154.

Scanned with OKEN Scanner

Ouar s. n. Obiect de veselă, din porțelan, metal sau mase plastice, în formă semisferică, în care se servesc, în poziție verticală, ouăle moi fierte în coajă. *Ou* + suf. instrumental *–ar*. În DLR şi MDA (DEX nu îl înregistrează) acest cuvânt este glosat numai cu sensurile: 1. persoană care fură ouă; 2. persoană care mănâncă multe ouă, fiind un derivat de la *ou* cu sufixul pentru nume de agent *–ar*, ceea ce ne îndreptățește să admitem existența a două substantive omonime, unul de genul masculin şi celălalt de genul neutru.

Sentențiar s. n. Registru sau repertoar care cuprinde, cronologic, toate sentințele politice date de tribunalele militare în timpul regimului comunist. *Sentință* + *-ar* (vocala *i* din silaba a doua > *e* prin asimilare, iar vocala *i* din fața sufixului apare, probabil, sub influența neologismelor *breviar*, *penitenciar*):

MApN-ul are şi el arhivele lui, de care vom avea mare nevoie când vom avea nevoie de sentențiar. Ce este un sentențiar? Sentanțiarul (sic!) *este lista sentințelor politice date de tribunalele militare în tot timpul regimului comunist.* (Dan Tăpălagă, Cristian Pătrăşconiu, *Raportul Tismăneanu va fi manual de şcoală*, în *Cotidianul*, 21 iunie 2006).

Alte sufixe pentru nume de agent sunt *–tor, -toare*, cu variantele *-or, -oare*[5], astfel că printre cuvintele formate prin derivare pare să se alinieze şi **defector.** Verbul *a defecta* are în MDA următoarele sensuri: (despre maşini, aparate) A nu (mai) funcționa (bine); a fi făcut să nu (mai) funcționeze (bine); a (se) strica, în timp ce *defector,* s. m., are sensul: Lucrător al serviciilor de informații care trece în tabăra adversarului; trădător:

De data aceasta este vorba despre prezentarea unor documente extrem de interesante, mai ales pentru ilustrarea contribuției celor denumiți generic „defectori" ai fostului regim,

[5] Vezi: Magdalena Popescu-Marin, *Sufixele* **–oare** *şi* **–toare (-ătoare, -etoare, -itoare)**, în SMFC, III, 1962, p. 165-167; Mioara Avram, *Despre flexiunea substantivelor feminine terminate în* **–(t)oare**, LR, XXVI, 1977, nr. 1, p. 5-13.

Scanned with OKEN Scanner

adică a ofițerilor de informații care au decis să o rupă cu comunismul pentru a trece de partea Occidentului, în lupta de răsturnare a „dictaturii roșii". (Documente. Urmărirea lui Pacepa, în *Jurnalul Național*, 16 martie 2005, p. 7)

Generalul Ion Mihai Pacepa, fost adjunct al Departamentului de Informații Externe, trece drept unul din cei mai importanți defectori din blocul sovietic. (Ion Mihai Pacepa, într-un interviu acordat R.L.: „Vreau de la statul român numai un tablou.", în *România liberă*, 1 decembrie 2005)

Defector este legat de un sens mai nou – și rar – al verbului *a defecta*: „a trăda"[6]. Florin Marcu crede că acest verb este derivat cu sufixul *-a* (< d*efect*, adj. < lat. *defectus*, germ. *Defekt*). Sensul „a trăda" este un calc după engl. *to defect*, care înseamnă: 1. a renunța la o cauză, partid sau națiune pentru o alta, datorită unei schimbări în ideologie; 2. a renunța la o situație (la un serviciu) pentru a merge la un rival[7].

De la rom. *a defecta* s-a format, prin derivare, **defectare** (*defecta* + suf. *-re*), care are, azi, și sensul „trădare":

Dezbaterea lansată de Jurnalul Național pe marginea temei disidenței și a defectărilor din fostul regim comunist continuă azi cu un nou episod. (Documente. Urmărirea lui Pacepa, în *Jurnalul Național*, 16 martie 2005, p.7).

Spionajul ceaușist începuse să-și revină după șocul defectării lui Ion Mihai Pacepa din 1978. (Radu Călin Cristea, *Cui îi este frică de generalul Pleșiță?* în *Ziua*, 25 martie 2005).

Defector are aspectul unui cuvânt derivat din *a defecta*. Sufixul pentru nume de agent *–or*, în comparație cu *–oare*, este însă foarte rar și apare doar în structura unor neologisme: *colector, compactor, compostor, contractor, detractor, difuzor, injector, inspector, proiector, prospector, reflector, selector* etc., care pot fi

[6] Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, EA, 1997, p. 419.
[7] *Webster's New Enciclopedic Dictionary*, Springfield, 2002, p. 243.

Scanned with OKEN Scanner

asociate, fiecare, cu verbe neologice de conjugarea I. La fel credem că stau lucrurile şi cu **defector**, care este un împrumut din limba engleză, unde este derivat din *defect* + *-or*, iar *defect* < *defectionem* (lat.) < *deficere* + suf. *–tion*[8].

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

DCR = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, ediţia a II-a, Bucureşti, Logos, 1997.
DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
DI = *Dicţionar invers*, Bucureşti, Editura Academiei, 1957.
DLR = *Dicţionarul limbii române, M-*, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, ş.u.
LR = „Limba română", Bucureşti, I, 1952 ş.u.
MDA = *Micul dicţionar academic*, I-IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001-2003.
NDN = Florin Marcu, *Noul dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Academiei, 1997.
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, I, 1950 ş.u.
SMFC = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959 ş.u.

Analele Universităţii din Timişoara, Seria Ştiinţe filologice, XLIV, 2006, p. 145-149.

[8] Chambers, *Dictionary of Etymology*, Editor Robert K. Barnhart, Managing Editor Sol Steimetz, New-York, 2000, p. 259. Despre importanţa şi adaptarea anglicismelor în limba română vezi, în special, Andrei Bantaş, Ilinca Constantinescu, Paula Şendrea, *Observaţii pe marginea înregistrării cuvintelor de origine engleză în lucrări lexicografice româneşti*, SCL, XXXIV, 1983, nr. 6; Georgeta Ciobanu, *Anglicisme în limba română*, Ampfora, Timişoara, 1996; Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, EA, 1997; Adriana Stoichiţoiu-Ichim, *Asimilarea împrumuturilor englezeşti: aspecte actuale ale dinamicii sensurilor*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, EUB, 2002, p.249-262.

Scanned with OKEN Scanner

GRAMATICĂ

Scanned with OKEN Scanner

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ. CRITERII SEMANTICE DE CLASIFICARE

În studiile de gramatică mai noi s-a impus tot mai mult, pe lângă clasificarea tradițională, care are în vedere realizarea concretă a raportului de subordonare atributivă (propoziții atributive pronominale, conjuncționale şi adverbiale sau propoziții atributive relative şi conjuncționale), şi o distincție care are în vedere un criteriu semantic, combinat însă cu unul formal, după cum se va vedea în cele ce urmează.

PROPOZIȚII ATRIBUTIVE IZOLATE ŞI NEIZOLATE

Ca şi atributele, propozițiile atributive propriu-zise pot fi, după sensul lor, e x p l i c a t i v e şi d e t e r m i n a t i v e, numite, cele dintâi, şi i z o l a t e, iar celelalte n e i z o l a t e.[1]

În vorbire deosebim propozițiile atributive izolate de cele neizolate după intonație (când propoziția atributivă este izolată,

[1] Vezi Elena Carabulea, *Atributive determinative şi explicative,* în SG, III, 1961, p. 139-149.

Scanned with OKEN Scanner

intonația se ridică pe elementul regent, iar când este neizolată, elementul regent şi propoziția atributivă se pronunță la aceeaşi înălțime) şi după pauză (ea apare numai între regentă şi atributiva izolată). În scris, propoziția atributivă izolată se desparte de elementul ei regent prin virgulă, foarte rar prin punct, iar cea neizolată apare fără niciun semn de punctuație:

▪„Duceți-vă domniile voastre, boierii noştri, unii să cerşiți gând bun, alții să vă rugați de iertare, alții ca să isprăviți vinul ***pe care l-ați*** *lăsat nebăut* ***în cupe.*** Eu vreau să cunosc cât de tare s-au înfricoşat oştenii mei, ***în care*** *mi-am pus nădejdea.*"

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

Aşa cum se poate observa, prima dintre propozițiile atributive din textul de mai sus este n e i z o l a t ă, în timp ce a doua dintre ele este despărțită prin virgulă de regenta ei, deci este i z o l a t ă. Cele două propoziții nu se deosebesc între ele numai în ceea ce priveşte intonația şi pauza, marcată în scris prin virgulă, ci şi în privința sensului. Propoziția atributivă *neizolată* „pe care l-ați lăsat nebăut în cupe" are importanță pentru înțelesul frazei; ea marchează o relație indispensabilă, care descifrează exact ceea ce autorul vrea să comunice cititorului: nu e vorba de orice vin, ci de un vin anumit, şi anume despre cel lăsat nebăut în cupe. Cealaltă propoziție atributivă, care este *izolată,* adaugă doar o informație, neimportantă, despre ostaşii lui Ştefan cel Mare. Ea este echivalentul unei propoziții principale coordonate şi poate lipsi din frază, fără ca sensul ei
aibă de suferit. Ultima frază din citatul de mai sus poate fi întreruptă înaintea propoziției atributive izolate, sensul frazei rămânând intact.

În funcție de caracterul izolat sau neizolat al propoziției atributive, sensul se poate schimba. Enunțul următor: „Ipate se şi prinde în joc lângă un puişor de fată ***căreia*** *îi jucau ochii în cap ca*

Scanned with OKEN Scanner

la o şerpoaică." (I. Creangă, *Povestea lui Stan Păţitul*) include o propoziţie atributivă *neizolată.* Sensul frazei este următorul: Ipate se prinde în joc lângă un puişor de fată, dar nu lângă o fată oarecare (acolo, la horă, erau foarte multe fete), ci lângă una căreia îi jucau ochii în cap ca unei şerpoaice. Dacă propoziţia atributivă ar fi fost despărţită prin virgulă, deci ar fi fost *izolată,* înţelesul ar fi fost altul: Ipate se şi prinde în joc lângă un puişor de fată şi fata asta, ca şi celelalte, avea ochii jucăuşi ca ai unei şerpoaice.

Există câteva cazuri când propoziţia atributivă nu poate fi izolată prin virgulă de elementul regent:

1. când substantivul regent are articol hotărât şi este precedat de o prepoziţie (excepţie: substantivele care pot fi articulate după prepoziţie, chiar dacă nu au un determinant: *mamă, tată, frate, soră,* etc. şi prepoziţia *cu,* care poate preceda substantive articulate fără determinant):

▪ „Din c l i p a *în care în intră în cameră*, Liviu Dunca îşi dădu seama de ridicolul situaţiei."

(Al. Ivasiuc, *Păsările*)

2. când elementul regent este o apoziţie (substantiv fără articol hotărât sau un pronume):

▪ „I se prăvălise numai căciula din cap, o căciulă nouă brumărie ***cu care*** *îi plăcea* să se fudulească la nunţile din câşlegi."

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

▪ „Îmi trecu prin cap să plec pe alt şantier, u n u l ***unde*** *să nu se ştie încă* ce va ieşi."

(Marin Preda, *Intrusul*)

3. Când atributiva este introdusă prin conjuncţie:

▪ „De unde ori mi am făcut un examen serios de conştiinţă şi am ajuns la concluzia ***că*** *am o oarecare asemănare cu tata sub raportul indiferenţei la geografie.*"

(G. Călinescu, *Bietul Ioanide*)

▪ „Eram acum sigur că toată schimbarea Mariei se petrecuse

Scanned with OKEN Scanner

în laborator şi mă dusei să mă interesez, cu sentimentul *că o înţelegeam perfect...*"

(Marin Preda, *Intrusul*).

4. când atributiva este introdusă prin pronumele relativ *cine* în cazul genitiv:

▪ „Să te usuci de dorul ***cui*** *ştiu eu*"

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Atributive izolate sunt de obicei propoziţiile care determină un nume propriu sau un pronume personal:

▪ „Tata l-a invitat şi pe Ladima, ***care*** deşi se considera demisionat, *conducea încă, gîrând gazeta.*"

(Camil Petrescu, *Patul lui Procust*)

▪ „După asemenea găinuşi cu părul sfredel la frunte umbla unul Calistru, ***care*** *şi-a părăsit oile pe Rarău,* altul Iordăchel al Roşului, ***care*** *poartă plute pe Neagra Şarului.*"

(M. Sadoveanu, *Neagra Şarului*)

▪ Noi, ***care*** *am fost prezenţi acolo,* putem spune adevărul.

PROPOZIŢII ATRIBUTIVE IZOLATE CIRCUMSTANŢIALE ŞI DESCRIPTIVE

Propoziţiile atributive izolate sau explicative pot fi de două feluri:

1. circumstanţiale
2. necircumstanţiale sau descriptive.

Propoziţia atributivă izolată descriptivă aduce în frază numai o caracterizare suplimentară a elementului nominal la care se referă:

▪ „Şi povestind el, ***care*** *nu mai vedea,* ceea ce nu văzuseră cei ce vedeau, strânse o comoară de bani."

(B. Ştefănescu-Delavrancea, *Nu e „geaba" cafea*)

▪ „– Na! nu cauţi, ş-o găseşti! zise Dănilă, ***care*** *privea de departe vălmăşagul acesta şi se strica de râs.*"

(I. Creangă, *Dănilă Prepeleac*)

Scanned with OKEN Scanner

Propoziția atributivă izolată circumstanțială[2] adaugă propoziției regente, pe lângă o notă suplimentară a elementului nominal la care se referă, şi relații privind circumstanțele în care are loc acțiunea exprimată de verbul predicat al regentei. Într-un anumit sens acest tip de propoziție atributivă se aseamănă cu propoziția predicativă suplimentară, care are, şi ea, o dublă subordonare, referindu se atât la nume, cât şi la o acțiune. Propoziția atributivă izolată circumstanțială rămâne totuşi o propoziție atributivă, deoarece se referă la un nume, nuanța circumstanțială fiind secundară.

Dar iată un exemplu de astfel de propoziție atributivă izolată circumstanțială:

▪ „Însă Oşlobanu, ***care mânca şeptesprezece,*** ne cam puse pe gânduri."

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Este evident că propoziția atributivă subliniată poate lipsi din fraza de mai sus fără ca sensul ei să devină neclar, ceea ce înseamnă că această propoziție atributivă este izolată sau explicativă, despărțită, de altfel, prin virgulă de regenta ei. Această propoziție pe lângă referirea ei la substantivul *Oşlobanu* exprimă, în plus, şi o nuanță circumstanțială față de locuțiunea verbală din regentă *pusese pe gânduri,* şi anume motivul pentru care se îndeplineşte această acțiune. Întrucât această nuanță – secundară – a propoziției atributive se realizează față de verbul predicat al regentei, este nevoie, pentru a o evidenția şi mai clar, de o schimbare a topicii propoziției atributive astfel ca ea să urmeze după întreaga propoziție regentă, deci şi după verbul predicat al ei, înlocuind pronumele relativ, care nu-şi mai justifică prezența, cu o conjuncție subordonatoare circumstanțială. Fraza de mai sus devine astfel:

[2] Vezi şi Elena Carabulea, *Atributivele circumstanțiale,* în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 343-356; Maria Gabrea, *Atributiva circumstanțială,* în LR, IX, 1960, nr. 4, p. 24-32.

Scanned with OKEN Scanner

Însă Oslobanu ne cam pusese pe gânduri *fiindcă* mânca cât şaptesprezece.

Se poate observa că singura conjuncţie potrivită în context este *fiindcă,* specializată pentru propoziţii circumstanţiale cauzale. Aceasta înseamnă că propoziţia atributivă *care mânca cât şaptesprezece* exprimă faţă de acţiunea din propoziţia regentă şi circumstanţa în care acesta se desfăşoară, şi anume cauza, şi de aceea propoziţia atributivă izolată este circumstanţială cu nuanţă cauzală.

În general atributivele izolate circumstanţiale pot exprima faţă de un predicat sau un adjectiv din propoziţia regentă următoarele nuanţe circumstanţiale: cauza, scopul, condiţia, concesia, urmarea şi, în aceste cazuri, pronumele şi adverbele relative pot fi înlocuite prin *fiindcă, pentru ca să, dacă, deşi,* respectiv *încât.*

Iată acum un şir de fraze care cuprind propoziţii atributive izolate circumstanţiale cu nuanţă:

a) de cauză

▪ „... şi aşa fugeam de tare, de săreau petrele, *pe care le stârneam cu picioarele,* cât mine de sus."

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

▪ „Noroc din ceriu până-n pământ că nu m-a prins melianul şi haraminul Trăsnea, ***care** avea mare ciudă pe mine...*"

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

▪ „Noi Ştefan-Vodă Domnul Ţării Moldovei vă facem cu aceasta cunoscut şi vă rugăm pe domniile voastre să opriţi pe boierul nostru fugar Albu jitnicer, ***care** s-a făcut vinovat către domnia noastră.*

(M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

▪ „Şezu şi spuse proprietăresei că pe fata cea mare, ***care-i** foarte cuminte şi frumoasă,* a cerut-o un funcţionar... "

(Liviu Rebreanu, *Filibaş*)

Scanned with OKEN Scanner

▪ „Bietul ofiţer începu să fie cam îngrijorat de această poveste, *care ajungând la urechile superiorilor putea* să-i dăuneze în carieră."

(G. Călinescu, *Scrinul negru*)

b) de scop

▪ „– Acum, în clipă, să se aleagă unul dintre voi, ***care*** *să meargă şi să afurisească pe acest proclet şi vrăjmaş cumplit!*"

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

▪ „Rogu-te să fiu îngăduit macar trei zile, ***în care*** *să-mi grijesc sufletul, să-mi lucrez racla cu mâna mea astă slăbănoagă şi să mă aşez singurel într-însa.*"

(I. Creangă, *Ivan Turbincă*)

▪ „Dacă i s-ar pune câţiva jandarmi la dispoziţie, ***care*** *să patruleze drumurile principale,* ar fi îndestulător."

(M. Sadoveanu, *Nopţile de Sânziene)*

c) condiţională

▪ „Ce holeră ar fi aceea, ***care*** *i-ar lăsa neatinşi pe oamenii mei?!*"

(Slavici, Opere, I, p. 269) (apud GA)

▪ „Ei o duc bine, iar ceilalţi, ***care*** *nu-şi mai pot oferi forţa de muncă în afara satului, pe şantierele de construcţii,* toată generaţia tatălui meu de pildă, n au de lucru."

(Marin Preda, *Marele singuratic*)

d) concesivă

▪ „– Mai auzit-ai dumneata, cumnată, una ca asta, să fure Ion pupăza, ***care,*** zicea mătuşa cu jale, *ne trezeşte des-dimineaţă la lucru de atâţia ani?*"

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

▪ „Băiatul cel mare arătase la anticari câteva volume, aceia recunoşteau valoarea cărţilor, însă ziceau că nu le cer decât specialiştii, şi pierd cu bucata, voiau să cumpere numai cu mormanul, *pentru care de altfel ofereau sume derizorii.*"

(G. Călinescu, *Bietul Ioanide*)

Scanned with OKEN Scanner

▪ „Hagienuş, ***care*** *se ridicase pe jumătate de pe scaun, şovăind o clipă,* se reaşează la loc, neavând puterea de a contrazice."

(G. Călinescu, *Bietul Ioanide*)

▪ „Cucly, ***care*** *în graiul zilnic spunea banalităţi,* dovedea în dans a avea un trup inteligent, cu care răspundea de ideile arhitecturale ale lui Ioanide şi analiza cele mai delicate sentimente."

(G. Călinescu, *Scrinul negru*)

Ultima frază cuprinde şi două propoziţii atributive izolate circumstanţiale cu nuanţă consecutivă:

e) consecutivă

▪ „Asemenea, dragi îmi erau şezătorile, clăcile, horile şi toate petrecerile din sat, ***la care*** *luam parte cu cea mai mare însufleţire."*

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

▪ „Măria sa avu un vis tulburat, ***din care*** *se trezi la un ceas după miezul nopţii."*

(M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

▪ „Liniştea, ce stăpânea de jur împrejur mai grea decât plumbul, îi strângea inima, îi învâltora minţile şi le rotocolea în jurul unui singur gând, ***care*** *o umplea de spaimă.*

(Liviu Rebreanu, *Hora morţii*)

În această frază mai apare o propoziţie atributivă izolată circumstanţială, dar cu nuanţă cauzală: *ce stăpânea de jur împrejur mai grea decât plumbul.*

▪ „– Şi pe urmă avea o cafea fainä, râşnită în casă, ***care,*** *fiartă cu rom, are să facă o drojdie extraordinară pentru ghicit,* adăugă băiatul mai mic."

(G. Călinescu, *Bietul Ioanide*)

Nuanţele circumstanţiale ale propoziţiilor atributive izolate nu pot fi distinse întotdeauna cu uşurinţă. Observăm totuşi că atributivele circumstanţiale cu nuanţă finală sunt introduse prin *care,* iar verbul-predicat este la modul conjunctiv, în timp ce în cazul

Scanned with OKEN Scanner

celorlalte nuanțe circumstanțiale ne pot ajuta sensul lexical al subordonatei respective și al regentei și posibilitatea înlocuirii pronumelor și a adverbelor relative prin conjuncții specializate pentru anumite propoziții circumstanțiale. De asemenea, trebuie să remarcăm că în identificarea unor astfel de nuanțe circumstanțiale ale propozițiilor atributive izolate conectivele lor nu aduc nicio precizare. Este greșit să se creadă că atributivele introduse prin *unde* și *când*, de pildă, ar avea nuanță circumstanțială de loc, respectiv de timp. Dovadă este faptul că există propoziții atributive construite astfel, dar care au o cu totul altă nuanță circumstanțială:

▪ „Nimeni n-a afla locașul, ***unde*** *ea s-ascunde tainic.*"
(M. Eminescu, *Călin (file din poveste)*)
(atributivă izolată circumstanțială cu nuanță cauzală)

▪ „Până-n sfîrșit, să nu uiți măreața sărbătoare,
Când te-ai sculat din pulberi deodată în picioare"
(Tudor Arghezi, *Cântare omului*)
(atributivă izolată circumstanțială cu nuanță cauzală)

PROPOZIȚII ATRIBUTIVE NEIZOLATE DE IDENTIFICARE ȘI DE CALIFICARE

Propozițiile atributive neizolate pot identifica sau califica obiectul sau ființa desemnată de elementul nominal regent.

Propoziția atributivă neizolată de identificare, după cum arată și denumirea ei, are rolul de a preciza exact persoana sau obiectul căruia i se atribuie însușirea exprimată de propoziția subordonată. Mai precis, această propoziție atributivă se aseamănă – ca funcție – cu adjectivele pronominale demonstrative de apropiere, echivalentul lor sintactic la nivelul propoziției:

▪ „Dar după ce o așează cu grijă în torba lui și mai călări un timp până la dealurile ***de unde*** *se vedea iazul cel mare al Șomuzului,* simți și el greutatea lucrului ***pe care-l*** *ducea.*"
(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

Scanned with OKEN Scanner

Cele două propoziții atributive neizolate, fără de care fraza n-ar avea sens – o simplă lectură a ei fără cele două propoziții atributive demonstrează acest lucru – au rolul de a preciza exact despre care dealuri este vorba, căci subiectul n-a călărit până la niște dealuri oarecare, ci numai *până la acelea de unde se zărește Șomuzul*, respectiv că greutatea pe care o simțea aparținea unui anumit lucru, și anume celui transportat în torbă. Altfel spus, fraza are, datorită caracterului neizolat al celor două propoziții atributive și valorii lor de identificare, sensul următor: Călărețul s-a deplasat până la niște dealuri, dar până la acele dealuri de unde se vedea un anumit iaz și a simțit greutatea unui anumit lucru, a lucrului transportat în torbă.

În general propoziția atributivă neizolată de identificare urmează după un substantiv cu articol hotărât sau, mai rar, determină nume proprii și pronume dintr-un șir de mai multe ființe sau obiecte identice:

substantiv comun articulat cu articolul hotărât:

▪ „Așa se explică intermitența ***cu care*** *ne venea nouă apa caldă pe țevi și în calorifere.*"

(Marin Preda, *Intrusul*)

▪ „Zvonul și apoi știrea ***că*** *Ion nu vrea* să ia de nevastă pe Ana, /.../ se răspândi, mai ales cu ajutorul Zenobiei, în tot satul."

(Liviu Rebreanu, *Ion*)

▪ „Mi se pare semnificativ faptul ***că,*** *la întocmirea unor vocabulare și mai restrânse, menite* să dea primele noțiuni asupra unei limbi necunoscute, *trebuie* să fie lăsate la o parte unele elemente ale fondului principal..."

(Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*)

substantiv propriu:

▪ Timișoara ***care*** *se construiește acum* o completează pe cea de ieri.

pronume:

▪ „Zâmbii descoperind pătimașa ei ambiție, care nu mi se păru

Scanned with OKEN Scanner

cu mult prea îndepărtată de cea a copiilor, care şi ei roiesc în jurul unuia *pe care îl strigă mereu*, de care se vor remarcaţi şi ***spre care*** *aleargă toată ziua, bună ziua ca nişte smintiţi.*"

(Marin Preda, *Intrusul*)

▪ „Am socotit că am să spun eu întâi, măriei sale; şi au fost alţii ***care*** *au îndrăznit* să-i spuie, înaintea mea."

(M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

Propoziţiile atributive neizolate de calificare au în frază, după cum arată însăşi denumirea lor, rolul de a califica obiectul desemnat de substantivul regent. De aceea, spre deosebire de atributivele neizolate de identificare, care pot fi contrase în atribute exprimate prin adjective demonstrative, cele de calificare sunt, în general, substituibile prin adjective propriu-zise. De regulă, propoziţiile atributive neizolate califică substantive care nu au articol hotărât:

▪ „Dimineaţa, guvernanta venea cu copiii şi i dădeau colectiv bună ziua, lucru ***ce*** *încânta pe Gulimănescu.*"

(G. Călinescu, *Bietul Ioanide*)

▪ „Tugurlan mai avea o soră ***care*** *semăna cu el mai rău* decât dacă ar fi fost gemeni."

(Marin Preda, *Moromeţii*)

*

Propoziţia atributivă propriu-zisă, aşa cum am văzut, are ca element regent întotdeauna un substantiv sau un substitut al substantivului. Această referire la un nume face ca acest tip de propoziţie subordonată să urmeze imediat după elementul ei regent. Există totuşi şi situaţii, destul de rare, când propoziţia atributivă se „distanţează" de termenul la care se referă:

▪ „Abia după ce, descoperind pe Sufleţel în gura podului, primi instrucţiuni, veni la poartă cu cheia, ***unde*** *mai verifică o dată identitatea vizitatorului.*"

(G. Călinescu, *Bietul Ioanide*)

Scanned with OKEN Scanner

▪ „Se dădea ca sigură intrarea lui în minister într-un timp dat, în vreme ce zvonuri circulau *că refuză* sau *nu e acceptat.*"

(G. Călinescu, *Bietul Ioanide*)

Legătura strânsă cu elementul regent – care impune un loc fix imediat după numele la care se referă – face ca propoziția atributivă, ca şi celelalte propoziții necircumstanțiale, să nu fie identificată decât prin rolul ei sintactic față de un element regent care trebuie să fie substantiv sau pronume, relație suficientă pentru identificarea acestui raport. Iată de ce nici propoziția atributivă nu are elemente joncționale „specializate". E drept că pronumele *care* apare foarte frecvent cu rolul de a lega propoziția atributivă de regenta ei, dar nu orice propoziție introdusă prin acest pronume este atributivă.

Clasificarea după sens a propozițiile atributive în izolate (circumstanțiale şi descriptive) şi neizolate (de identificare şi de calificare), la fel cu aceea a atributului, demonstrează, încă o dată, echivalența dintre părțile de propoziție şi subordonatele care le corespund la nivelul frazei.

Propoziția atributivă, Tip. Universității, Timişoara, 1975, 21 p.

Scanned with OKEN Scanner

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ ÎN STILUL ȘTIINȚIFIC

Între stilurile funcționale ale limbii literare, cel tehnico-științific ocupă un loc aparte[1], întrucât transmiterea informației se realizează, aici, sub formă de raționamente, iar, dintre cele șase funcții ale limbii identificate de R. Jakobson (referențială, expresivă, conativă, metalingvistică, fatică și poetică)[2], prima – cea referențială – este dominantă. Această funcție determină: tendința spre proprietatea termenilor, crearea unui nucleu terminologic, specific de la un domeniu științific la altul, precizia construcțiilor, care se bazează pe logic, atitudinea obiectivă față de conținutul comunicării, claritatea și corectitudinea mesajului, în conformitate cu norma neutră a limbii literare[3].

---

[1] Vezi, de pildă, Ion Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale*, Editura Științifică, București, 1961; Lidia Sfârlea, *Delimitarea stilurilor literare românești*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. 2, Editura Academiei, București, 1972, p. 145-206; Paula Diaconescu, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcționale ale limbii române literare moderne*, în SCL, XXV (1974), nr. 3, p. 229-242; Dumitru Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

[2] *Lingvistică și poetică* (versiunea românească a studiului publicat în vol. *Style and language*, Massachusetts The Technology Press of M.I.T., 1960), în *Probleme de stilistică*, Editura Științifică, București, 1964, p. 83-125.

[3] Cf. Paula Diaconescu, *Lucr. cit.*, p. 238.

Scanned with OKEN Scanner

O bună parte dintre cercetările consacrate până acum stilului științific au pornit de la premisa că fenomenele lingvistice specifice ale acestuia sunt mai evidente, și deci și determinabile cantitativ, mai ales la nivele lexical și morfologic, structurile sintactice și mijloacele lor de realizare fiind destul de sporadic supuse evaluării riguroase cu ajutorul metodei statistice.

Atunci când au abordat totuși nivelul sintactic, studiile de până acum au consemnat, ca o trăsătură definitorie a stilului științific; frecvența deosebită a atributului și a propoziției corespunzătoare.

Astfel, S. Caufman[4] a constatat că atributul este de 2,7 ori mai frecvent decât în stilul beletristic, în timp ce Dumitru Irimia[5] a subliniat preferința pentru atribut (științele naturii), un echilibru între atribut și propoziția corespunzătoare (științele umaniste) și frecvența mai mare a propoziției atributive în raport cu atributul (științele exacte), fără să fie oferite date statistice.

Alteori autorii au investigat câte un singur text științific, de lungime medie sau mică, ceea ce nu poate conferi statut de generalitate rezultatelor obținute.

Magdalena Vulpe[6] asociază un text științific (14 pagini din *Istoria României,* vol. II, IV, București, Editura Academiei, 1962, 1964) cu două texte beletristice, pentru a compara astfel sintaxa frazei din limba literară cu cea a textelor dialectale, și constată că propozițiile atributive reprezintă 43,20% din totalul propozițiilor.

M. Vuleșici[7] se oprește la un text științific alcătuit din 800 de cuvinte, în care propoziția atributivă are o frecvență de 53,70% din totalul celor 89 de propoziții.

---

[4] *Unele particularități ale stilului tehnic (pe bază de texte române și franceze),* RFRG, VII, 1963, nr. 1, p. 25-36.
[5] *Op. cit.*, p. 132-133.
[6] *Observații cantitative asupra subordonării în frază în textele dialectale,* FD, VII, 1971, p. 245-267.
[7] *Cu privire la particularitățile sintactice ale stilurilor beletristice, științifice și administrative,* CL, XI (1966), fasc. 1, p. 91-102.

Scanned with OKEN Scanner

O cercetare cu o bază mai amplă întreprinde Dumitru Ivănuş[8] asupra topicii propoziţiilor subordonate. Stilul ştiinţific este reprezentat prin 50.000 de fraze, selectate din 10 texte diferite, în structura lor propoziţia atributivă ocupând rangul 1 de frecvenţă (51,39% din totalul propoziţiilor subordonate).

Pornind de la premisa că specificul gramatical al stilurilor funcţionale trebuie căutat în rolul deosebit pe care acelaşi fenomen lingvistic îl are în diferite stiluri, în legătura specifică dintre el şi celelalte fenomene gramaticale din diverse stiluri, ne-am propus să lărgim aria de investigaţie în toate cele patru variante ale limbii române literare actuale prin selectarea, din fiecare, a câte trei texte alcătuite din 1.000 de propoziţii.

Pe baza textelor alese din stilul ştiinţific, selectate din: Ion Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună),* EA, Bucureşti, 1969, p. 9-42 (= *Morfologia*), Academia de Ştiinţe Sociale şi politice a R.S. România, Institutul de Cercetări Juridice, *Subiectele colective de drept în România,* coordonator dr. doc. Yolanda Eminescu, EA, Bucureşti, 1981, p. 7-31 (= *Subiectele*), Şerban Bobancu, Cornel Samoilă, Emil Poenaru, *Calendarul de la Sarmizegetusa Regia,* EA, Bucureşti, 1980, p. 9-59 (= *Calendarul*), ne-am propus, deocamdată, să urmărim:

1. frecvenţa frazelor care au în structura lor propoziţii atributive;

2. frecvenţa propoziţiilor atributive în raport cu alte tipuri de propoziţii;

3. frecvenţa celor patru tipuri de propoziţii atributive (neizolate de identificare, neizolate de calificare, izolate descriptive şi izolate circumstanţiale);

4. expresia gramaticală a relaţiei de subordonare atributivă.

*

[8] *Topica propoziţiilor subordonate necircumstanţiale în limba română contemporană. Rezumatul tezei de doctorat,* Bucureşti, 1986.

Scanned with OKEN Scanner

1. Frecvența frazelor cu propoziții atributive în textele cercetate este următoarea:

TEXT	Nr. fraze	Fraze cu subordonate	Fraze cu prop. atr.	% din total fraze	% din total fraze cu prop. subord.
Morfologia	266	232	128	48,12	55,1
Subiectele	255	234	181	70,98	77,3
Calendarul	259	234	150	57,91	64,1

Se constată că numărul total al frazelor, cât şi al celor cu subordonate este aproximativ egal în cele trei texte, în timp ce numărul frazelor care au în structura lor cel puțin o propoziție atributivă variază între 55,17% şi 17,35% din totalul frazelor construite prin subordonare.

2. Frecvența propozițiilor atributive în raport cu alte tipuri de propoziții este consemnată în tabelele următoare:

Text	Nr. prop. atributive	% din 1000 de propoziții
Morfologia	158	15,80
Subiectele	275	27,50
Calendarul	225	22,50

Text	Nr. prop. secundare	% din totalul propozițiilor
Morfologia	455	34,72
Subiectele	494	55,66
Calendarul	543	41,43

Text	Nr. prop. necircumstanțiale	% prop. atr.
Morfologia	311	50,80
Subiectele	416	66,10
Calendarul	430	52,32

Text	AT	CD	SB	CZ
Morfologia	158	78	53	66
Subiectele	275	63	37	22
Calendarul	225	66	66	36

Scanned with OKEN Scanner

Se poate observa că propozițiile atributive reprezintă între 15,80% şi 27,50% din totalul propozițiilor (principale + secundare), între 34,72 şi 55,66% din totalul propozițiilor secundare şi între 50,80% şi 66,10% din totalul propozițiilor necircumstanțiale, ceea ce confirmă, încă o dată, frecvența deosebită a acestui tip de propoziție, care ocupă locul întâi, detaşat, după cum a remarcat şi Dumitru Ivănuş[9], față de propozițiile completive directe, subiective şi circumstanțiale cauzale.

3. Frecvența celor patru tipuri de propoziții atributive.

În funcție de importanța pe care o au pentru decodarea corectă a mesajului, propozițiile atributive sunt de două tipuri:

a) propoziții atributive neizolate, care identifică (atributive neizolate de identificare) sau califică (atributive neizolate de calificare) cuvântul determinat. Ele nu se despart prin virgulă şi sensul frazei este neclar sau incomplet dacă propozițiile atributive neizolate sunt comutate cu Ø.

b) propoziții atributive izolate, care numai explică, supli-mentar, termenul la care se referă (atributive izolate descriptive) sau adaugă şi referiri la împrejurarea în care se desfăşoară acțiunea din regentă (atributive izolate circumstanțiale). Ele se despart prin virgulă, iar comutarea lor cu Ø nu modifică sensul frazei.

Cele patru tipuri de propoziții atributive au, în textele cercetate, următoarea frecvență:

Text	Total	A.N.I.	A.N.C.	A.I.D.	A.I.C.
Morfologia	158	81=51,27%	28=17,72%	44=27,85%	5=3,16%
Subiectele	275	133=48,36%	49=17,82%	83=30,18%	10=3,64%
Calendarul	225	113=50,22%	39=17,33%	65=28,88%	8=3,55%

Cele mai frecvente sunt propozițiile atributive neizolate de identificare (46,36-51,27%), care au, de obicei, ca element regent un substantiv cu sens abstract, articulat cu articol hotărât (*faptul,*

[9] *Ibidem.*

Scanned with OKEN Scanner

concluzia, ideea etc.). Urmează atributivele izolate descriptive (27,85-30,18%) şi atributivele neizolate de calificare (17,33-17,82%). Cele mai rare sunt atributivele izolate circumstanţiale (3,16-3,64%). Această ierarhizare reflectă de altfel una din cerinţele principale ale stilului ştiinţific, şi anume claritatea mesajului.

4. Elementele joncţionale cu ajutorul cărora se realizează raportul atributiv la nivelul frazei sunt, după cum se ştie, pronumele relative cu sau fără prepoziţii, conjuncţiile subordonatoare şi adverbele relative, a căror frecvenţă este prezentată în tabelele următoare:

Text	care	ce
Morfologia	108 = 67,08%	2 = 1,27%
Subiectele	257 = 89,91%	7 = 2,54%
Calendarul	143 = 59,11%	18 = 8%

Text	că	să	ca...să
Morfologia	28 = 17,72%	2 = 1.27%	4 = 2,53%
Subiectele	13 = 4,72%	2 = 0,72%	–
Calendarul	46 = 20,44%	6 = 2,66%	–

Text	unde	când	cum	cât
Morfologia	10 = 6,33%	6 = 3,80%	–	–
Subiectele	–	3 = 1,09%	1 = 0,36%	1 = 0,36%
Calendarul	1 = 0,44%	10 = 4,44%	7 = 3,11%	1 = 0,44%

Raportul atributiv, după cum se vede din datele consemnate mai sus, se realizează la nivelul frazei mai ales prin pronume relative: 68,35% (*Morfologia*), 92,35% (*Subiectele*) şi 67,55% (*Calendarul*). Conjuncţiile subordonatoare ocupă locul al doilea: 21,52% (*Morfologia*), 5,44% (*Subiectele*) şi 23 (*Calendarul*). Cel mai rar sunt folosite adverbele relative: 9,13% (*Morfologia*), 1,81% (*Subiectele*) şi 8,41% (*Calendarul*).

Scanned with OKEN Scanner

Concluzii

Unele dintre datele obținute ne îndreptățesc să definim câteva trăsături sintactice ale frazei din stilul științific:

1. Propoziția atributivă este cel mai frecvent tip de propoziție subordonată.

2. Exprimarea raportului atributiv în frază se orientează spre pronumele relative (67,11-92,35%), în primul rând *care* (59,11-89,81).

3. Frecvența celor patru tipuri de propoziții atributive este constant aceeași:

– 48,36-51,27% propoziții atributive neizolate de identificare;
– 27,85-30,18% propoziții atributive izolate descriptive;
– 17,33-17,82% propoziții atributive neizolate de calificare;
– 3,16-3,64% propoziții atributive izolate circumstanțiale.

Celelalte date confirmă că nici stilul științific nu se caracterizează prin uniformitatea exprimării, el având mai multe variante stilistice în funcție de natura obiectului comunicării, scopul ei, formația autorului și atitudinea lui, total obiectivă sau parțial subiectivă, față de conținutul mesajului.

G.I. Tohăneanu – 70, Ed. Amphora, Timișoara, 1995, p. 319-328.

Scanned with OKEN Scanner

STILISTICA
PROZEI ARTISTICE

Scanned with OKEN Scanner

MODALITĂȚILE NARATIVE ŞI STRUCTURA SINTACTICĂ A FRAZELOR ÎN SCRIERILE LUI ION CREANGĂ

În ultima vreme, în toate ramurile lingvisticii se manifestă tendința de a supune faptele studiate unor aprecieri cantitative. Succesele obținute prin aplicarea noii metode în determinarea trăsăturilor stilistice ale scriitorilor, atunci când ea a fost folosită adecvat şi fără pretenția de a depăşi rolul unui mijloc auxiliar, sunt demne de consemnat. Chiar dacă obiectul cercetat de statistica lingvistică, după cum reiese din bibliografia întocmită de Pierre Guiraud[1], a fost limitat mai ales la domeniile fonologiei, vocabularului şi morfologiei şi abia în ultimul rând, şi rar, la acela al sintaxei, realizările de până acum îndreptățesc o investigare, cu ajutorul acestei metode, şi a procedeelor de construire a frazelor, care pot pune în lumină aspecte noi din stilul scriitorilor.

Aplicarea noii metode în studiul sintaxei lui Ion Creangă, pe lângă confirmarea unui adevăr limpede pentru toți cercetătorii, şi

[1] Pierre Guiraud, *Bibliographie critique de la statistique linguistique*, Utrecht/Anvers, f.a.

Scanned with OKEN Scanner

anume că limba folosită de autorul *Amintirilor* şi *Poveştilor* reprezintă „chintesența vorbirii noastre populare”[2], urmăreşte să evidențieze alte detalii ale stilului său artistic, precum şi câteva date definitorii pentru sintaxa povestitorului în ansamblu, cât şi pentru legătura strânsă dintre modalitățile narative şi felul cum sunt alcătuite unitățile sintactice.

Istoricii literari au subliniat că *Poveştile* şi *Amintirile din copilărie* aparțin nu numai unor perioade de creație distincte, primele anilor 1875-1878, iar ultimele, etapei de maturitate artistică (1878-1889), în care „ucenicia la arta folclorică era încheiată cu succes”[3], ci şi unor genuri literare diferite. Dacă în *Poveşti*, după cum arată Iorgu Iordan[4], datorită cadrului stabilit printr-o îndelungată tradiție, se impun particularitățile stilistice ale „modelului” popular, *Amintirile din copilărie* aparțin mai mult scriitorului decât povestitorului Creangă, căci, „Ideea de a se povesti pe sine însuşi, de a prezenta etapele unei formații, sentimentul timpului, al scurgerii sale ireversibile, al regretului pentru tot ce s-a pierdut în consumarea lui, al farmecului retrăit în amintire sunt tot atâtea gânduri şi atitudini proprii omului modern de cultură.”[5].

În *Poveşti*, ca şi naratorul popular, Creangă lasă mai mult faptele să vorbească şi de aceea intervențiile sale în desfăşurarea evenimentelor relatate sunt mult mai rare şi, mai ales, mult mai discrete decât în *Amintiri*, unde autorul precedează mai mult ca un poet liric, care urmăreşte pentru sine însuşi firul unor întâmplări mai mult sau mai puțin personale.

Conținutul operei impunea deci alegerea unor modalități narative diferite, după cum întâmplările se petrec într-un cadru

[2] Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, I, EA, Bucureşti, 1956, p. 137.
[3] Ovidiu Bîrlea, *Poveştile lui Creangă*, Ed. pt. Literatură, Bucureşti, 1967, p. 226.
[4] Iorgu Iordan, *Lucr. cit.*, p. 142.
[5] Şerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, I, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944, p. 313-314.

Scanned with OKEN Scanner

fantastic de factură folclorică sau aparţin unui univers cunoscut, îndepărtat în timp, dar nu atemporal, universul copilăriei. Tocmai de aceea surprinde faptul că, până acum, de cele mai multe ori, nu au fost întreprinse cercetări diferenţiate asupra limbii şi stilului *Amintirilor* şi *Poveştilor*, deşi ele reprezintă creaţii distincte, iar schimbarea modalităţii narative determină în fraza relatorului modificări ale structurii sintactice. Este tocmai ce încercăm să demonstrăm în continuare.

Prima observaţie care se impune este că în *Poveşti*, la trei propoziţii principale revin două subordonate (6165:3980), pe când în *Amintiri* ponderea subordonatelor este cu mult mai mare, statistica consemnând şase subordonate la şapte principale (2149:1796), ceea ce corectează substanţial nu numai părerea, acreditată până acum, că raportul de coordonare este deosebit de frecvent, ci subliniază şi unul din efectele pe care le are în structura frazei, luată în ansamblu, schimbarea modalităţii narative. Participarea directă la evenimentele narate se reflectă în planul frazei printr-o variaţie mai mare a raporturilor sintactice, complinirile aduse de subordonate fiind determinate, credem noi, de scopul urmărit de artist. Reconstituirea universului copilăriei, a locurilor, a oamenilor şi a întâmplărilor trăite presupune în textura frazei prezenţa unor detalii mult mai bogate decât în *Poveşti*, unde coordonatele fantastice ale naraţiunii şi presiunea tiparelor deja existente, atât în literatura populară, cât şi în literatura cultă de inspiraţie folclorică, au ca efect renunţarea la detalii şi simplificarea relativă a structurilor sintactice.

Cercetarea statistică arată că dintre subordonate cele mai frecvente sunt propoziţiile circumstanţiale, atât în P, cât şi în A (excepţie, *Povestea lui Stan Păţitul, Ivan Turbincă* şi părţile a III-a şi a IV-a ale *Amintirilor din copilărie*).

Dintre propoziţiile necircumstanţiale cel mai des folosite atât în P, cât şi în A, sunt c o m p l e t i v e l e d i r e c t e (849 = 44,78%, respectiv 269 = 30,67%). Marea frecvenţă a acestui tip de

Scanned with OKEN Scanner

subordonate se explică în P nu numai prin amploarea narațiunii, ci și prin prezența frecventă a dialogului, la care se adaugă și intervențiile autorului omniprezent pentru a sublinia stările sufletești ale personajelor, pentru a comenta situațiile neobișnuite în care se găsesc acestea sau pentru a intercala o apreciere sau o reflecție asupra celor povestite. Participarea subiectivă a autorului contribuie deci, și ea, la apariția deosebit de frecventă a subordonatelor de acest tip (excepție doar *Punguța cu doi bani* și *Capra cu trei iezi*, unde utilizarea cu precădere a stilului direct face ca numărul acestor subordonate necircumstanțiale să fie inferior unor categorii de circumstanțiale).

În A frecvența propozițiilor completive directe se explică prin verva povestitorului, care intervine și apreciază mereu întâmplările, trăsătură caracteristică, de altfel, mai ales vârstei din al cărei unghi sunt privite faptele narate.

Pasiunea pentru detaliu explică și folosirea unui număr mai mare de subordonate a t r i b u t i v e în A, fapt care compensează lipsa amănuntelor decorative și frecvența redusă a determinanților adjectivali. În timp ce în P narațiunea are un cadru determinat, bine conturat, și lipsa detaliilor decorative îl face pe cititor să nu se abată de la conținutul lor de bază, astfel că am înregistrat 307 de atributive (7,71% din totalul subordonatelor, 17,09% din totalul necircumstanțialelor și 3,03% din totalul propozițiilor), în A numărul lor crește la 243 (13,53% din totalul subordonatelor, 27,70% din totalul necircumstanțialelor și 6,13% din totalul propozițiilor), ceea ce se explică prin conținutul faptelor narate, aici fiind vorba de evenimente trăite și de oameni care au luat parte direct la întâmplările copilăriei, deci de un univers ale cărui coordonate era necesar să fie bine individualizate.

Celelalte tipuri de subordonate necircumstanțiale apar mult mai rar. Urmărind cum sunt exprimate raporturile de subordonare necircumstanțială, în care, datorită relației strânse cu propozițiile regente, nu există jonctive „specializate", întâlnim conjuncții cu

Scanned with OKEN Scanner

funcţii multiple, în special, dar şi pronume şi adverbe relative. Cele mai frecvente dintre ele, atât în A şi în P, cât şi în vorbirea populară, sunt *că* şi *să*, *care*, *ce* şi *unde*.

În schimb subordonarea c i r c u m s t a n ţ i a l ă se orientează mai ales spre conjuncţii-tip, de cele mai multe ori diferite între aspectul popular[6] şi cel literar al limbii, căci între limba vorbită şi limba scrisă, după cum observă B. Cazacu[7], divergenţele se manifestă nu numai prin utilizarea unor cuvinte specifice, dar şi prin folosirea unor forme şi construcţii gramaticale deosebite.

Dintre subordonatele circumstanţiale, atât în A şi P, ca şi în vorbirea populară, cele mai frecvente sunt t e m p o r a l e l e, c a u z a l e l e şi f i n a l e l e.

Evocarea universului îndepărtat al copilăriei, precum şi transpunerea cititorului în cadrul fantastic al poveştilor, în ritmul trepidant, fără niciun răgaz, al acţiunilor au drept consecinţă sintactică apariţia, la fiecare pas, a determinantelor temporale atât la nivelul propoziţiei, cât şi la cel al frazei.

În vorbirea populară cele mai obişnuite jonctive temporale sunt *când*, *după ce* şi *până*, conjuncţii-tip pentru cele trei raporturi fundamentale în proporţie de 75%[8].

În P întâlnim cu această valoare pe *când* (217 = 43,14%), *cum*, care exprimă mai ales anterioritatea minimă (128 = 25,45%), şi *până*, *până ce* şi *până să* (62 = 12,33%). Spre deosebire de vorbirea populară, aceste trei conjuncţii-tip sunt mai frecvente şi acoperă 80,92% dintre raporturile subordonatoare temporale. La acestea se mai adaugă *cât* (33 = 6,56%), *după ce* (23 = 4,57%), *de când* (19 = 3,77%), *pe când* (9 = 1,78%), *dacă* (5 = 0,99%), *câte*,

---

[6] Cf. Magdalena Vulpe, *Fapt dialectal şi fapt popular*, SCL, XVIII, 1967, nr. 4, p. 369-377.

[7] Boris Cazacu, *Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral*, în *Studii de poetică şi stilistică*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p.29-30.

[8] Ion Gheţie, *Observaţii asupra folosirii conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromâne*, FD, III, p.171.

Scanned with OKEN Scanner

de câte ori, de pe când, după cât, îndată ce (fiecare câte o dată, adică 0,19%).

În A, *când* apare de 112 ori (44,80%), *până, până ce* însumează 40 de atestări (16%), *după ce* revine de 34 de ori (13,60%), iar *cum*, care marchează mai ales antecedența imediată, este înregistrat de 30 de ori (12%). Aceste jonctive exprimă 86,40% din numărul raporturilor temporale. Mai au această valoare *cât* (11 = 4,40%), *dacă* (9 = 3,60%)), *de când* (7 = 2,80%), *pe când* (2 = 0,80%)), *de pe când, până când, îndată ce, oleacă ce* (fiecare câte o dată, adică 0,40%).

Spre deosebire de P, se observă, în plus, o mai mare frecvență a lui *după ce* (13,60%, față de numai 4,57%) şi folosirea mai rară a adverbului relativ, cu valoare de conjuncție, *cum* (12%, față de 25,45%). Propozițiile temporale introduse prin *cum* au o valoare stilistică pronunțată, cu ajutorul lor artistul sugerând, ca şi povestitorul popular, secvențele rapide ale acțiunilor. Suprapunerea altui procedeu stilistic, şi anume reluarea propoziției regente, precedate însă de *cum* (fraze de tipul „*Cum zice şi vine la uşă şi cum vine, şi începe*") întăreşte caracterul „cinematografic" al acțiunii[9], dar numai în P[10]. De fapt, folosirea frecventă a acestui conectiv, ca şi în creațiile epice populare, este legată de una din calitățile esențiale ale frazei lui Ion Creangă, r e l i e f u l[11]. Dar acțiunile eroilor din A, spre deosebire de P, sunt mult mai „pământene" şi deci, într-un fel, mai puțin rapide. Frecvența diferită a conectivelor *după ce* şi *cum* marchează tocmai această diferență, ponderea mai mare a primului jonctiv fiind motivată în A tocmai din acest punct de vedere.

Se poate conchide că exprimarea raporturilor temporale în

[9] Acest procedeu a fost analizat pentru proza românească modernă de Boris Cazacu, *Modalités d'expression linguistique de la „technique du cinema" dans la prose roumaine contemporaine*, ACILFR, II, p 699-706.

[10] Cf. Ovidiu Bîrlea, *Lucr. cit.*, p. 203.

[11] Vezi G.I. Tohăneanu, *Stilul artistic al lui Ion Creangă* (Cap. *Oralitate şi relief*), Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1969, p. 11-37.

Scanned with OKEN Scanner

sintaxa lui Creangă se polarizează spre patru conjuncții-tip: *când, până (ce), după ce* şi *cum*.

Procedeele de exprimare a raportului subordonator c a u z a l urmează, şi ele, îndeaproape, pe cele ale vorbirii populare, care foloseşte, cu precădere, conjuncții simple şi o singură locuțiune, *pentru ce*[12].

În P subordonatele cauzale sunt construite mai ales prin *că*[13], conjuncție universală şi în sintaxa populară (332 = 63,60%), *căci* (110 = 21,07%) şi locuțiunea conjuncțională *pentru că* (41 = 7,85%), amândouă fiind specializate pentru acest raport sintactic. Mult mai rar apar *dacă* (9 = 1,72%), *fiindcă* (5 = 0,95%), *când, cum* (4 = 0,76%)), *să* (3 = 0,57%)), *de* (2 = 0,38%) şi câte o singură dată (0,19%) *câte, de ce, de ceea ce, de unde, de vreme ce, din pricină că*, la care se adaugă procedeul juxtapunerii (8 = 1,53%). Remarcăm faptul că povestitorul preferă conjuncțiile simple, locuțiunile (cu o singură excepție, *pentru că*, frecventă şi în vorbirea populară, dar sub forma *pentru ce*) fiind rare în scrisul lui Creangă.

În A raportul în discuție este exprimat, de asemenea, mai ales prin *că* (102 = 45,94%) şi *căci* (97 = 42,69%), specializat pentru propoziții cauzale, amândouă introducând 89,63% din numărul total al subordonatelor de acest tip. Celelalte jonctive apar foarte rar: *cum* (6 = 2,70%), *pentru că* (5 = 2,25%), *fiindcă* (2 = 0,90%), *câte, dacă, după câtă* (1= 0,45%), iar parataxa este înregistrată de 7 ori (3,15%). Din acest punct de vedere sintaxa frazei în A se apropie mai mult de cea a limbii populare, spre deosebire de P, unde au fost consemnate şi locuțiunile conjuncționale *din pricină că* şi *de vreme ce,* caracteristice aspectului scris al limbii.

Şi subordonatele f i n a l e, prin construcția lor, confirmă caracterul popular al sintaxei povestitorului humuleştean. Conjuncțiile-tip ale

[12] Ion Gheție, *Lucr. cit.*, p. 162.

[13] Iorgu Iordan, *Lucr. cit.*, p. 166 vorbeşte pentru prima dată de conjuncția u n i v e r s a l ă *că* în sintaxa lui Creangă.

Scanned with OKEN Scanner

acestui raport sunt *să* (194 = 51,32% în P şi 99 = 76,15% în A), *ca să* (131 = 34,65% în P şi numai 13 = 10% în A) şi *de* (cu o frecvenţă aproximativ egală: 41 = 10,85% în P şi 14 = 10,77% în A). Recurenţa mai mare a conjuncţiei *să*, în detrimentul lui *ca să*, precum şi faptul că alături de acestea se mai întâlnesc cu această valoare în P şi locuţiunile *nu cumva să* (4 = 1,05%), *cu chip să* (3 = 0,79%) şi *ca nu cumva să* (2 = 0,52%), în timp ce în A înregistrăm o singură dată pe *nu cumva să* (0,76%) şi procedeul paratactic de trei ori (2,30 %, faţă de 0,79% în P), adaugă încă un argument în favoarea concluziei că sintaxa operei de maturitate artistică a lui Ion Creangă este mai apropiată de cea a limbii populare, unde vorbitorul preferă elementele relaţionale simple în locul celor compuse. Alături de aceasta, trebuie menţionată şi deosebita valoare expresivă, specifică, de altfel, vorbirii populare, a subordonatelor finale introduse prin *de*, coincidenţa modurilor şi timpurilor verbale din regentă şi subordonată marcând valoarea de *actio perfecta* ...sfânta Duminică o dată şi porneşte desculţă prin rouă *de culege o poală de somnoroasă*...şi iute se duce *de o toarnă în fântâna din Grădina Ursului.* (PHA)[14]

Dacă subordonatele temporale, cauzale şi finale sunt cele mai des folosite circumstanţiale, atât în A, cât şi în P, pe treapta imediat inferioară se situează, la fel ca şi în vorbirea populară, propoziţiile modale, consecutive şi condiţionale[15]. Ele au următoarea frecvenţă: în P subordonatele modale (235 = 10,76%), cele condiţionale (208= 9,52%), iar cele consecutive (179 = 8,19%) din totalul circumstanţialelor, în timp ce în A ierarhizarea lor se modifică: modalele (106 = 11,53%), conse-cutivele (87 = 9,46%), iar condiţionalele (64 = 6,96%).

În construirea propoziţiilor exprimând circumstanţa modală

[14] Cf. N. Drăganu, *Conjuncţiile „de" şi „dacă" (un capitol de sintaxă românească)*, DR, III, 1928, p. 263-264.

[15] Cf. Ion Gheţie, *Lucr. cit.*, p. 172. Propoziţiile consecutive sunt înlocuite cu circumstanţialele de loc.

Scanned with OKEN Scanner

în care se desfăşoară acţiunile personajelor, Ion Creangă apelează mai cu seamă la instrumentele gramaticale ale limbii populare[16]. Astfel, modalele propriu-zise sunt introduse în P mai ales prin *cum* (83 = 54,60%), *cât* (25 = 16,44%) şi *după cum* (13 = 8,55%), primele două fiind cele mai frecvente şi în A (30 = 47,11%, respectiv 12 = 17,64%). Mai rar apar cu această valoare *fără să* (7 = 11,18%), *cât ce* (5 = 3,28%), *după cât* (2 = 1,31%), *de câte ori, numai cât să* şi parataxa (1 = 0,65%) în P şi *fără să* (6 = 8,82%), *după cum* (4 = 5,88%), *după cât* (2 = 2,94%), *cât ce, câte, în cât, după cât, pe cât* (1 = 1,47%) în A.

Comparaţiile se realizează la nivelul frazei îndeosebi prin *cum* (41 = 75,92% în P, 17 = 62,96% în A), *tot cum* (numai în P, 1 = 1,85%), *decât* (4 = 7,40% în P, 4 = 14,81% în A), *decât să* (3 = 5,55% în P, 3 = 11,11% în A), *de cum, după cum* (2 = 3,70%), *cât* (1 = 1,85%) numai în P şi *ca de când, decât cei ce, pe lângă cele ce* (1 = 3,70%) numai în A.

O deosebire între P şi A apare în construirea modalelor comparative condiţionale (ipotetice). Dacă în P sunt folosite *de parcă* (10 = 62,50%) şi *parcă* (3 = 18,75%), dar şi *ca şi cum* (2 = 12,50%), *ca şi când* (1 = 6,25%), în A apar cu această valoare numai jonctive specifice aspectului popular al limbii: *de parcă* (7 = 70%) şi *parcă* (3 = 30%).

Propoziţiile care exprimă gradarea intercondiţionată a acţiunilor din regentă şi subordonată sunt realizate însă atât în P (3 = 100%), cât şi în A (1 = 100%) exclusiv prin construcţii de tipul *de ce ... de ce ...*

Eroii lui Creangă trăiese acţiuni de o intensitate neobişnuită atât în planul real al *Amintirilor*, cât şi în cel fantastic al *Poveştilor*. Sublinierea caracterului dinamic al participării eroilor la acţiune se realizează artistic şi prin frecvenţa mare a subordonatelor

[16] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 739.

Scanned with OKEN Scanner

c o n s e c u t i v e. Aceste propoziții reprezintă, de cele mai multe ori, procedeul artistic, superior ca expresivitate, de redare a ideii de superlativ al acțiunii.

Construcția acestei subordonate oglindește, și ea, o selecție a conjuncțiilor-tip din vorbirea populară, în cazul nostru *de* (137 = 76,53% în P, 72 = 82,75% în A). Celelalte jonctive înregistrate cu această valoare sunt *să* (11 = 6,14%), *încât* (10 = 5,52%), *că* (9 = 5,02%), *ca să* (3 = 1,67%)), *așa că* (1 = 0,55%)), parataxa (7 = 8,86%) în P, *să* (9 = 10,34%), *încât* (2 = 2,29%), *că, cât pe ce* (1 = 1,14%), parataxa (2 = 2,29%) în A.

Încât este specific limbii scrise. Folosirea lui, mai ales în P, nu reprezintă o notă discordantă, deoarece este încadrat cu măiestrie în țesătura frazei, unde are, de altfel, o frecvență redusă. Această conjuncție marchează, de fapt, cel mai pregnant raportul consecutiv și pune în evidență subiectul care este atras întotdeauna pe primul loc în propoziție, celelalte jonctive fiind folosite doar atunci când se insistă asupra acțiunii. Mai mult, se poate afirma că recurența mai mare a jonctivului „cult" *încât* în sintaxa *Poveștilor* este unul dintre efectele pe care le are, în structura frazei, schimbarea modalității narative.

Rămâne însă evident că folosirea jonctivului *de* (introduce 209 din cele 266 de propoziții consecutive) confirmă, și în exprimarea acestui raport, tendința povestitorului nostru, asemenea vorbitorilor populari, spre o conjuncție-tip *de*, care este de fapt o conjuncție universală în sintaxa lui Ion Creangă.

Spre deosebire de P, în care reprezintă 9,52% din totalul propozițiilor circumstanțiale, subordonatele c o n d i ț i o n a l e în A constituie abia 6,96%.

Numeroasele formule de amenințare care alcătuiesc o componentă aproape obligatorie în textul basmului popular, sunt legate de nerespectarea unei condiții formulate anterior și redată sintactic printr-o propoziție subordonată condițională negativă, redusă însă, de

Scanned with OKEN Scanner

cele mai multe ori, la o construcție eliptică de tipul *de nu*, dialogul fiind concentrat, deci alcătuit din propoziții scurte, datorită „crizei de timp" în care se găsesc permanent eroii poveștilor. Iată de ce pe lângă frecvența în sine a subordonatei condiționale, se observă în P și o pondere mai mare a lui *de* (66 = 31,73%, față de 15 = 23,43% în A). Aceasta și *dacă* (114 = 54,80% în P, 42 = 65,62% în A), folosit în toate stilurile limbii, sunt conjuncțiile-tip pentru acest raport sintactic. Mai apar cu aceeași valoare *când* (13 = 6,25%) și *să* (12 = 5,76%) în P, *când* (4 = 6,25%), *să* (2 = 3,12%) în A și procedeul paratactic (4 = 1,92% în P, 1 = 1,56% în A), folosite însă și în limba populară[17].

Mult mai rar apar în fraza lui Creangă subordonatele circumstanțiale concesive (75 în P, 33 în A) și locale (66 în P, 16 în A). Ele reprezintă abia 3,43% și 3,02% în P, respectiv 3,59% și 1,74% în A.

Raportul concesiv în P se realizează mai ales cu ajutorul lui *de* (12 = 16%), *cât* (10 = 13,33%), *măcar că (să)*(9 = 12%), *să* (6 = 8%) și mai rar prin *deși, dacă* (5 = 6,66%), *fără să, orice* (3 = 4%), *oricât, chiar de* (2 = 2,66%), *chiar când, las'să, nu că, oricine, oricum* (1 = 1,33%), parataxa (13 = 17,33%). În A cele mai frecvente jonctive sunt, de asemenea, *macar că* (*să, de*) (7 = 21,21 %), *cât* (6 = 18,18%), *de* și *fără să* (3 = 9,09%), cărora li se adaugă *oricum, oricât, cum, când, deși, ce, pe ce* (1 = 3,03%) și procedeul parataxei (7 = 21,21%).

După cum lesne se observă, conjuncțiile-tip ale acestui raport sintactic sunt întâlnite și în vorbirea populară[18], în timp ce jonctivul literar *deși* apare foarte rar în comparație cu celelalte procedee de exprimare în frază a ideii de concesie.

Pentru a localiza acțiunile, Creangă apelează mai ales la complemente circumstanțiale și mai puțin la propozițiile corespunzătoare.

[17] Cf. Ion Gheție, *Lucr. cit.*, p. 165.
[18] *Ibidem*, p. 169-170.

Scanned with OKEN Scanner

Acestea din urmă apar mai des în P (66 = 3,02%), decât în A (16 = 1,74%), fapt care nu trebuie să surprindă, dacă avem în vedere că în ultimul caz acțiunile personajelor se desfăşoară într-un spațiu ale cărui coordonate au fost prezentate cititorului încă din primele pagini. Instrumentele gramaticale care leagă propozițiile circumstanțiale de loc în opera lui Creangă nu diferă de cele din vorbirea populară: *unde* (*oriunde*, *orişiunde*) (60=92,31%), *încotro* (*oriîncotro*) (5=7,69%) în P, *unde* singur sau precedat de o prepoziție (16=100%) în A.

Foarte rare sunt circumstanțialele opoziționale şi instrumentale (P şi A), sociative şi de excepție (P) şi cumulative (A). Acestea sunt construite mai ales cu jonctive care au şi circulație populară şi foarte rar cu conective caracteristice vorbirii oamenilor instruiți, cum sunt opoziționalele introduse prin *în loc să*: în A (2 = 100%) şi P (4 = 66%) şi *dacă* (1 = 16,66%) în P. În fraza lui Creangă apar: *decât să* (1 = 16,66% în P) pentru raportul opozițional, *cu ce* (3 = 75% în P, 1 = 25% în A), *cu cât* (*câtă*) (3 = 75% în A) şi *de* (1 = 25% în P) pentru cel instrumental, *cu cine* (1 = 100% în P) pentru propozițiile sociative, *după ce* (3 = 60%) şi *las'că* (2 = 40%) în A pentru cele cumulative, *decât să* (3 = 80%) şi *afară numai dacă* (1 = 20%) în P pentru propozițiile de excepție.

Investigația statistică a mijloacelor de exprimare a raporturilor de dependență sintactică în fraza lui Ion Creangă, subliniază faptul că în P conjuncțiile de rangurile 1-12 exprimă 88,19% din totalul raporturilor de subordonare, fiecare cumulând, în medie, 8 valori (dacă nu luăm în considerare pe *căci*, care este specializat pentru propoziții cauzale). În A conjuncțiile de rangurile 1-10 acoperă 86,46% din raporturile subordonatoare exprimate, având în medie 7 valori (excepție *căci*, din motivele arătate).

Aplicarea metodei statistice confirmă, în ceea ce priveşte sintaxa lui Creangă, folosirea cu precădere, ca în limba populară, a

Scanned with OKEN Scanner

unor conective simple universale şi orientarea, pentru fiecare raport sintactic, spre conjuncţii-tip. Cercetarea, din acest unghi, a mijloacelor de realizare a raporturilor sintactice duce spre următoarele concluzii:

1. structura frazelor din *Amintiri din copilărie* este mai apropiată de cea a vorbirii populare decât în *Poveşti*;

2. în ceea ce priveşte o r a l i t a t e a, există un regres de la *Poveşti*, care au fost create respectându-se tiparele destul de rigide ale codului narativ folcoric, la *Amintiri din copilărie*, în care autorul renunţă la o serie de procedee cum ar fi formulele stereotipe, propoziţiile ritmate şi pasajele rimate, reluarea propoziţiei precedente la începutul frazei următoare, paralelismul acţiunilor etc. în favoarea unui dialog continuu cu cititorul său;

3. limba folosită în *Amintiri din copilărie* este o sinteză artistică a mijloacelor de expresie ale vorbirii populare adaptată unei specii literare cultivate mai ales în literatura cultă.

Analele Universităţii din Timişoara, Seria Ştiinţe filologice, VII, 1969, p. 51-62.

Scanned with OKEN Scanner

ION CREANGĂ. PROPOZIȚIILE CONSECUTIVE ŞI VALORILE LOR STILISTICE

Aşa cum s-a mai arătat, trăsătura dominantă a stilului lui Ion Creangă este o r a l i t a t e a, care conferă sintaxei sale o structură aparte. Fraza sa reflectă această notă caracteristică a stilului, şi, la tot pasul, întâlnim construcții ale limbii vorbite, fie că dialogul se poartă între personajele din lumea satului sau între personajele fantastice, fie că vorbeşte însuşi povestitorul. Cercetarea procedeelor de îmbinare a cuvintelor în propoziții şi fraze scoate însă în evidență şi lipsa aproape cu desăvârşire a elementelor specifice limbii scrise[1], prozatorul folosind mijloacele populare de exprimare a raporturilor sintactice.

Această preferință apare cel mai pregnant în construirea subordonatelor consecutive, unde utilizării conjuncțiilor-tip din aspectul vorbit al limbii îi corespunde o mare bogăție de resurse expresive, caracteristice, de altfel, mediului lingvistic din care arta sa îşi extrage esența.

Subordonata consecutivă are în opera lui Ion Creangă, ca şi în sintaxa populară, o frecvență medie. Investigațiile statistice relevă

[1] Vom vedea că, atunci când ele apar, acestea sunt motivate din punct de vedere stilistic.

Scanned with OKEN Scanner

faptul că şi în fraza sa ierarhizarea circumstanţialelor, din punct de vedere al frecvenţei, este aidoma celei pe care o stabileşte pentru dacoromână Ion Gheţie[2]. Între circumstanţiale, subordonatele temporale, cauzale şi finale sunt cele mai frecvente, iar subordonatele condiţionale, modale şi consecutive se situează pe treapta imediat următoare.

Eroii lui Creangă iau parte la acţiuni care au o intensitate ieşită din comun, atât în planul real al *Amintirilor* şi *Povestirilor*, cât şi în cel fantastic al *Poveştilor*. Sublinierea dinamismului cu care eroii participă la acţiune se realizează artistic şi prin folosirea deosebit de frecventă a subordonatelor consecutive: „Fetele din Humuleşti ştiau a învârti şi hora, dar şi suveica, *de vuia satul de vatale în toate părţile*" (A 179)[3]; „Smaranda închega apa numai cu două picioare de vacă, *de se încrucea lumea de mirare*" (A 201); Nică la Bobotează striga chiraleisa „*de clocotea satul*" (A 185), Nănaşa din grindă are să-i ştie de ştire, *de nu l-or pute scoate din mâna mea* [a mamei] *tot neamul strigoilor şi al strigoaicelor din lume* (A 208), fugea atât de tare, „*de săreau pietrele*" (A 222), deretica şi mătura prin casă ca o fată mare, „*de n-avea mama grijă* când se ducea undeva" (A 223); „Moş Nichifor avea în mână şfichiul de mătasă cu care pocnea, *de-ţi lua auzul*" (MNC 273); „iepele lui încep a fugi, *de*

[2] Ion Gheţie, *Observaţii asupra folosirii conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromâne*, FD, III, 1961, p.151-176.

[3] Exemplele au fost extrase din Ion Creangă, *Poveşti, amintiri, povestiri*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1965 (texte reproduse după I. Creangă, *Opere*, ediţie critică, îngrijită de Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuşi) (*Poveşti* = P; *Soacra cu trei nurori* = S3N; *Capra cu trei iezi* = C3I; *Punguţa cu doi bani* = P2B; *Dănilă Prepeleac* = DP; *Povestea porcului* = PP; *Povestea lui Stan Păţitul* = PSP; *Povestea lui Harap-Alb* = PHA; *Fata babei şi fata moşneagului* = FBFM; *Ivan Turbincă* = IT; *Amintiri din copilărie* = A; *Moş Nichifor Coţcariul* = MNC; şi Ion Creangă, *Opere. Poveşti, amintiri, fragment de biografie, povestiri, Addenda: Povestea lui Ionică cel prost (poreclit şi Irimiea), Povestea poveştilor*. După ediţia critică cu note, variante şi glosar de G.T. Kirileanu, cu 27 planşe afară din text, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă «Regele Carol II», 1939, Editura Victor Frunză, Bucureşti, 2000 (*Povestea lui Ionică cel prost (poreclit şi Irimiea)* = PIP; *Povestea poveştilor* = PP).

Scanned with OKEN Scanner

pârâiau roatele şi *sărea colbul în naltul ceriului*" (MNC 285), „... şi-ţi trag o bataie, *de te-or duce cu cerga acasă.*" (*PPov.* 21) etc.

În *Poveşti* evenimentele narate nu impresionează însă numai prin repeziciunea şi dinamismul desfăşurării lor, ci şi prin intensitatea care caracterizează unele acţiuni şi chiar gesturi ale personajelor. Consecinţa în planul expresiei sintactico-stilistice va fi, după cum observă G. I. Tohăneanu[4], frecvenţa neobişnuită a subordonatelor consecutive, care reprezintă, de cele mai multe ori, un echivalent perifrastic, superior ca expresivitate, al ideii de superlativ al acţiunii. Propoziţia secundară este, de cele mai multe ori, atunci când lipsesc corelativele, singura în măsură să descifreze un sens nou în regentă, acela de superlativ al acţiunii sau al însuşirii, de unde reiese, după cum arată Tamara Repina[5], şi importanţa ei în structura frazei: „Cucoşul întinde aripele în dreptul soarelui, *de întunecă de tot casa boierului.*" (P2B 28); „Dracul ie buzduganul de coadă, şi, când îl zvârle, se suie aşa de tare, *de nu se mai vede*; şi abia după trei zile şi trei nopţi, căzând jos cu mare străşnicie s-a cufundat în fundul pământului, *de s-au zguduit temeliile lumii.*" (DP 43); „[Ochilă] aşa se lăţea de tare *de cuprindea pământul în braţe*. Şi altă dată, aşa se deşira şi se lungea de grozav, *de ajungea cu mâna la lună, la stele, la soare.*" (PHA 128), „Setilă sorbea apa de prin bălţi şi iazuri, *de se zbăteau peştii pe uscat* şi *ţipa şarpele în gura broaştei*" (PHA 129-130), „mi ţi le-a supt pe toate butoaiele de-a rândul *de n-a mai rămas nici macar picătură de vin pe doage*" (PHA 138) etc.

Intensitatea acţiunii este sugerată, de cele mai multe ori, şi prin înglobarea în subordonata consecutivă a unor expresii idiomatice[6]:

[4] G. I. Tohăneanu, *Consideraţii cu privire la stilul artistic al lui Ion Creangă*, LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 462-463.

[5] Tamara Repina, *Cu privire la structura frazei cu subordonată consecutivă în limba română contemporană*, SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 341-353.

[6] Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare din secolul al XIX-lea*, vol. 1, EA, Bucureşti, 1956, p. 153-154.

Scanned with OKEN Scanner

„strălucea la soare, *de-ți l u a o c h i i*" (P2B 29); „femeia ceea are acum o tipsie de aur și o cloșcă de aur, cu puii tot de aur, așa de frumoși, *de-ți f u g o c h i i pe dânșii.*" (PP 63), „are sa facă un otrocol prin ele *de s-a d u c e v e s t e a.*" (DP 35); „Am să durez o mănăstire pe pajiștea asta, *de a r e s ă s e d u c ă v e s t e a în lume.*" (DP 38), „ai tras un guleaiu *de ți s-a d u s v e s t e a ca de popă tuns.*" (IT 172); „pe toți i-a tăiat, fără cruțare, *de li p l â n g e l u m e a d e m i l ă.*" (PP 50), „am să vă muștruluiesc *de a u s ă r â d ă și c â n i i d e v o i.*" (PHA 102, IT 162); „l-a pieptănat, *de i-a u m e r s p e t e c e l e.*" (C3I 19, PSP 71); „de ce se apropia, de ce lumina mai tare, *de li f u r a v e d e r i l e.*" (PHA 118); „ț-o strâng de coadă, *de m ă n â n c ă și m e r e p ă d u r e ț e.*" (PHA 119); „am muncit de-a d a t i n i m a din noi." (PSP 78); „trântindu-le prin turbincă niște ghionturi *de d a i n i m a din draci.*" (IT 162), „începe a striga *de da duhul dintr-însa.*" (A 220), „purcelul începe a se înfiripa și a crește văzând cu ochii, *de-ți e r a m a i m a r e d r a g u l* să te uiți la el." (PP 49), „și-l griji de-ți e r a m a i m a r e d r a g u l." (FBFM 153); „primește cu bunătate pe fiecare *de-ți e r a m a i m a r e d r a g u l*" (A 190); „mergea *de-i p â r â i a u c ă l c ă i e l e.*" (FBFM 156), „începe a roade la copaci bătrâni, *de-i p o c n e a u f ă l c i l e.*" (IT 168), „începe când a roade la copaci tineri, când a forfăca smicele și nuiele, *de-i p â r ț â i a u m ă s e l e l e.*" (IT 170); „le șmotream dinaintea lui, *de le m e r g e a c o l b u l.*" (A 202); „vă ard câteva jordii prin țolu cela, *de v-a t r e c e s p u r c a t u l!*" (A 263), „Moș Nichifor fugea de cărăușie, *de-ș i s c o t e a o c h i i.*" (MNC 273) etc.

Consecutiva este însă și un mijloc stilistic des folosit de Ion Creangă pentru a sublinia caracterul superlativ al unei însușiri din propoziția regentă: „Și ei erau așa de m â h n i ț i, *de nu le-a mai ticnit mâncarea.*" (S3N 13); „Un băiet o c h i o s, s p r â n c e n a t și f r u m u ș e l, *de nu se mai poate*" (PP 48); „Și așa era Chirică

Scanned with OKEN Scanner

de l i n i ş t i t şi de h a r n i c la trebile lui, *că parcă era de-acolo* de când l-a făcut mă-sa" (PSP 74); „când voia a ş a se lăţea de t a r e, *de cuprindea pământul în braţe*" (PHA 128); „toţi erau cu părul, cu barba şi musteţele p l i n e d e p r o m o r o a c ă, *de nu-i cunoşteai*" (PHA 135); „g r o z a v burduhan şi n e s ă ţ i o s gâtlej, *de nu pot* să-i potolească setea *nici izvoarele pământului*" (PHA 127); „... e somnul mai d u l c e *de doarme şi pământul sub om*" (PHA 140), „îi ieşi înainte o căţeluşă bolnavă ca vai de capul ei, şi s l a b ă, *de-i numărai coastele*" (FBFM 152) etc.

În întreaga operă am înregistrat 286 de propoziţii consecutive, dintre care 225 sunt introduse prin *de*, conjuncţie universală în sintaxa lui Creangă, pe când celelalte elemente jonc-ţionale cu această valoare se întâlnese mult mai rar: *să* (23): „... te fac eu cu grâu, *să ai de unde face pâne şi colaci pentru nuntă, ba şi pentru cumătrie*" (PSP 75); „Că doar nu samăn eu grâu de ieri, de alaltaieri, *să nu fi mai avut a face cu secerători*!" (PSP 78), „leagă o sarcină mare, mare, *cât pe ce să n-o poată ridica în spinare*." (PHA 111), „doar nu-i frate cu mama, *să-l pun în capul cinstei*!" (PHA 119), „face el singur o drăguţă de raclă, *să poată şede şi împăratul într-însa*." (IT 173), „calul nu-i ca dobitocul, *să poată vorbi*." (MNC 273), „Parcă cine ştie cine-i ea *să-i rupă cineva mânecile până pe-acolo*." (PIP 9) etc.; *încât* (12): „... începu a trânti ş-a plesni prin casă, *încât* biata noră *...de voie, de nevoie trebui* să se scoale" (S3N 9), „şi încep a i se încurca cărările, *încât nu mai pricepe fiul craiului acum* încotro să apuce"(PHA 102), pozne făcea cu buzişoarele sale, *încât s-a îngrozit şi împăratul Roş* când l-a văzut făcând aşa de frumuşel." (PHA 136) etc.; *că*[7] (11): „şi-l grijeşte aşa de bine, *că peste câteva zile îl scoate din boală*" (PP 49), „Chirică atunci, el ştie ce face şi cum face, *că într-o clipă adună toată drăcimea* şi-*o pune la lucru pe câmp.*" (PSP 77), „Şi

[7] Iorgu Iordan, *Op. cit.*, p. 164 şi 166 vorbeşte despre conjuncţia coordonatoare u n i v e r s a l ă *şi* precum şi de cea subordonatoare u n i v e r s a l ă *că*.

Scanned with OKEN Scanner

ce-a făcut el, ce-a dres, *că fetei şi lui Ipate au început a li sfârâi inima unul după altul.*" (PSP 83), „Aşa îl urâse ele de tare acum *că ...s-ar fi lepădat de Spân ca de Ucigă-l crucea.*"(PHA 107) etc.; *ca să* (4): „să potriveşti aşa *ca să-i zbori capul dintr-o singură lovitură de sabie.*" (PHA 116), „are înăl-ţimea-sa atâta purtare de grijă, *ca să nu fim chinuiţi cu frig, cu foame şi cu sete.*" (PHA 136) etc.; *aşa că* (1): „şi i-o presură cu sare şi cu piperi, *aşa că limba îndată se umflă*" (S3N 14), procedeul parataxei fiind folosit şi el destul de rar (11): „era frumoasă de mama focului: *la soare te puteai uita, la dânsa ba.*"(PHA 147); „lucra toată săptămâna ca un bărbat pentru nimica toată: *doi oameni cu doi boi, la vreme de iarnă, abia îşi puteau scoate mămăliga.*"(A 195); „Şi de aici supărarea părintelui Oşlobanu ajunsese la culme; *să nu vadă sămânţă de călugăr pe la biserica lui*, că-i potopeşte!" (A 231) etc.

Vorbirea populară recurge, pentru exprimarea raportului consecutiv, mai ales la două conjuncţii, *că* şi *de*, *încât* având o întrebuinţare mai largă doar în scrisul oamenilor culţi[8]. Limba lui Creangă este modelată în spiritul limbii vorbite, ceea ce impune alegerea unor conective strict populare, în cazul nostru *de*, deoarece *că* apare şi în limba scrisă, din necesitatea de a alterna procedeele de exprimare a acestui raport[9]. Limbajul artistic al lui Creangă reflectă această realitate, şi în dialog, fie că vorbesc personaje reale sau fantastice, fie că povestitorul se adresează unui ascultător imaginar, confident al său, conjuncţia *de* are o întrebuinţare generală.

Ponderea deosebită a acestui jonctiv, conjuncţie-tip a acestui raport, dar şi conjuncţie universală în acelaşi timp (în sintaxa lui Ion Creangă *de* poate introduce principale, având în acest caz un rol expletiv, dar şi subordonate subiective, predicative, predicative

[8] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 739.
[9] Ibidem, p. 714.

Scanned with OKEN Scanner

suplimentare, atributive, completive directe şi indirecte, consecutive, condiţionale, finale, cauzale, concesive, instrumentale) este motivată şi din punct de vedere stilistic. Folosirea lui *de* impune în structura subordonatei consecutive aşezarea predicatului imediat după conjuncţie (113 propoziţii din totalul de 225) sau pe locul al doilea, după o formă pronominală neaccentuată în cazul dativ (67 de propoziţii) sau în cazul acuzativ (18 propoziţii). Apariţia indicelui de predicaţie la începutul subordonatei reliefează acţiunea respectivă, care se impune atenţiei cititorului şi subliniază rapiditatea secvenţelor naraţiunii. Această topică, obişnuită în cazul folosirii lui *de,* este însoţită, de cele mai multe ori, de o altă valoare stilistică: exprimarea ideii de acţiune realizată[10]. Această nuanţă este marcată gramatical prin coincidenţa modurilor şi a timpurilor verbale din regentă şi din subordonată şi se întâlneşte în 140 de propoziţii consecutive introduse prin *de* (aproximativ 62 %). Nu este întâmplător faptul că acest regim al conjuncţiei *de* impune numai timpuri specifice naraţiunii: prezentul (de 47 de ori), imperfectul (de 63 de ori), perfectul compus (de 21 de ori) şi, mult mai rar, viitorul I (de 9 ori).

Apariţia subiectului imediat după conjuncţia *de* este întotdeauna motivată stilistic. Astfel, în 4 din cele 6 subordonate consecutive construite în acest mod, subiectul stă pe primul loc, precedat de *nici*, pentru a sublinia că realizarea acţiunii din subordonată este imposibilă: „făceam câte-o drăguţă de trebuşoară ca aceea, *de nici sfânta Nastasia, izbăvitoarea de otravă, nu era în stare a o desface cu tot meşteşugul ei*" (A 224); „Ce garduri streşinite cu spini, *de mai nici vântul putea răzbate printre ele!*" (PSP 74). Alteori această topică este motivată de intercalarea între regentă şi subordonată a una sau două propoziţii consecutive,

[10] Pentru această valoare a subordonatei finale cf. N. Drăganu, *Conjuncţiile de şi dacă (un capitol de sintaxă românească)*, în *Dacoromania*, III, 1923, p. 269, şi *Gramatica limbii române*, vol. II, *Enunţul*, EA, Bucureşti, 2005, p. 544.

Scanned with OKEN Scanner

coordonate, care au regimul amintit: „şi-l strânge cu atâta putere, *de era* să-şi deie sufletul, şi *ochii i-au ieşit afară din cap cât cepele de mari*" (DP 41); „Şi aşa o fierbeam de tare, *de nu ne ajungea casa* şi *dam chiorâş prin fasole, prin mazăre şi bob* şi *sămânţa de cânepă se făcea oloiu, pârâind sub talpele noastre*" (A 243).

Dar, aşa cum am mai arătat, ca mărci ale subordonării consecutive mai apar şi alte conjuncţii: *încât, că, să, ca să.* Această alternare, destul de restrânsă, subliniază însă un alt aspect al artei marelui povestitor. Pentru a evita o repetare supărătoare scriitorul schimbă mijloacele de exprimare a acestui raport sintactic când întrebuinţează lanţuri de consecutive: „Şi când a ajuns acasă era foarte vesel, *încât nu ştia baba lui* ce l-a găsit, *de-i aşa cu chef*" (MNC 291)[11], „Spânului îi mergea gura ca pupăza, *de-a ameţit pe împăratul, încât a uitat şi de Harap Alb şi de cerb şi de tot*" (PHA 120) etc.

Conjuncţia *încât* introduce mai ales propoziţiile în care se insistă asupra subiectului, dacă e diferit de cel al regentei şi plasat, din acest motiv, la început. Dar acest jonctiv reclamă în plus, în comparaţie cu jonctivul *de*, şi o pauză, necesară din cauza debitului verbal bogat al povestitorului, marcat, gramatical, prin părţile de propoziţie de obicei multiple din regentă: „ba că am un glas de înger şi multe alte minunăţii, *încât mama, în slăbiciunea ei pentru mine, ajunsese a crede* că am să ies un al doilea Cucuzel" (A 186); „Şi de atunci i-a mers lui Ciubuc numele de omul lui vodă, *încât şi până astăzi un deal ...se cheamă Dealul Omului.*" (A 191); „nenumărate herghelii de cai, cirezi de vite şi turme de oi iese din ea, *încât moşneagul pe loc a întinerit, văzând atâtea bogăţii*" (FBFM 155); „ba c-o doare ceea, ba c-o doare ceea, *încât lui moş Nichifor acestea nu-i prea veneau la socoteală*" (MNC 276); „Şi tot umbla din babă în babă cu descântece şi cu oblojele, *încât lui moş Nichifor*

[11] Pe aceeaşi pagină apar consecutive introduse prin *de, încât* şi *că*.

Scanned with OKEN Scanner

acestea nu-i prea veneau la socoteală" (MNC 276); „se făcuse buclucaş, harţăgos şi de tot hapsân, *încât biata băbuşca lui era bucuroasă uneori şi răsbucuroasă în sufletul ei*" (MNC 276); „începură...a vorbi despre stârlici, toiag, năsălie, poduri, paraua din mâna mortului, despre găinele ori oaia de dat peste groapă, despre strigoi şi câte alte năzdrăvănii înfiorătoare, *încât numai aceste erau de ajuns, ba şi de întrecut* s-o vâre în groapă pe biata babă" (S3N 14).

Există însă şi câteva situaţii când în subordonata introdusă prin *încât* povestitorul vrea să reliefeze acţiunea, de cele mai multe ori negativă, fapt care atrage pe locul întâi predicatul şi nu subiectul, cum ar fi obişnuit în propoziţiile construite astfel: „alţii, alte năstruşnicii, *încât nu ştii* ce să crezi" (PSP 66); „încep a i se încurca cărările, *încât nu mai pricepe fiul craiului acum...*" (PHA 102); „era foarte vesel, *încât nu ştia baba lui* ce l-a găsit de-i aşa cu chef" (MNC 291); „pozne făcea cu buzişoarele sale, *încât s-a îngrozit şi împaratul Roş*" (PHA 136); „se smuncea în toate părţile, *încât îi era acum lehamite de dânsa*" (DP 34).

Opţiunea pentru acest instrument gramatical se datorează, în unele cazuri, şi intercalării sale în pasaje r i t m a t e[12]: „începuse a trânti şi a plezni prin casă, *încât* biata noră care deabia ţipise, de voie, de nevoie, *trebui* să se scoale" (S3N 9); „şi s-a făcut în casă o duhoare aşa de grozavă, *încât bărbatul pe loc s-a trezit spăimântat, a sărit drept în picioare* şi *s-a uitat cu jale în sobă.*" (PP 56).

Alteori *încât* apare în replicile lui moş Ion Roată, dar numai când acesta stă de vorbă cu domnitorul Cuza, autorul vrând să

[12] Proza ritmată în opera lui Creangă a fost semnalată de Jean Boutière, *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă 1837-1889*, Paris, 1930, p. 165.; Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966, vol. I, p. 156-157; Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, EA, Bucureşti, 1956, p. 157-158.

Scanned with OKEN Scanner

sugereze astfel diferența dintre conversația spontană a țăranilor și modul lor de a vorbi, oarecum mai controlat, adaptat nivelului cultural al interlocutorului, când acesta aparține altui mediu social: „Și boieriul, în loc de un cuvânt bun, m-a scuipat drept în obraz, de față cu slugile sale și cu alți oameni care se aflau atunci la curte, *încât am crezut* că a căzut ceriul pe mine de rușine!" (p. 318). Că artistul este conștient de nuanța c u l t ă a acestei conjuncții o dovedește absența ei din limbajul celorlalte personaje, ea fiind folosită exclusiv în narațiune.

Că este folosit și mai rar cu această valoare, fie când după elementul introductiv apare o incidentă condițională construită cu *dacă*: „Așa îl urâse ele de tare, *că*, dacă ar fi fost în banii lor, *s-ar fi lepădat de spân*" (PHA 107), fie când în structura regentei apare în apropiere prepoziția omofonă: „Și așa era de liniștit și de harnic la trebile lui, *că parcă era de-acolo* de când l-a făcut mă-sa" (PSP 74); „îl peaptănă și-l grijește așa de bine, *că peste câteva zile îl scoate din boală*" (PP 49); „era un senin pe ceriu și așa de frumos și de cald afară, *că-ți venea* să te scalzi pe uscat ca găinile" (A 220). Cauze de ordin fonetic justifică prezența lui *că* și în contextele următoare: „nu știu cum s-a făcut, *că ori chersinul a crăpat, ori cumătrul a strănutat*" (C3I 19); „nu știu ce făcu, *că se rătăci*" (FBFM 153). După cum au remarcat cei mai mulți din marii săi exegeți[13], Ion Creangă a fost un scriitor foarte scrupulos, care a supravegheat toate detaliile expunerii sale, citindu-și întotdeauna operele cu viu grai înainte de a le încredința tiparului. Tot *că* apare când subordonata consecutivă este izolată de regentă mai ferm: „Cu ce nu l-au dăruit ei? *Că se miera și el singur*, ce dăduse peste dânsul" (MNC 291), sau când între conjuncție și predicat se interpun alte părți de propoziție, niciodată exprimate prin pronume, ca în cazul

[13] G. Călinescu, *Ion Creangă*, Ediție nouă, revăzută, Editura pentru Literatură, București, 1964, p. 288 și Tudor Vianu, *Ion Creangă*, în *Jurnal*, Editura pentru Literatură, București, 1961, p. 254.

Scanned with OKEN Scanner

subordonatelor construite cu *de*: „Şi ce-a făcut el, ce-a dres, *că fetei şi lui Ipate au început a le sfârâi inima unul după altul*" (PSP 83); „Chirică atunci el ştie ce face şi cum face, *că într-o clipă adună toată drăcimea* şi-*o pune la lucru pe câmp*" (PSP 77).

Locuţiunea *aşa că* are ca punct de plecare pe *că* şi apare o singură dată, introducând două subordonate consecutive coordonate: „...i-o străpunge cu acul şi i-o presură cu sare şi cu piperi, *aşa că limba îndată se umflă* şi *biata soacră nu mai putu zice nici cârc!*" (S3N 14).

Propoziţiile consecutive introduse prin *că* şi *aşa că*, spre deosebire de cele construite cu alte elemente joncţionale, exprimă întotdeauna, pe lângă urmarea acţiunii din regentă, şi ideea de realizare a ei, marcată gramatical prin folosirea aceloraşi moduri şi timpuri.

Exprimarea raportului consecutiv prin *să* (20) şi *ca să* (3) se explică prin întrebuinţarea în subordonate a modului conjunctiv, potrivit atunci când povestitorul doreşte să prezinte urmările pe care le pot avea acţiunile desfăşurate în circumstanţe neobişnuite ca posibile, realizabile sau ireale: „că doar tot nu eram aşa de prost până pe-acolo, *să nu pricep atâta lucru*" (A 208); „să potriveşti aşa *ca să-i zbori capul dintr-o singură lovitură de sabie!*" (PHA 116) etc. Folosirea modului conjunctiv, al cărui morfem este în acelaşi timp şi element de joncţiune, impune pe locul întâi predicatul propoziţiei, deci acţiunea, autorul ei interesând mai puţin pe povestitor, cu atât mai mult cu cât de cele mai multe ori acesta este identic în regentă şi subordonată.

Studiul valorilor stilistice pe care le au propoziţiile consecutive în scrisul lui Ion Creangă conduce spre următoarele concluzii:

1. Frecvenţa deosebită a acestui tip de subordonate este legată de intensitatea neobişnuită care caracterizează întâmplările narate.

2. Succesiunea rapidă a acţiunilor este reliefată nu numai de prezenţa raportului consecutiv, ci şi de suprapunerea ideii de acţiune realizată, atunci când timpurile verbale coincid în regentă şi subordonată.

Scanned with OKEN Scanner

3. Construirea subordonatelor consecutive reflectă preferința spre o conjuncție-tip, în cazul nostru *de*, care se bucură de aceeaşi frecvență ca şi în limba populară.

4. Conjuncția *încât*, deşi caracteristică limbii scrise, mai ales stilului neutru, este încadrată cu măiestrie, dar şi cu măsură, în structura frazei şi nu face deloc notă discordantă în contextul popular al limbii artistice a lui Ion Creangă.

5. Prezența unor instrumente gramaticale adiacente pe lângă conjuncția-tip *de* este întotdeauna motivată artistic de efectele pe care le-a urmărit artistul, atent la toate detaliile scrisului său.

6. Se poate vorbi în opera lui Ion Creangă de o legătură strânsă între ordinea cuvintelor din subordonata consecutivă şi conectivul acesteia. Subiectul este atras pe primul loc mai ales de *încât*, care, de altfel, fiind o conjuncție specializată, marchează cel mai puternic acest raport, pe când celelalte procedee de construcție sunt mai des folosite când se insistă asupra acțiunii.

Aşa cum a arătat Ştefan Munteanu[14], arta marelui povestitor român nu poate fi redusă la capacitatea de a înregistra şi de a reproduce cu fidelitate graiul popular, după cum oralitatea stilului nu rezultă, cum s-ar putea crede, din copierea mecanică a limbii vorbite, ci din „transpunerea stilizată", în textul scris, a unor anumite procedee specifice comunicării prin viu grai[15]. Sintaxa subordonatei consecutive demonstrează convingător, şi ea, acest adevăr.

Limba română, Bucureşti, VIII, 1968, nr. 5, p. 433-438.

[14] Ştefan Munteanu, *Limba artistică în opera lui Creangă*, în *M. Eminescu – I. Creangă. Studii*, Universitatea din Timişoara, 1965, p. 278.

[15] Boris Cazacu, *Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral*, în *Studii de poetică şi stilistică*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p. 36.

Scanned with OKEN Scanner

UN PALIMPSEST EMINESCIAN (FĂT-FRUMOS DIN LACRIMĂ)

Moştenirea literară a poetului naţional este atât de vastă, pe de o parte, iar căile de abordare a acesteia sunt aşa de variate, încât studiile despre creaţia sa ne pot oferi dacă nu întotdeauna concluzii noi, spectaculoase, măcar alte perspective, complementare, atunci când, pentru a descoperi procedeele care converg spre ceea ce numim limba artistică eminesciană, sunt folosite şi metodele stilisticii moderne.

Direcţionarea cercetării spre o singură parte a întregului: *Făt-Frumos din lacrimă*, în care infiltraţiile poeziei sunt destul de puternice, iar valorificarea artistică a limbii vorbite şi a stilului narativ folcloric se realizează altfel decât la Ion Creangă, poate străluminа, prin comparaţia cu o variantă descoperită, mai târziu, în Bihor, faptul că basmul eminescian este altceva decât „literatură populară": teme, motive şi un cod artistic tradiţional peste care s-au suprapus, ca în vechile palimpseste, un text nou, original, în care se focalizează harul poetic, formaţia romantică şi admiraţia faţă de creaţiile oamenilor simpli.

Filonul popular poate fi identificat încă în primele sale creaţii, nu numai în alegerea temelor, ci şi în valorificarea poetică a modului

Scanned with OKEN Scanner

folcloric de receptare a realității[1]. Din această „fântână" au izvorât adevărate nestemate atât în versuri, cât şi în proză, grupate în volumul al VI-lea al ediției Perpessicius în secțiunile *Poeme originale de inspirație folclorică*, respectiv *Basme în proză.*

Scrisoarea[2] adresată de poet lui Iacob Negruzzi: *„Veți vede din stângacele schimbări şi din neputința de a correge pe Făt-Frumos că v-am spus adevărul. De aceea Vă rog, mai cetiți-l Dv. şi ştergeți ce veți crede că nu se potriveşte şi ce nu !"* cuprinde câteva informații prețioase despre geneza basmului şi personalitatea tânărului autor. Rugămintea lui sugerează – pentru că basmul lipseşte din manuscrise – existența a cel puțin două variante, nu prea diferite una de cealaltă, din moment ce au fost operate numai *„stângace schimbări"*. Pe de altă parte poetul consideră textul ca finalizat, ca definitiv (*„eu nici nu ştiu ce se potriveşte şi ce nu!"*), chiar dacă, cu modestie, afirmă că acceptă intervenții în text din partea exigentului redactor. Dar în scrisoare mai putem descoperi, printre rânduri, şi teama că cel de care depindea publicarea basmului ar putea observa că, sub pretextul povestirii folclorice, vor apărea pagini absolut subversive fața de tradiția literară atât cultă, cât şi populară: descrierea palatului, cortegiul scheletelor sau beatitudinea durerii împărătesei[3]. În 1870, anul debutului lui Mihai Eminescu în *Convorbiri literare*, exista deja interesul pentru literatura populară. Primul folclorist de la *Junimea* a fost Miron Pompiliu, care a publicat versuri culese de pe Valea Crişului Negru. În revistă apar poezii adunate din Maramureş de I. Scipione-Bădescu, alt prieten al poetului. La *Junimea* nu exista un *distinguo* între o simplă transcriere şi „filtrarea motivelor folclorice, recrearea şi combinarea

[1] Eugen Todoran, *Simbol şi alegorie în poezia lui Eminescu*, în *Orizont*, 1964, nr. 3, p. 60.
[2] I. E. Torouțiu, Gh. Cardaş, *Studii şi documente literare*, vol. I, *Junimea*, Buc., 1931, p. 314.
[3] Mihai Zamfir, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, Ed. Minerva, Buc., 1971, p. 215.

Scanned with OKEN Scanner

lor într-o expresie artistică inedită şi personală"[4], astfel că şi proza populară şi cea originală de inspiraţie folclorică au putut fi publicate sub acelaşi titlu: *Literatură populară*. Basmul eminescian apare în *Convorbiri literare*, IV, 1 şi 15 noiembrie 1870 şi istoricii literari au păreri împărţite când este vorba de izvoare: maica Zenaida de la mânăstirea Gafton[5], vreun soldat bucovinean[6], sau chiar Ioan Slavici[7].

Sursa de inspiraţie a lui Mihai Eminescu provine dintr-o zonă descoperită abia în 1961 – deci după 90 de ani de la publicare – când Teofil Teaha (*Graiul din Valea Crişului-Negru*, EA, 1961, p. 187-190), transcrie basmul *Sfăt-Frumos crescut din lacrimă*.

Descoperirea unei variante a prototipului folcloric al basmului *Făt-Frumos din lacrimă* în Ştei nu este surprinzătoare dacă avem în vedere că de aici era originar Miron Pompiliu[8] şi că în manuscrisele eminesciene există texte din aceeaşi zonă folclorică.

Basmul cules de la Marie Vesa, 58 ani, din Ştei, are o schemă epică în mare parte asemănătoare. Singurele deosebiri sunt: frăţia de cruce cu mai mulţi fii ai împăratului vrăjmaş, plecarea lor după neveste, calul năzdrăvan obţinut de la o zmeoaică şi sfârşitul fără nunta tradiţională. Momentele se succed direct, fără formule mediane, fără descrieri de natură sau portrete, personajele fiind liniare, schematice, trăsătură caracteristică, de altfel, poeticii folclorice. Cu toate aceste

[4] Marin Bucur, Paul Cornea, Rodica Florea, Stancu Ilin, George Muntean, Teodor Vârgolici, *Reviste literare româneşti din secolul al XIX-lea. Contribuţii monografice*, Ed. Minerva, Buc., 1970, p. 231.

[5] Augustin Z. N. Pop, *Contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei, Buc., 1962, p. 265. *„Călin-Nebunul"*, în *Viaţa românească*, XVII, 1964, nr. 4-5, p. 211.

[6] Mihai Pop, *Originea orală a basmului „Călin-Nebunul"*, în *Viaţa românească*, XVII, 1964, nr. 4-5, p. 211.

[7] Horia Teculescu, *Eminescu şi Ardealul*, în *Convorbiri literare*, LXXII, 1939, nr. 6-9, p. 869.

[8] Despre Miron Pompiliu, vezi Th. Neş, *Oameni din Bihor*, Oradea, 1937, p. 59-64; I. Bradu, *Poeţi şi prozatori bihoreni*, Beiuş, 1948, p. 69-79; volumul de studii *Miron Pompiliu. 1848-1897*, Oradea, f.a.; O. Papadima, *Doi contemporani ai lui Eminescu: Anghel Demetriescu şi Miron Pompiliu*, SCILF, XII, 1963, nr. 3-4, p. 611-613; Vasile Netea, studiu introductiv la Miron Pompiliu, *Literatură şi limbă populară*, EPL, Buc., 1967.

Scanned with OKEN Scanner

deosebiri, basmul de pe valea Crişului Negru reprezintă în mod cert un reflex, după un secol, al prototipului pe care l-a cunoscut Mihai Eminescu direct sau de la prietenul său Miron Pompiliu.

Lexicul din *Sfăt-frumos crescut din lacrimă* este destul de sărac: 276 cuvinte-titlu şi 1302 cuvinte-text, ceea ce înseamnă o frecvenţă medie de 4,71. Alături de cuvintele cu o structură fonetică specifică zonei, întâlnim şi termeni dialectali, ca: *bai „necaz"* (6), a cota „a îngriji", *prunc „copil", zmaoaie* (5), *mâţoc „motan"* (4), *a mârloia „a mieuna", pană „floare", a rânteza „a necheza", a ţâpa „a arunca"* (3), *amniros „miros", but'e „butoi", scand'ie „scaun", tină „noroi"* (2), *alduit „binecuvântat", cameniţî „cuptor", a curculi „a ciripi", d'ord'ilă „gherghină", zmidar' „tufiş"* (1).

În ceea ce priveşte sintaxa, remarcăm, ca şi în limba vorbită: enunţuri scurte (cele 1302 cuvintetext alcătuiesc 318 unităţi sintactice, adică fiecare propoziţie are în medie doar 4,09 cuvinte) şi îmbinări sintactice populare:" o trimăs cărţ", „să margă la bataie", „ni prind'em frat d'i cruce". Subordonarea circumstanţială este şi ea putin variată: propoziţii cauzale (18), temporale (14), finale (11), consecutive (2) şi de relaţie (1)[9].

Basmul începe şi se sfârşeşte fără formulele stereotipe tradiţionale. În schimb este frecvent *şi* narativ (introduce 38 de fraze şi 5 propoziţii independente) şi adverbul *atunce* (15 fraze şi 4 propoziţii independente). În *Sfăt frumos crescut din lacrimă* apar doar două epitete: „maica *sfântă*", „zmidar' d'i padure *d'asă*" şi o singură comparaţie: „ţânţaru o fost *cât-ō bou*".

Comparaţia între *Făt-Frumos din lacrimă*, *„o adevărată poemă în proză"*[10] şi basmul cules în localitatea natală a lui Miron

[9] Magdalena Vulpe, *Observaţii cantitative asupra subordonării în fraza populară*, FD, VII, p. 256-266 constată în textele narative cercetate o frecvenţă asemănătoare a propoziţiilor secundare.

[10] I.Nădejde, *Istoriea limbei şi literaturei române*, Iaşi, 1886, p. 476. Cercetarea noastră a folosit textul din Eminescu, *Proză literară*, Ediţie de Eugen Simion şi Flora Şuteu, EPL, Buc., 1964.

Scanned with OKEN Scanner

Pompiliu poate evidenția ceea ce a adăugat talentul și formația romantică a lui Mihai Eminescu în procesul de transfigurare artistică a prototipului popular, dar și ceea ce a fost păstrat din stilul narativ folcloric.

Cunoscător al limbii vechi și al graiurilor, Mihai Eminescu nu a ocolit niciodată formele arhaice sau dialectale. Esența limbajului poetic eminescian rămâne tocmai această sinteză între limba veche și cea vorbită într-o viziune personală[11]. Astfel nu lipsesc fonetismele arhaice, populare sau regionale, cum sunt: *ă* protonic medial deschis la *a*: *calcase*, *naframă*, *jaratec*; *a* accentuat > *e*: *cămeșă*; *e* > *i*: *discântece*, *ficior;* *e* precedat de un *r* inițial > *ă* (*ă* etimologic)[12]: *răpezindu-se*; *ea* devine *e* deschis: nu-*i ave*, *be*; *ea* după constrictiva *s* > *a*: *sară*, *samă*; *ie* după labială > *e*: *pepturi*, fer, *desmerdări*, *petriș*; păstrarea lui *î-* netrecut la *u*: *îmblă*, *îmbla*, *îmbli*, alături de *umblă*, *să umbli*, *să împle*, *împlură*, alături de *se umpleau*. Apar de asemenea și particularități ale limbii vorbite: asimilarea: *fereastă*, dar și *fereastră*, *pintre*, dar și *printre*, *pin* alături de *prin*; afereza atinge adjectivul *înalt*: *naltă*, *nalte*, ca și prepozițiile: și-*n* pepturile păstorilor; era-*nspre* sara zilei; ca-*ntr*-o oglindă; sincopa: *pân* în glesne; *pân* atuncea.

Mihai Eminescu, prin limba sa, observă G. Ivănescu[13], se integrează în epoca de șovăiri a limbii literare românești, cu care s-a încheiat procesul, destul de îndelungat, de formare a aspectului ei modern între 1780-1865. Această perioadă – încă tulbure, în ceea ce privește fixarea normelor de pronunțare – și-a lăsat amprenta și asupra poetului și aceasta explică existența unor oscilații, consemnate mai sus, și la care mai adăugăm: *Genarul* (25)/*Genariul* (2), *nisip* (5)/*năsip* (7), *șapte* (1)/*șepte* (12).

---

[11] Al.Rosetti și Ion Gheție, *Limba și stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, II, EPL, Buc., 1969, p. 311.

[12] Ibidem, p. 312.

[13] G. Ivănescu, *Observații asupra limbii lui Mihai Eminescu*, în *Caietele Mihai Eminescu*, I, EPL, Buc., 1972, p.123.

Scanned with OKEN Scanner

Alte dublete privesc structura morfologică a cuvintelor. Ca şi în limba veche, substantivele feminine şi neutre au pluralul în *–e*, aceste forme oscilând de cele mai multe ori cu cele în *-i*: *aripele* (2) şi *aripi* (2), *lacrime* (1) şi *lacrimi* (5), *inimele* (5) şi *inimi* (5), *boltele* (1) şi *bolţile* (1), *mânele* (4) şi *mânile* (2), *vise* (2) şi *visuri* (3) etc. Alteori formele de plural sunt aidoma celor din limba populară: *buţile*, dar şi *butii*, *creţii*. Substantivele feminine au forme fluctuante la genitiv singular, dar cele mai numeroase sunt cu *–ei*: *perzărei*, *mărei* (7), dar şi *mării* (3). Alături de *frate* (2) apare şi *fraţâni* (3), cu varianta *fraţâne* (1), urmate de un posesiv. Articolul posesiv, alături de forme acordate: *al* (13), *a* (13 din 20), *ai* (3), *ale* (7), apare şi cu forma invariabilă (*a*) ca în graiurile moldoveneşti: poveştile bătrâne şi glumeţe *a* ostaşilor; creştetele seci şi sure *a* stâncelor; pe câte căi *a* vrăjilor umblă etc. Numeralul cardinal prezintă variante fonetice populare: *şese*, *şepte*, alături de *şapte*. Forme populare sunt, de asemenea, numeralul ordinal *al şeptele* şi numeralul distributiv *câteşişepte*.

Raporturile sintactice sunt exprimate, în numeroase cazuri, prin procedee arhaice sau populare, dintre care amintim: acordul în caz al substantivului-apoziţie: „ochii împărătesei *Ilenei*"; dativul circumstanţial de loc: „a stat *locului*"; circumstanţialul sociativ introdus prin *cu tot cu*: „trecea peste apă *cu piuă cu tot*", „dispăru *cu fată cu tot*"; cel de relaţie: „*de văzut* nu te-am văzut", „*de răpit* nu mă poţi răpi"; şi cel de excepţie: „de nime, *afară de Dumnezeu*», construite exclusiv după modelul sintaxei populare.

Cele 6946 cuvinte-text intră în alcătuirea a 1090 de propoziţii, fiecare având deci, în medie, 6,37 cuvinte. Această lungime, relativ mare, a unităţilor sintactice reflectă caracterul poetic al prozei eminesciene, înclinaţia romanticilor spre descriere şi detalii.

Dintre propoziţiile necircumstanţiale cele mai frecvente sunt atributivele (82). Prozatorul completează descrierea cadrului feeric, realizată prin epitete, şi cu propoziţii atributive:" Când se lumină de ziuă, Făt-Frumos vede că şirul munţilor dă într-o mare

Scanned with OKEN Scanner

verde şi întinsă, *ce trăieşte în mii de valuri senine, strălucite, cari treieră aria mării încet şi melodios* [...] drept asupra mării, se oglindea în fundul ei o măreaţă stâncă de granit, *din care răsărea ca un cuib alb o cetate frumoasă, care, de albă* ce era, *părea poleită cu argint"* etc. Alteori aceste propoziţii completează portretele, determinanţii estetici de la nivelul propoziţional, adică epitetele, fiind simţiţi, şi aici, insuficient de relevanţi pentru exprimarea viziunii sale poetice: „[...] mama pădurilor, o babă bătrână şi urâtă, *care îmblă prin împărăţia mea de mână cu furtuna"* etc. Propoziţia completivă directă (56) consemnează, în mod obişnuit, intervenţia naratorului, realizată gramatical prin secvenţa sintactică verb *dicendi* + subordonată. Propoziţia subiectivă (32) are de obicei o regentă cu verb impersonal, mai ales *a (se) părea*(14): Făt-Frumos vâjâia prin aer aşa de iute, încât i se părea *că nu fuge, ci cade din înaltul cerului într-un adânc nevăzut* etc., dar şi *a trebui* (6): se duse să-şi aleagă calul ce trebuia *să şi-l ieie* etc. Frecvenţa propoziţiilor subiective după verbe şi construcţii impersonale accentuează caracterul difuz, sugerând – şi ea – atmosfera reverberantă a basmului.

Dintre cele 157 de circumstanţiale foarte frecvente sunt, ca şi în vorbirea populară[14], propoziţiile temporale(59), finale(32) şi cauzale(21), pe planul secund se situează cele consecutive (15), modale(12) şi condiţionale(10), iar pe ultimul plan, deci mai rare, cele

[14] Ion Gheţie, *Observaţii asupra folosirii conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromâne*, FD, III, 1961, p. 151-176 excerptează texte dialectale culese de E. Petrovici şi stabileşte următoarea ordine: temporale, cauzale, finale – cele mai frecvente; modale, consecutive, condiţionale – cu frecvenţă medie; concesive, locale, opoziţionale, de relaţie – foarte rare. Magdalena Vulpe, *Observaţii cantitative asupra subordonării în frază în textele dialectale*, FD, VII, 1971, p. 256-259 cercetează texte dialectale narative şi grupează propoziţiile circumstanţiale astfel: cauzale, temporale, finale – cele mai frecvente; condiţionale, modale, consecutive – cu frecvenţă medie; şi locale, concesive, opoziţionale, instrumentale, relaţie, cumulative. După cum se poate observa, cele trei grupe valorice includ aceleaşi subordonate, dar ierarhizate diferit, în funcţie de frecvenţa lor absolută.

Scanned with OKEN Scanner

circumstanțiale concesive(5), de loc(2), opoziționale(2) şi de excepție(1).

Mihai Eminescu a folosit 1250 de unități lexicale distincte cu 7030 de atestări (cuvinte-text), frecvența medie a unui cuvânt fiind 5,62. Primele ranguri sunt ocupate de cuvintele relaționale şi de pronume. Spre deosebire de Luiza Seche şi *Frequency Dictionary of Rumanian Words*[15], am înregistrat în pozițiile 1-20 şi cuvinte „pline", cum sunt *Făt-Frumos* (R 12 F 84)[16], *a zice* (R 17 F 56) şi *cal* (R 18 F 47), motivate de conținutul basmului: Făt-Frumos este un personaj arhetipal, ajutat de un cal cu puteri supranaturale, în timp ce verbul apare foarte frecvent, ca şi în vorbirea populară, pentru a anunța vorbirea directă.

În basmul eminescian întâlnim o tendință a limbii literare din secolul al XIX-lea: pătrunderea unui mare număr de termeni populari[17], la care se adaugă cei regionali şi arhaici: *aievea, bădică, bordei, a brăzda, bucate, buhav, bute, buzdugan, a ciorăi* „a curge şiroind", *cojoc, colb, colț* „dinte", *cremene, cucoş, cupar* „paharnic", *cute* „piatră de ascuțit", *demâncat* „hrană", *dâră* „urmă", *a doini, fire* „natură", *fluier, foaie* „frunză", *frățâne* „frate", *fuior, a găti, grajdi, hăi, hău, hârbuită, horă, a hori* „a cânta", *a isprăvi* „a izbuti", *îngreunată* „însărcinată", *învioşat* „înviorat", *laiță* „bancă", *a licuri, maică, merinde, miaut* „mieunat", *mândru* „frumos", *meazănoapte* „miezul nopții", *a miji* (de ziuă), *a momi* „a ademeni", *năframă, năzdrăvan, nebinecuvântat* „sterp", *necăutat* „neîngrijit", *oacheş, oaste, obraz, oleacă, a ospăta* „a mânca", *ospăț, pară* „flacără", *a paşte, a păsa, pestriț* „rău" (fig.), *piuă,*

[15] Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în perspective statistice*, în SLLF, I, EA, Buc., 1969, p.65-90, A. Juilland, P. M. H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words*, Londra-Haga-Paris, 1965.

[16] Utilizăm, în continuare, siglele R=rang şi F=frecvență.

[17] Boris Cazacu, *Probleme ale studierii lexicului limbii române literare în secolul al XIX-lea*, SCL, XIII, 1962, nr.4, p. 488.

Scanned with OKEN Scanner

a prăpădi „a nimici", *a prăvăli*, *prispă*, *a prânzi*, *a purcede* în expresia „a purcede îngreunată", *răr*unchi, *răspântene*, *roi*, *a roi*, *roire*, *scaldă* „cadă", *a scălda*, *a scrâşni*, *a smunci*, *somnoroasă*, *a stecli*, *streanță*, *supuşi* (subst.), *şiroi*, *talger*, *tătân*, *târg*, *toi* în expresia „în toi", *tort* „țesătură, pânză", *tort* „răsucit, tors", *tretin* „cal de trei ani", *țăruş*, *țâță*, *a ține* „a angaja", *vatră*, *zău*, *a zice* „a cânta".

Cele dintâi neologisme au rangul 48 şi frecvența 8: *castel* şi *palat*, celelalte fiind: *manta* (7), *mărgăritar*, *palid* (5), *diamant*, *sală*, *schelet* (3), *a dispărea*, *a inunda*, *a murmura*, *muzică*, *smarand* (2), *alee*, *amor*, *arid*, *arie*, *banchet*, *bronz*, *candelabru*, *culoare*, *demon*, *exilat*, *geniu*, *germen*, *insulă*, *lunatec*, *melancolic*, *melodios*, *membru*, *moment*, *paloare*, *ruină*, *statură*, *surâs* (calc), *a susține* (1).

Creația în versuri înglobează mult mai frecvent cuvinte aşa-numite *„poetice"*, fapt explicabil – aşa cum a arătat şi Iorgu Iordan[18] – *„dacă ne gândim că acesta este locul în care Eminescu a pus în lumină laturile cele mai importante ale fanteziei şi sensibilității sale, precum şi procedeele artistice unice, pe care le-a folosit cu atât de înaltă eficiență poetică."* Dintre cuvintele folosite numai în *Făt-Frumos din lacrimă* aparțin limbajului poetic nefigurat: *cutreierat*, *înmărmurit*, *cernit*, *cremene*, *fumegând* – ultimul fiind caracteristic limbii literare de după 1848, iar în creația eminesciană perioadei 1866-1869[19] –, *melodios*, *a vremui*.

Din lista cuvintelor-cheie[20] din creația eminesciană, întocmită

[18] Cf. Iorgu Iordan, *Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, în *Studii eminesciene*, EPL, Buc., 1965, p. 528.

[19] Vezi Valentina Hristea, *Adjectivizarea gerunziului*, în SMFC, IV, EA, Buc., 1967, p.253-276 şi Ştefan Munteanu, *Eminescu şi limba poetică a înaintaşilor*, în *M. Eminescu. I. Creangă. Studii*, Universitatea din Timişoara, 1965, p. 77-100.

[20] I. Coteanu, *Pentru un dicționar de frecvență al limbii române*, LR, XXIV, 1966, nr. 4, p. 339-340. Despre importanța cuvintelor-cheie în definirea stilului unor scriitori vezi şi Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintaxă şi stilistică*, EDP, Buc., 1968, p. 195 ş.u.

Scanned with OKEN Scanner

de Luiza Seche, lipsesc în *Făt-Frumos din lacrimă* numai *blând, vecinic, clipă, ramură, dorință, luceafăr* şi *tei*. Pe de altă parte este evident şi faptul că nu toate cuvintele-cheie ale creației eminesciene au aici acest statut. Astfel *amor, moarte, codru, durere, înger, gând, a şopti, negură, demon* sunt folosite rar şi de aceea nu sunt cuvinte-cheie ale basmului, dar au acest statut, pentru că au o frecvență mai mare de 5, fiind impuse de cadrul fantastic: *Făt-Frumos* (R 12 F 84), *cal* (R 18 F 47), *Genar* (R 27 F 9), *babă, împărat* (R 29 F 27), *lacrimă, pustiu* (R 39 F 16), *argint* (R 43 F 12), *împărătească, strălucit* (R 44 F 11), *buzdugan, stâncă* (R 47 F 9), *castel, foc, a muri, palat* (R 48 F 8), *bătrân* (adj.) (R 49 F 7), *mireasă, piatră, a zbura* (R 50 F 6).

Pe lângă aceşti termeni, descoperim în basm şi cuvinte neaşteptate, caracteristice poeților romantici: cuvinte „negre", sumbre, depresive: *negru (adj.), negru (subst.), moarte, durere, lacrimă, rece, vechi, a plânge, trist, întuneric, vânăt, jale, a geme,* dar şi cuvinte „albe", luminoase, optimiste: *zi, soare, a râde, fericire, cald, surâs, vesel, bucurie, veselie.*

Prezența termenilor specifici romantismului este firească, întrucât, aşa cum am arătat, basmul popular a fost prelucrat artistic de Mihai Eminescu într-o perioadă când în creația sa se resimt puternic influențe ale acestui curent, mai ales ale reprezentanților săi germani, în ale căror scrieri fantasticul era o temă preferată[21], iar *Märchen*-ul[22] specia literară cea mai cultivată.

Următorul fragment ni se pare sugestiv pentru reliefarea atmosferei romantice pe care o creează Mihai Eminescu: *„Luna răsărise dintre munți şi se oglindea într-un lac mare şi limpede, ca seninul cerului. În fundul lui, se vedea sclipind, de limpede ce*

[21] Luiza Seche, *Lucr. cit.*, p. 82-83.

[22] Vera Călin, *Fantasticul romantic*, în *Romantismul românesc şi romantismul european*, Societatea de Ştiințe Filologice, Buc., 1970, p. 151; Nicolae Ciobanu, *Structurile fantasticului narativ* (cap. *Între Făt-Frumos din lacrimă şi Archaeus: o posibilă estetică a fantasticului eminescian*), Ed. Junimea, Iaşi, 1984, p. 7-39.

Scanned with OKEN Scanner

era, un nisip de aur; iar în mijlocul lui, pe o insulă de smarand, încun-jurat de un crâng de arbori verzi şi stufoşi,se ridica un mândru palat de o marmură ca laptele, lucie şi albă – atât de lucie, încât în ziduri răsfrângea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă şi luncă, lac şi ţărmuri."

De sorginte romantică, pasiunea pentru detaliile peisajului nocturn[23] apare frecvent în paginile basmului: Făt-Frumos ajunge la castelul viitorului frate de cruce înspre seară. Prima întâlnire cu Mama pădurilor a fost „*când sună miazănoaptea*". Pornit în urmărirea ei, „*merse mereu pe dâra trasă de piuă, până ce ajunse lâng-o casă frumoasă, albă, care steclea la lumina lunei.*" Cumplita încleştare dintre Făt-Frumos şi Mama pădurilor se sfârşeşte în miez de noapte, pe furtună. Drumul spre castelul Genarului este străbătut într-un decor nocturn, ale cărui detalii, transfigurate de lumina blândă a astrului de argint, ne conduc spre aceeaşi influenţă romantică: „*Trecea prin codri pustii, prin munţi cu fruntea ninsă, şi, când răsărea dintre stânce bătrâne luna cea palidă ca faţa unei fete moarte, atunci vedea din când în când câte-o streanţă uriaşă atârnată de cer, ce înconjura cu poalele ei vârful vreunui munte – o noapte sfârticată, un trecut în ruină, un castel numai petre şi ziduri sparte*". A doua încercare de a răpi pe fata Genarului are loc tot noaptea. Făt-Frumos „*se porni şi înspre sară ajunse la castelul Genarului, ce strălucea în întunericul serei ca o uriaşă umbră*", ajunge la stăpâna celor „*şepte iepe negre, strălucite, şepte nopţi*" tot „*înspre sară*". De acolo fuge când „*noaptea inundase pământul cu aerul ei cel negru şi răcoare*". Descrierea încleştării finale atrage alte epitete cromatice nocturne: „*Luna palidă trecea prin nouri ca o faţă limpede prin mijlocul unor vise turburi şi seci. [...] Şi deodată văzură în urmă-le un luciu întins, limpede,*

[23] Mihai Eminescu a fost numit, pe bună dreptate, poet selenar şi ca poet al nopţii nu este o apariţie singulară în literatura română, dar în această privinţă el înscrie o atitudine irepetabilă. Vezi C. Ciopraga, *„Nocturnul" în opera lui Eminescu*, în *Studii eminesciene*, EPL, Buc., 1965, p. 289.

Scanned with OKEN Scanner

adânc, în a cărui oglindă bălaie se scălda în fund luna de argint şi stelele de foc. Luna s-ascunsese într-un nor şi baba, cuprinsă de somnul ei de fer, se afundă în adâncul cel vrăjit şi necunoscut al lacului".

Atmosfera romantică a basmului este amplificată de acea stranie procesiune a scheletelor din visul lui Făt-Frumos, cu totul neaşteptată într-un basm popular românesc: *„Iară din întinsele pustii se răscoleau din năsip schelete nalte ...cu capete seci de oase... învălite în lungi mantale albe ţesute rar din fire de argint, încât prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunţile lor purtau coroane făcute din fire de raze şi din spini auriţi şi lungi ... şi încălicaţi pe schelete de cai mergeau încet-încet... în lungi şiruri ... dungi mişcătoare de umbre argintii... şi urcau drumul lunei şi se perdeau în palatele înmărmurite ale cetăţii din lună, prin a cărora fereşti se auzea o muzică lunatecă ... o muzică de vis".* Această ultimă scenă, reluată şi în postuma *Rime alegorice*, ca descriere a drumului fantastic spre palatul Şeherezadei, atrage între termenii romantici frecvenţi la Mihai Eminescu şi pe *manta, suflet, umbră* (R 49 F 7), *oase* (R 52 F 4) şi *schelet* (R 53 F 3).

Din 1250, 1023 sunt cuvinte „pline", care ar putea cumula conotaţii. Dintre acestea apar cu valoare poetică numai 416 (40,66% din totalul cuvintelor cu valenţe artistice virtuale), ele reprezentând 1589 cuvinte-text (55,83%), adică tot al cincilea cuvânt din *Făt-Frumos din lacrimă* are, în context, conotaţii specifice limbii poetice.

Cele 416 de cuvinte-titlu care apar în basmul eminescian cu valoare artistică, ţinând seama de coeficientul de „subiectivitate" pe care îl implică orice apreciere în acest domeniu, au fost folosite astfel: 67 metaforic, 55 în construcţii metaforice, 95 cu sens figurat, 61 în contexte figurate, 70 în comparaţii, 69 ca elemente de personificare, 21 în repetiţii şi 199 cu valoare de epitet.

Chiar restrângând părţile de vorbire prin care poate fi exprimat

Scanned with OKEN Scanner

epitetul[24] doar la adjectiv, la substantive nume de metale[25] şi la adverb, se poate observa frecvenţa lui deosebită. Deschiderea poetului spre particular şi spre concret – arată Al. Rosetti şi Ion Gheţie[26] – îl face să înregistreze numeroase nuanţe, culori şi tonuri, renunţarea la bogăţia de epitete realizându-se în fapt îndeosebi după 1876-1878, când are loc ceea ce Tudor Vianu a numit *„scuturarea podoabelor"*[27]. Astfel din 1809 substantive (cuvinte-text) 406 au epitete, ceea ce înseamnă că fiecare al cincilea substantiv este însoţit de o determinare adjectivală cu valoare artistică. Alături de epitete la modă, caracteristice întregii perioade romantice: miezul *luminos* al zilei; părul ei *cel galben* ca aurul *cel mai frumos*; ochii *cei negri* ai fetelor; luna *palidă*; vrajă *lungă*; calea *luminoasă;* lumina *aurită;* sânul ei *rece*; *manta albă* întâlnim foarte rar epitetul realizat prin neologism: pustiul *arid* sau prin arhaism: orice încercare de a o răpi a fost *deşartă*. În schimb Mihai Eminescu foloseşte frecvent epitete împrumutate din limba populară: poveştile *bătrâne* şi *glumeţe*; pat aurit, însă *pustiu* şi *nebinecuvântat*; stea *năzdrăvană; mândru* palat; *mândră* masă; cântece *mândre*; stâncă *buhavă* şi *urâtă:* faţă

[24] Tudor Vianu, *Epitetul eminescian*, în *Studii de stilistică*, EDP, Buc. p. 144 şi Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian* (Cap. *De la epitet la metaforă*), Ed. Junimea, Iaşi, 1979, p. 269-294. Despre epitet în limbajul poetic tradiţional şi evoluţia sa vezi Ileana Oancea, *Poezie şi semioză*, Ed. Marineasa, Timişoara, 1999, p. 85-108. Pentru aspectele de natură teoretică, cf. J. Marouzeau, *Précis de stylistique francaise*, Paris, 1950, p. 141, Paula Diaconescu, *Epitetul în poezia română modernă*, SCL, 1972, nr. 2 şi nr. 3, Ileana Oancea, *„Descrierea poetică" în perspectivă neoretorică: epitetul*, LL, 1980, nr. 4, p. 539-550.

[25] *„De aramă, de argint, de aur* sunt în basm epitete necesare" scrie G. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Ed. Facla, Timişoara, 1975, p. 109. Vezi şi Gh. Bulgăr, *Eminescu. Coordonate istorice şi stilistice ale operei*, Ed. Junimea, Iaşi, 1980, p. 84-97 şi Eugen Câmpeanu, *Stilistica limbii române. Morfologia*, Ed. Quo vadis, Cluj-Napoca, 1997, p. 7, unde se analizează evoluţia semantică de la concret spre abstract a unor astfel de îmbinări.

[26] Al. Rosetti şi Ion Gheţie, *Limba şi stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu*, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, II, EPL, Buc. 1969, p. 335.

[27] Tudor Vianu, *Op. cit.*, p. 170.

Scanned with OKEN Scanner

zbârcită; hău *căscat*; cap *oacheş* şi visător; cal *năzdrăvan;* babă *bătrână* şi *zbârcită;* moara *cea hârbuită* de gură; inima *pestriţă;* stele *vinete;* nuntă *mândră* şi *frumoasă.*

Din punct de vedere formal, în *Făt-Frumos din lacrimă* cele mai frecvente sunt epitetele unice (344) şi duble (74), iar cele triple (12) şi cvadruple (1) sunt rare. Ca şi la ceilalţi scriitori romantici remarcăm ponderea epitetelor fizice din sfera vizualului (176 din totalul de 532 epitete). Cromatica eminesciană[28] are un registru bogat, fiind predominante, după cum se observă chiar şi din simpla lor înşirare, culorile luminoase, strălucitoare ale peisajului diurn sau nocturn, ultimul vegheat de „luna de argint": *alb* (18), *aurit, de aur* (10), *roşu, strălucit* (9), *limpede* (8), *argintiu, de argint* (7), *albastru, sur, verde* (6), *negru* (5), *galben, mare, palid* (4), *bălai, turbure* (3), *adânc, despletit, întins, luciu, luminos, răsfirat, senin, stufos, vânăt* (2), şi cu o singură ocurenţă: *arcat, curat, fumegândă, hârbuit, împrăştiat, înălbit, încolţit, înmărmurit, lănţuit, nemărginit, plâns, rotund, sclipitor, sfârticat, slab, spart, subţire, uriaş.*

Din perspectiva relaţiilor semantice stabilite între epitet şi determinatul său, asocierile sinestezice[29], care pun alături realităţi şi trăsături fizice din sfere de senzaţii diferite, sunt deosebit de frecvente la

[28] În legătură cu cromatica eminesciană vezi, mai ales, Tudor Vianu, *Op. cit.*, p. 177-178; G. I. Tohăneanu, *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*, LR, XVI, 1967, nr. 3, p. 211-219; Roseta del Conte, *La sensibilita cromatica di Eminescu,* în *Omagiu lui George Oprescu. Cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, EA, Buc., 1961, p. 119-126; Luiza Seche, *Cromatica eminesciană*, CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 371-388; Const. Ciopraga, *„Nocturnul" în opera lui Eminescu*, în *Studii eminesciene*, EPL, Buc., 1965, p. 289-312.

[29] Vezi E. Ullmann, *La transposition sensorielle chez Leconte de Lisle*, în *Le francais moderne*, XIV, 1946, nr. 1, p. 23-40; Tudor Vianu, *Problemele metaforei* în *Studii de stilistică*, EDP, Buc., 1968, p. 349-350. Mihaela Mancaş, *La synésthésie dans la creation artistique de M.Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu, Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, I, 1962, p. 57-58 include între sinestezii şi asocierile dintre o realitate fizică şi o trăsătură morală. O analiză a sinesteziilor din literatura romantică românească la Gh. Chivu, *Lucr. cit.*, p. 38-42. Pentru sinesteziile limbii curente, vezi B. Cazacu, *Despre înţelesul unor verbe „sentiendi"*, SCL, I, 1950, fasc. 2, p. 257-264.

Scanned with OKEN Scanner

romanticii români. Pentru evaluarea distanței dintre diferitele senzații asociate se poate apela la ordinea ierarhică stabilită de E. Ullmann[30]. Asocierile epitetice sines-nestezice sunt specifice ultimei perioade a romantismului şi reprezintă o etapă superioară în evoluția limbajului figurativ[31]. Dependente valoric de distanța mai mare, sau mai mică, dintre senzațiile asociate[32], sinesteziile din *Făt-Frumos din lacrimă* se rânduiesc calitativ în următoarea ordine descrescândă: auditivul cu ponderalui: zgomot *uşor*, geamăt *apăsat*; vizualul cu tactilul: paloare *umedă*, nisipul *cel fierbinte*; vizualul cu olfactivul: ierburi *împrospătate*; vizualul cu vizualul: miezul *luminos* al zilei, nopți *turburi*, cer *limpede*, fața *senină* a lacului, noaptea *sfârticată*, *turburea* împărăție, luna *cea palidă*, umbre *argintii* etc. Mai rar apare în *Făt-Frumos din lacrimă* epitetul personificator: brâiele *melancolicelor* stânce; luna *cea palidă;* doina izvorului *plângător;* urlet *flămând* de lupi; oglindă *bălaie;* durere *mută; curtenitor* flutur albastru.

Şi **comparația**[33] are un rol artistic important în structura

[30] E. Ullmann, *Lucr. cit.*, p. 24.

[31] Gh.Chivu, *Lucr. cit.*, p. 40.

[32] Vezi scara valorică stabilită de E.Ullmann, *Lucr. cit.*, p. 24, la care Gh. Chivu, *Lucr. cit.*, p. 40 adaugă, la sfârşit, ponderalul.

[33] Despre c o m p a r a ț i e vezi : Jean Cohen, *La comparaison poétique; essais de systématique*, în *Langages*, Paris, 12, 1968, p. 43 şi urm.; H. Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1961, p. 80; Danielle Bouverot, *Comparaison et métaphore*, în *Le francais moderne*, 1969, nr. 2, p. 132-148, nr. 3, p. 221-239, nr. 4, p. 301-316; Ştefan Munteanu, *Stil şi expresivitate poetică*, EŞ, Buc., 1972, p. 177-194; Elena Slave, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, LL, XI, 1966, p. 397-413; C. Cruceru, *Comparația*, LL, I, 1977, p. 220-223. Despre comparație la Mihai Eminescu: Gheorghe Bulgăr, *Expresia poetică în proza literară a lui Eminescu*, LL, VI, 1962, p. 175-192; Idem, *Comparația la Eminescu*, LL, VII, 1963, p. 269-284; Idem, *Studii de stilistică şi limbă literară*, EDP, Buc., 1971, p. 182-184; Gh. Chivu, *Comparația în opera scriitorilor romantici români*, LR, XXIII, 1974, nr. 6, p. 487-498; Paula Diaconescu, *Elemente de istorie a limbii române literare moderne. Partea a 2-a. Evoluția stilului artistic în secolul al XIX-lea*, Tip. Universității din Bucureşti, 1975, p. 251-253; Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Ed. Junimea, Iaşi, 1979, p. 294-318; Al. Rosetti, I. Gheție, *Lucr. cit.*, p. 338-339; G. I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, EŞ, Buc., 1965, p. 100-106; Idem, *Expresia artistică eminesciană*, Ed. Facla, Timişoara, 1975, p. 112-114.

Scanned with OKEN Scanner

basmului. Funcția ei sensibilizatoare[34] colorează textul cu note de un pitoresc popular autentic, pe care se grefează elemente romantice specifice. Contextul comun al celor 96 de comparații include în primul rând verbe (47), apoi adjective (41) şi substantive (8). Comparațiile din *Făt-Frumos din lacrimă* au în marea majoritate a cazurilor un caracter explicit, contextul comun care le generează fiind transparent, caracteristică atât creațiilor artistice populare, cât şi clasicismului, de unde este preluată şi revitalizată de romantici[35]. Presat de tiparele comparației folclorice, fără însă să apeleze decât foarte rar la construcții fixe specifice poeticii populare, ca de pildă: ficior *alb ca spuma laptelui;* lumina *roşie ca focul;* manta *albă ca ninsoarea* etc., Mihai Eminescu ridică pe o treaptă superioară valoarea lor expresivă mărind distanța dintre semnificația celor doi termeni, analogia fiind mai puțin previzibilă[36]: tunetul cânta adânc *ca un proroc al perzării*; locuia singură *ca un geniu într-un pustiu;* zbura *asemenea unui demon urmărit de un blăstăm.*

Aceeaşi noutate, specifică romantismului, se degajă şi din comparațiile i m p l i c i t e, puțin numeroase în acest basm şi mai frecvente în creația poetică. Ele obligă pe cititor să descopere singur corelațiile dintre comparat şi comparant. Aşa se întâmplă în asocierile: *palat de-o marmură ca laptele, roiau fluturi uşori, ca sclipitoare stele de aur, degetele ei ca din ceară albă,* în care procesul descifrării comparației ne obligă să completăm imaginea cu însuşirea pe care comparantul doar o sugerează.

Structura formală a comparației este cu precădere simplă, de tipul *cap sur ca cenuşa.* Rar apar comparațiile multiple, specifice primei perioade a literaturii romantice româneşti[37], nepotrivite într-un context în care ele au o structură tradițional simplă. În basm întâlnim

[34] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, I, EPL, Buc., 1966, p. 143.
[35] Gh. Chivu, *Lucr. cit.*, p. 497.
[36] Ştefan Munteanu, *Op. cit.*, p. 188.
[37] Gh. Chivu, *Lucr. cit.*, p. 493.

Scanned with OKEN Scanner

trei tipuri de comparaţii multiple, fiecare folosit de două ori: comparatul este urmat de un lanţ de doi comparanţi: [buzduganul] s c l i p e a *ca un vultur de oţel, ca o stea năzdrăvană*; z b u r a *ca un gând, ca o vijelie*; termenul comparat este reluat, având de fiecare dată comparanţi deosebiţi: s c u m p ă-i era frăţia de cruce, *ca oricărui voinic*, mai s c u m p ă *decât zilele*, mai s c u m p ă *decât mireasa*; Ei f u g e a u *cum fug razele lunei peste adâncile valuri ale mării*, f u g e a u prin noaptea pustie şi rece *ca două visuri dragi*; aceleiaşi realităţi îi sunt atribuite însuşiri diferite care intră, fiecare, în relaţie cu comparanţi deosebiţi: boierii[...] erau f r u m o ş i *ca zilele tinereţii* şi v o i o ş i *ca horele;* mâna se făcuse g r e a *ca plumbul* şi r e c e *ca un sloi de gheaţă*.

Comparaţiile din basmul eminescian urmează tiparele tradiţionale ale stilului narativ folcloric: reuniunea celor doi termeni se face cel mai frecvent prin *ca* (81) şi mai puţin prin *decât, cum, ca şi când, asemenea* (15).

Condiţie *sine qua non* a limbajului poetic tradiţional, **metafora**[38] ocupă un loc aparte: spre ea tind, şi se desăvârşesc prin ea, toate „figurile", la toate nivelele[39]. Ea accentuează caracterul difuz, şi deschis în acelaşi timp, al mesajului, cititorul descoperind, cu surpriză, la fiecare lectură a textului, aspecte inedite ale imaginaţiei şi sensibilităţii poetice.

Apropiate de comparaţii, de care se deosebese prin absenţa elementului corelativ, metaforele explicite sau c o a l e s c e n t e grupează în aceeaşi structură atât termenul propriu, cât şi pe cel figurat, ceea ce permite decodarea identificării pe care o sugerează poetul între cei doi termeni.

[38] O vastă bibliografie a problemei la Hugo Meier, *Die Metapher*, Winterthur, 1963 şi la Paul Ricoeur, *Metafora vie*, trad. de Irina Mavrodin, Ed. Univers, Buc., 1984, care respinge atât teoria clasică a substituţiei, cât şi pe cea a comparaţiei abreviate, pledând pentru cea a asemănării. Vezi şi Elena Slave, *Metafora în limba română*, EŞ, Buc., 1991, p. 300-304.

[39] Jean Cohen, *Structure du langage poétique*, Paris, Ed. Flammarion, 1966. p. 197.

Scanned with OKEN Scanner

Pornind de la relațiile sintactice dintre termeni, distingem în *Făt-Frumos din lacrimă* metafore explicite substantivale apozitive: împărăteasa tânără – *pat* aurit, însă pustiu şi nebinecuvântat etc.; atributive, decodabile prin substantive în genitiv: *argintul crinului* etc., sau în acuzativ: *palatul de nori* al lunei etc.; complement direct: şi fugea mereu *rupându-şi cale* prin păduri; indirect: o viață *plină de dezmerdări*, nourii cei negri şi *plini de furtună*; instrumental: haină *urzită în discântece*, *bătută-n fericire*; element predicativ suplimentar: fugea mereu, *o stâncă* de peatră îndrăcită; nume predicativ: Haina ei albă şi lungă părea *un nor* de raze şi umbre. Conştient de caracterul atenuat al acestui tip de metaforă, foarte apropiat de comparație, poetul grefează construcției inițiale o nouă perspectivă prin determinanții *de raze şi umbre*. Tot astfel se explică, credem noi, contextul: ea părea *muiată într-un aer de aur*, care include un participiu urmat de o nouă structură metaforică: *aer de aur*, prin care se sugerează strălucirea chipului luminat de razele lunii.

Metafora **implicită** are în structura ei numai termenul figurat, s u g e r e a z ă comparația şi de aceea are prin excelență funcție poetică. Metafora implicită substantivală este mai rară decât cea explicită: trei zile n-a fost noapte, ci numai *senin* şi veselie; înfloreau două *stele* albastre, limpezi şi uimite – ochii miresei lui. Metafora implicită verbală este foarte frecventă la romanticii români, prin intermediul ei realizându-se dinamizarea şi personificarea[40]. Iată un fragment mai amplu, edificator pentru viziunea metaforică animistă a lui Mihai Eminescu[41]: Văile şi munții *se uimeau auzindu*-i cântecele, apele-şi ridicau valurile ca *să*-l *asculte*, izvoarele îşi *turburau* adâncul, ca *să*-şi *azvârle* afară undele lor, pentru ca fiecare din unde *să*-l *audă*, fiecare din ele *să poată cânta* ca dânsul când *vor şopti*

[40] Gh. Chivu, *Metafora în opera scriitorilor romantici români*, LR, XXII, 1973, nr. 3, p. 229.
[41] Al. Rosetti, Ion Gheție, *Lucr. cit.*, p. 341.

Scanned with OKEN Scanner

văilor şi florilor. Râurile ce *ciorăiau* mai jos de brâiele melancolicelor stânce *învățau* de la păstorul împărat doina iubirilor. Alte metafore verbale sugerează dinamismul acțiunilor: mama pădurilor *îmblă* în împărăția mea *de mână cu furtuna*, *brăzda* fața apei în două dealuri, sau dimensiunea neobişnuită a spațiului folcloric: până unde ochiul *se perde* în albastrul cerului şi în verdele mării.

Nu o dată întâlnim lanțuri de metafore, care identifică însă termeni diferiți: ochii ei – două *nopți* turburi, gura ei – un *hău* căscat, dinții ei – *şiruri de petre de mori;* Cerul *încărunți* de nouri, vântul începu *a geme* rece; Cerul limpede – *o mare*, soarele – *o față de foc;* drum împărătesc acoperit cu *prund de argint* şi bătut cu *pulbere de raze;* Ziua-*şi muie* aerul în *lumină de sărbătoare*. Mai rar, întâlnim un complex de metafore şi, în acest caz, putem vorbi de o *inducție metaforică*[42], adică o atracție semantico-stilistică între un substantiv, cu sens figurat, şi un verb, care dobândeşte astfel, şi el, un sens conotativ, chiar dacă, formal, verbul precedă substantivul: în fiecare braț *ardea* câte *o stea de foc;* o lebădă *sfâşia fața* senină a lacului.

Frecvența metaforelor şi a construcțiilor metaforice, eliberate de generalitate, de convenționalism, de caracterul pur ornant, accentuează atmosfera poetică a basmului, care dobândeşte, astfel, un loc aparte, în ceea ce priveşte mijloacele artistice, nu numai în opera eminesciană, ci şi în proza românească.

Deşi concepută într-o manieră romantică, această creație eminesciană păstrează în structura sa, îmbrăcată într-o expresie artistică în care sunt concentrate principalele caracteristici ale limbii vorbite, şi destule elemente din stilul narativ popular, ceea ce îi conferă suficiente atribute care o apropie, dar nu o identifică totuşi cu un basm tradițional românesc. Mihai Eminescu dozează, cu multă grijă, construcțiile caracteristice modului de a povesti al rapsozilor

[42] Vezi Eugen Dorcescu, *Metafora poetică*, Ed. Cartea Românească, Buc., 1975, p. 51.

Scanned with OKEN Scanner

populari, reuşind să creeze un basm care, în ciuda notelor atât de personale, să poată fi considerat la *Convorbiri literare* drept literatură populară.

Basmul are o formulă inițială[43], dar aceasta este neobişnuită, departe de codul artistic tradițional: „*În vremea veche, pe când oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decât în germenii viitorului, pe când Dumnezeu călca cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pământului – în vremea veche trăia un împărat întunecat şi gânditor ca meazănoaptea.*" Întrezărim, destul de greu, în formula de intrare în timpul folcloric, nucleul preluat din stilul narativ popular (*trăia un împărat*), pentru că acesta este înglobat între două repetiții (*în vremea veche*), completate de comentarii care sugerează metaforic soarta omului pe pământ (*pe când oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decât în germenii viitorului*) şi prezența binefăcătoare a lui Dumnezeu (*pe când Dumnezeu călca cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pământului*), atmosfera poetică creată astfel fiind întregită, la sfârşit, cu două epitete şi o comparație (*întunecat şi gânditor ca meazănoaptea*), care, şi ele, sunt la fel de îndepărtate de spiritul tradițional. În schimb, formula finală, deşi turnată, şi ea, în tipare personale, se apropie – numai prin conținut, şi mai puțin prin expresie – de cel mai răspândit tip din basmele româneşti, în care povestitorul afirmă că „*eroii trăiesc şi astăzi, dacă n-au murit*": „*Şi se făcu nuntă mândră şi frumoasă, cum n-a fost alta pe fața pământului. Ş-au trăit apoi în pace şi în linişte ani mulți şi fericiți, iar dac-a fi adevărat ce zice lumea: că pentru feți-frumoşi vremea nu vremuieşte, apoi poate c-or fi trăind şi astăzi.*" Este tipul de formulă stereotipă[44] care are menirea de a prelungi momentul final al basmului în prezentul comunicării prin construirea tautologică a unui raport condițional. Desprinderea de modelul folcloric, observată doar

[43] Nicolae Roşianu, *Stereotipia basmului*, Ed. Univers, Buc., 1973, p. 88-89.
[44] Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 141.

Scanned with OKEN Scanner

de un ochi atent, se realizează, aici, printr-o *figura etimologica* inedită (*vremea nu vremuieşte*), în acord cu atmosfera poetică creată.

Cercetarea prozei de inspiraţie folclorică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea relevă faptul că singurii scriitori care au valorificat artistic, într-un grad maxim, limba populară şi nu au făcut o simplă operă de culegători de folclor au fost Mihai Eminescu şi Ion Creangă.

Mihai Eminescu porneşte de la un model popular, iar textul basmului *Făt-Frumos din lacrimă* poate fi asemuit cu un palimpsest din bibliotecile mănăstireşti medievale. La vedere se află temele, motivele, schema epică, specifice poeticii folclorice, fără care nu i s-ar fi deschis drumul spre revista ieşeană, dar în adâncime se găseşte o perfectă şi măiastră sinteză între elementele romantice şi limba şi stilul narativ popular. Comparaţia cu basmul de pe Valea Crişului Negru evidenţiază ceea ce geniul artistic al poetului a adăugat modelului folcloric, modul original de a îmbrăca într-o limbă, plină de noutate şi de poezie, „gramatica" basmului tradiţional românesc.

Conferinţele Academiei Române, ciclul *Limba română şi relaţiile ei cu istoria şi cultura românilor*, Academia Română, 7 iunie 2001.

Scanned with OKEN Scanner

FILOLOGIE

Scanned with OKEN Scanner

EFTIMIE MURGU, AVOCAT AL LATINITĂȚII LIMBII ROMÂNE ŞI PRECURSOR AL TEORIEI CIRCULAȚIEI CUVINTELOR

În anul 1870, departe de țara lui, uitat de lume, s-a stins din viață patriotul şi revoluționarul Eftimie Murgu, ilustru fiu al meleagurilor bănățene.

Figură proeminentă a mişcărilor sociale de la 1848, numele său a rămas strâns legat, în conştiința neamului, de acelea ale revoluționarilor Nicolae Bălcescu şi Avram Iancu. Activitatea lui de prim rang pe scena istoriei româneşti, plătită de altfel şi cu ani de temniță, a făcut ca generațiile următoare să rețină doar această latură a vieții şi personalității sale.

În anul 1830, când tânărul Murgu termină, strălucit, la 25 ani, cursurile Facultății de Drept din Pesta (pe cele ale Facultății de Filozofie le încheiase cu trei ani mai înainte), studii încununate cu titlul de doctor în drept, apare la Buda lucrarea sa *Widerlegung oder Abhandlung welche unter dem Titel workömmt Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind, und diess nicht aus ihrer italienisch-slavischen Sprache folgt, mit mehreren Gründen vermehrt, und in die walachische Sprache übersetzt durch S.T. in*

Ofen 1827 und Beweis dass die Walachen der Römer unbezweifelte nachkömmlinge sind; wozu mehrere zweckmässige kurze Abhandlungen; eindlich eine Anmerkung über die in dem anhange vorkommende Antikritik desselben S.T. beigefügt werden, în traducere românească *Combaterea dizertației apărută sub titlul Dovadă că românii nu sunt de obârşie romană şi că acest lucru nu reiese din limba lor italiano-slavă. Completată cu mai multe argumentări şi tradusă în limba română de S.T. Buda 1827 şi Dovada că românii sunt urmaşii de necontestat ai romanilor în care scop se adaugă câteva dizertații adecvate.*

Rod al unor preocupări comune cu cele ale celorlalți reprezentanți ai Şcolii Ardelene[1], care au căutat în studiul istoriei şi al limbii noastre argumentele hotărâtoare ale drepturilor politice şi culturale ale românilor din Transilvania şi Banat, *Wiederlegung oder Abhandlung...* (apărută în limba germană tocmai pentru a putea fi cunoscută în lumea ştiințifică europeană[2] este răspunsul onest şi de bun simț, dar solid argumentat, la gravele acuzații, după cum reiese şi din titlu, pe care le conține lucrarea lui Sava Tököly, consilier regal, originar dintr-o familie sârbă din Banat.

Pe lângă argumente istorice, lucrarea lui Eftimie Murgu cuprinde idei valabile despre formarea limbii române, caracterul ei romanic şi câteva contribuții inedite la dezvoltarea lexicologiei. Aceste idei demonstrează că preocupările de istorie a poporului şi a limbii române au fost mereu o componentă a activității sale, autorii citați de-a lungul disertației, dintre care nu lipsesc D. Cantemir, Timotei Cipariu, P. Iorgovici, Cicero, Dio Cassius, Eutropius, Ovidiu, Strabo, Martin Opitz, aparținând unui foarte larg câmp de informare bibliografică, substanțial pentru epoca respectivă.

[1] Despre „direcția bănățeană" a curentului latinist vezi Doina Babeu, *Pagini lingvistice*, Editura Mirton, Timişoara, 1999, p. 162-176.

[2] Ca de pildă de August Fuchs care îl citează în lucrarea *Die roumanischen Sprachen in ihrem Verhältrisse zum latenischen*, Halle/S, 1849 apud Helmuth Frisch, *Relațiile dintre lingvistica română şi cea europeană*, Editura Saeculum, Bucureşti, 1995, p. 45.

Scanned with OKEN Scanner

La începutul secolului al XIX-lea, filologia romanică se găsea abia la începuturi, astfel că studentul în filozofie nu putea avea la îndemână pentru informare, în afara lucrărilor reprezentanților umanismului ardelean Petru Maior, Gheorghe Şincai şi P. Iorgovici, decât puține izvoare de documentare. Credem că aceasta este şi cauza unor afirmații eronate, care nu alterează însă decât în mică măsură concepția privitoare la originea limbilor romanice, pe care Eftimie Murgu le consideră, pe bună dreptate, continuatoare ale unor dialecte ale limbii latine vulgare: „După ce limba latină vulgară sau romană a devenit curentă tuturor popoarelor Italiei, aceasta s-a schimbat prin aceea că fiecare popor o pronunța în felul lui amestecând numeroase cuvinte proprii. Din această cauză s-au format mai multe dialecte în această limbă a vulgului"[3]. E. Murgu crede că din aceste dialecte s-a format o „limbă generală" a romanilor. Această idee, greşită de altfel, coincide în mare măsură cu cele ale unui precursor al lingvisticii romanice, François Raynouard, citat de E. Murgu[4], care în primul din cele şase volume ale colecției sale de texte *Lexique roman ou dictionnaire de la langue des troubadours comparée aves les autres langues de l'Europe latine,* Paris, 1816-1821, intitulat *Grammaire de la langue romane* vorbeşte şi el de o limbă intermediară, comună tuturor provinciilor romane, anterioară formării idiomurilor romanice[5]. Limba română ar fi tocmai această limbă romană „generală" a secolului al doilea transplantată prin coloniştii romani în Dacia şi de aceea ea ar trebui să fie luată în considerare pentru „a judeca limba cea veche a romanilor".

Preocupările sale de romanist sunt învederate însă mult mai puternic de acele pasaje ale lucrării sale în care răspunde încercării

[3] Eftimie Murgu, *Scrieri,* Ediție îngrijită cu o introducere şi note de I.D. Suciu, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969, p. 220.
[4] Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 348-349.
[5] Cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție-curente-metode,* Editura Academiei, Bucureşti, 1962, p. 13.

Scanned with OKEN Scanner

lui Sava Tököly de a nega caracterul romanic al limbii române, pe care o consideră o limbă italiană împestriţată cu cuvinte slave. Aceste acuzaţii trezesc în Eftimie Murgu un spirit polemic la obiect, care respinge punct cu punct afirmaţiile tendenţioase. „Înrudirea" dintre slavă şi română este combătută convingător, aducându se în discuţie următoarele argumente: „Înainte de toate, slavii nu au articol definit, ei folosesc în locul acestuia pronumele demonstrativ *sei, sia, sie* sau *ovi, ova, ovo;* în limba română, din contră, întâlnim pe *le, il* [!] şi *lu,* care se adaugă cuvântului. Într-al 2-lea rând slavii au trei genuri şi anume: masculin, feminin şi neutru; din contră românii, ca şi italienii, doar două, respectiv masculin şi feminin [!]. Într-al 3-lea, slavii au la singular şapte terminaţii, iar la plural, opt; limba română are în amândouă, şase; Într-al 4-lea, slavii au trei alterări, care se recunosc după terminaţia a doua; românii nu au alterări propriu-zise, şi nu numele, ci doar articolul se schimbă, precum se întâmplă în limbile italiană şi franceză: Într-al 5-lea, slavii posedă grade de comparaţie propriu-zise; românii nu transformă cuvintele în gradele de comparaţie, ci adaugă doar cuvântului, la comparativ *mai* (*magis*), la superlativ însă *quel quea* [grafia latinizată este evidentă!]; Într-al 6-lea slavii au trei conjugări ale verbelor, care se recunosc după persoana întâi singular a indicativului prezent; [...] românii, din contră, au ca şi latinii şi italienii, patru conjugări, care se recunosc după infinitivul prezent; acesta se termină la conjugarea întâi în *are,* ca *laudare;* într-a doua în *ere,* ca *şedere;* într-a treia în *re,* ca *facere;* într-a patra în *ire,* ca *audire* [*auzire* n.n.]. Într-al 7-lea, slavii folosesc la verbele de acţiune peste tot verbul auxiliar *biti,* a fi; românii, ca şi italienii şi francezii, folosesc verbul auxiliar *avere,* de exemplu, *eu am laudat;* Într-al 8-lea, românii au două timpuri de trecut apropiat, şi anume definit şi nedefinit, ca *aveam, avui; sciam, sciui;* slavii din contră au numai unul"[6].

[6] Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 201-202.

Scanned with OKEN Scanner

Propunându-şi să răspundă la întrebarea *Ce fel de limbă este româna?* Eftimie Murgu scrie următoarele: „După părerea mea, structura unei limbi poate fi dedusă din următoarele principii: 1. Din cuvintele cele mai trebuincioase ale unei limbi, considerate în stare naturală. Aceste cuvinte ar putea fi numite pe drept *cuvinte ale primei necesități, verba primae necessitatis;* pe scurt prin acestea înțeleg acele cuvinte care formează legătura vieții sociale şi care unesc pe oameni prin intermediul rațiunii. *Aceste cuvinte sunt probabil cele mai esențiale şi în acestea constă temeiul unei limbi* [sublinierea noastră] cuvinte pe care le-aş numi de aceea esențiale [*die Essentialwörter,* în original n.n.], toate celelalte însă drept cuvinte accidentale, căci limba este limitată la societate şi în afara acesteia ea este nu numai lipsită de scop, dar aproape imposibilă"[7]. Se enunță aici, aşadar, pentru întâia oară, o clasificare a vocabularului în *cuvinte ale primei necesități,* sau cum le numim noi astăzi, cu un termen modern, cuvinte din fondul principal lexical, şi *cuvinte întâmplătoare sau accidentale,* adică restul vocabularului. Această stratificare se bazează – acest lucru reiese destul de clar din context – pe frecvența lor, aşa că nu exagerăm când facem afirmația că Eftimie Murgu încearcă o repartizare a vocabularului după importanță şi frecvență cu cincizeci de ani înaintea lui B.P. Hasdeu, autorul teoriei circulației cuvintelor. Ultima idee, care încheie citatul, îl situează pe Eftimie Murgu şi printre primii reprezentanți ai unui punct de vedere sociologic asupra limbii.

Al doilea principiu pe care îl ia în considerare Eftimie Murgu pentru a deduce structura limbii noastre „constă în proprietățile de coincidență ale limbii ce se analizează, cu acelea ale alteia, ale cărei origine şi caracter sunt cunoscute"[8]. Pe baza acestui principiu comparativ, inaugurat de Franz Bopp prin cunoscuta sa lucrare *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache, in Vergleichung*

[7] *Ibidem,* p. 203.
[8] *Ibidem,* p. 204.

Scanned with OKEN Scanner

mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache, Frankfurt am Main, 1816, Eftimie Murgu stabileşte, pentru prima dată în lingvistica românească, *lista cuvintelor de necesitate* ale limbii noastre, *„pe care se sprijină esenţa ei şi sunt romane"*[9].

Cuvintele de primă necesitate sunt grupate în trei domenii: *arme necesare siguranţei, viaţa obişnuită* şi *lucruri ţinând de casă*. Ordinea nu este străină de ideile revoluţionare care au călăuzit, încă din perioada studenţiei, întreaga lui activitate.

În rândul denumirilor de *arme necesare siguranţei* figurează un număr de 8 cuvinte:[10]

română	latină
pumnu	pugnum
bătu'l	baculus, le baton (?)
arma	arma
arcu	arcus
sagétta	sagitta
secure	securis
lancea	lancea
sabia	(ital) sciabla (?)

Al doilea grup de cuvinte înglobează un număr de 68 de termeni:

română	latină
Deu	Deus
Dea	Dea (?)
ângeru	angelus
omu'l	homo

[9] *Ibidem*, p. 205.
[10] *Ibidem*, p. 205.

Scanned with OKEN Scanner

capu	caput
frunte	frons
nasu	nasus
ochiu'l	occulus
musteçe	mixtaces (?)
dênte	dens
gingia	gingiva
barba	barba
façia	facies
cerbice	cervix
umeri	humeri
peptu	pectus
cósta	costa
mâna	manus
degitu	digitus
unghia	unguis (?)
pelle	pellis
ossu	os
carne	caro
–	
ceriu	coelum
luna	luna
stelle	stellae
pamentu	pavimentum
apa	aqua
mare	mare
rippa	rippa
rivu	rivus
lacu	lacus
unda	unda
focu	ital. fuoco (?)
fumu	fumus

Scanned with OKEN Scanner

vapor (şi) abor	vapor (?)
schinte	scintilla (?)
metallu	metallum
auru	aurum
argintu	argentum
ferru	ferrum
plumbu	plumbum
tempu	tempus
óra	hora
minutu	minutum
die	dies
nopte	nox
mâne	mane
medea die	meridies, media dies
séra	sera, vespera
mediu nopții	medium noctis
lumiń	lumen
umbra	umbra
anu	annus
meş luna	mensis (?)
septimana	septìmana
prima véra	primum ver (?)
véra	aestas ver
tómna	autumnus
érna	hyems, tempus hybernum
ventu	ventus
nuveru	nubes
plóia	pluvia
caldura	calor (?)
frigu	frigus
roa	ros
fulger	fulgur[11]

[11] *Ibidem*, p. 206-209.

Scanned with OKEN Scanner

Ultima secțiune cuprinde 30 de cuvinte, care denumesc *lucrurile ținând de casă*:

română	latină
casa	casa
feréstra	fenestra
pariete	paries
masa	mensa
masaiu	ménsuale (?)
scamnu	scamnum
bou	bos
vaca	vacca
calu	caballus
porcu	porcus
óie	ovis
capra	capra
iedu	hoedus
cânele	canis
galina	gallina
arbore	arbor
piru	pirus
nucu	nucus (?)
prunu	prunus
érba	herba
flore	flos
trifoliu	trifolium
pâne	panis
carne	carnis
lapte	lac
placénta	placênta
caşu	caseus
legume	legumen

Scanned with OKEN Scanner

lénte	lens
fasula	faseolus (?)[12]

Din cele 105 cuvinte „romane" (de fapt, 104, căci *carne* apare glosat de două ori), un număr de 95 au indicații etimologice corecte, 7 cuvinte sunt de alte origini (*bățul* – origine necunoscută; *măsai* – probabil creat pe teren românesc, şi nu din bulgară, ca în DM; *vapor* şi *minut* neologisme de origine franceză; *metal* – împrumut din latină, *fasula* – de origine neogreacă), iar 5 cuvinte au indicate etimonuri diferite de cele recunoscute azi de lingvişti (*mustață* din **mustacea, unghie* din *ungia, iarnă* din *hyberna, caldura* din **caldura, nuc* din *nux, cis*). Pentru un filolog de la începutul secolului al XIX-lea fără studii universitare de specialitate procentajul etimologiilor corecte ni se pare totuşi excelent.

Pentru a fi şi mai convingător, Eftimie Murgu apelează la o metodă originală. El reproduce, dar cu o ortografie latinizantă, trei cântece populare, cărora le alătură traducerea în limba latină, pentru a demonstra că „*limba română este romană*"[13]:

1.

De pe monte în vale vén	De monte in vallem venio
In vale vén la riu'l lén	In vallem venio ad rivum lenem,
Qua cu apa lui prechiară	Ut ipsius aqua praeclara
Limpedá şi bunişóră	Limpida et satis bona
Sitia lungă se m'o stingu	Sitim longam exstinguam
Quare n'o puteam s'o frangu	Qualem non poteram frangere.
Qui in laturi mai in vale	Vadum non erat in via (calle)
Vadu-l nu era în cale;	Sed ad latus magis in valle;
Sitia móné, urge fórte	Sitis monet urget fortiter
Peptu'mi stringe pén'la mórte.	Pectus mihi stringit usque ad mortem.
Inimosu culeş virtutea	Animosus collegi vires
Si pre cale pururea,	Et per callem continuo,

[12] *Ibidem*, p. 209-211.
[13] *Ibidem*, p. 211.

Scanned with OKEN Scanner

Que intrá petri in jos duceá,
Rápide curéndu atinşi
Locu'l, unde sitia mi stinşi.
Anima m'eu stemperandu
Şi viaţia intregàndu, etc.

Quae intra petras deorsum ducebat,
Rapide currendo attingi
Locum ubi sitim exstinxi.
Animum mihi extemperando
Et vitam integrando, etc.

2.

Bela in larga valle umblà.
Erba verde lin càlcá.
Càntà, qui cantand plângeŕ
Quod tóti munti resunŕ.
Ea în genunchi se puneŕ
Ochi în sus indireptŕ
Eccé asi vorbe faceá:
Domne, Domne, bune Domne etc.

Bela (scil. Puella) in larga valle ambulat.
Herbam viridem leniter calcabat
Cantabat, et cantando plangebat
Ut omnes montes resonarent.
Illa genua flectebat,
Occulos sursum dirigebat,
Ecce sic verba faciebat:
Domine, Domine, bone Domine etc.

3.

Nucu, Fagu, Frassinu,
Mult se certa intră sene.
Nuce! Dice Frassinu:
Quine vine nuci cullege
Cullegénd ţi ramuri frînge:
Vai de dar de pelle-a tůa
Dar tu Fage mi vecine!
Que voi spune in mente ţine:
Multe fere săturaşi
Qui prébene nu ŕmblaţi;
Quum se au geru ápropiat
La păménţ te au si culcat
Şi in focu te au şi aruncat.

Nucus, fagus, Fraxinus
Multum certant inter se.
Nuce! Dicit Fraxinus:
Quisquis venit nuces legit
Colligendo ramos frangit:
Veh itaque pelli tuae
At tu Fage mi vicine!
Quae exponam mente tene:
Multas feras saturasti
At haud bene ambulasti;
Quum gelu appropinguat
Ad terram (pavimentum) te deculcant
Ad focum proiciunt.[14]

[14] *Ibidem*, p. 211-214.

Scanned with OKEN Scanner

Ortografia latinizantă, impusă şi cultivată înainte de Eftimie Murgu de către Şcoala Ardeleană, are menirea de a sublinia şi mai mult caracterul romanic al limbii noastre. De fapt, poeziile populare sunt urmate de concluziile corespunzătoare: „Şi acuma, spună S.T. câte cuvinte slave a găsit în aceste cântece populare româneşti? Ba, din acestea reiese cu prisosinţă că acele cuvintę străine slave nu sunt pretutindeni uzuale în limba populară a românilor. Cuvintele şi cântecele citate confirmă că (...) toate cuvintele esenţiale ale limbii române sunt romane"[15].

Pe lângă poeziile citate, Eftimie Murgu întreprinde şi o comparaţie cu celelalte limbi romanice, cu italiana şi franceza, continuând astfel preocupările de studiere a limbii române ca limbă romanică de către reprezentanţii Şcolii Ardelene la sfârşitul secolului al XVIII lea[16]: „1. Limba română nu posedă, ca de altfel şi cea italiană şi franceză, alterări propriu-zise, ci acestea se efectuează prin articole; 2. Limba română, ca şi cea italiană şi franceză are numai două genuri; 3. Adjectivele se gradează, ca şi în limbile italiană şi franceză, prin adăugarea lui *mai* şi *qell mai* (respectiv în italiană prin *piu, il piu,* în franceză *plus, le plus*); 4. Limba română cunoaşte nu numai acelaşi număr de conjugări ca şi cea italiană, dar acestea au aceleaşi terminaţii la infinitivul prezent; 5. Limba română are, tocmai ca şi cea italiană şi franceză, două forme de timp ale trecutului apropiat; 6. Limba română foloseşte ca şi limbile menţionate verbele auxiliare, şi anume la forma activă *avere,* şi *fire* în cea pasivă"[17].

Trebuie remarcată, în cadrul aceloraşi preocupări comparativiste interromanice, discutarea unor cuvinte păstrate numai în româneşte, se pare citate după Laurentius Toppeltinus, *Origines et occasus Transylvanorum,* Leida, 1667:

italiană	latină	română
testa	caput	capu

[15] *Ibidem,* p. 214.
[16] Cf. D. Macrea, *Studii de lingvistică română,* E.D.P., Bucureşti, 1970, p. 47-56.
[17] Eftimie Murgu, *op. cit.*, p. 215-216.

Scanned with OKEN Scanner

milza	splen	splena
tavola	mensa	mésa
rubare	furari	furare
andare	ambulare	âmblare
intendere	intelligere	înțelegere
caciare	venari	vênare
fango	lutum	lutu
guscio	legumen	legume[18]

Afirmam mai sus că Eftimie Murgu este primul care încearcă o ierarhizare a cuvintelor după importanța și frecvența lor, cea mai de seamă și originală contribuție a lui la dezvoltarea teoriei limbii. Prin ideile sale, Eftimie Murgu anticipează lansarea de către B.P. Haşdeu a teoriei circulației cuvintelor. „Principiul statisticii frecvenței elementelor limbii – după cum observă D. Macrea[19] – „îl presimțiseră" și alți lingviști din acea epocă, spune însuși Hasdeu, citându-i pe Curtius, Misteli, Brugmann, Förstemann și Thommerel, iar dintre lingviștii români pe A. de Cihac, dar nimeni înaintea lui nu-l formulase ca teorie lingvistică și nu-l aplicase sistematic ca metodă".

Surprinde însă faptul că B.P. Hasdeu nu amintește numele lui Eftimie Murgu. El publică răspunsul pe care îl dă lui Cihac, în 1881, în tomul al treilea al *Cuventelor din bătrâni.* Pentru a demonstra latinitatea românei el alege, ca și cărturarul bănățean, dar la o jumătate de veac după acesta, două poezii populare, de data aceasta din Dobrogea. Este meritul lui I.D. Suciu, de altfel și îngrijitorul reeditării științifice în 1969, a *Scrierilor lui* E. Murgu, de a fi arătat că B.P. Haşdeu cunoștea opera lui Eftimie Murgu, pe care o și citează într-un articol publicat în *Foiță de istorie și literatură,* 1860, p. 139,[20] ceea ce trezește o umbră de îndoială asupra corectitudinii

[18] *Ibidem,* p. 180, nota 35.

[19] D. Macrea, *op. cit.,* p. 38. Iosif Pervain semnalează preocupări asemănătoare, rămase însă în manuscris, în *Teoria circulației cuvintelor și Ioan Monorai,* ILR XIX, 1970), nr. 3, p. 261-264.

[20] Cf. I.D. Suciu, *Prefață la E. Murgu, Scrieri,* p. 79 și, recent, *În legătură cu Eftimie Murgu și cu obiectivitatea științifică,* LR XIX (1970), nr. 5, p. 465-467.

Scanned with OKEN Scanner

ştiinţifice a marelui nostru lingvist. Iată de ce se impune recunoaşterea lui Eftimie Murgu, prin punctul de vedere original din care cercetează vocabularul, ca un important precursor al lansării teoriei circulaţiei cuvintelor de către B.P. Hasdeu[21].

Ideile lui Eftimie Murgu despre structurarea lexicului românesc după criterii care au în vedere importanţa, şi implicit frecvenţa, în vorbire, precum şi argumentele pe care le foloseşte în demonstrarea romanităţii limbii noastre şi a necesităţii alfabetului latin, nu străine însă de unele exagerări ale curentului latinist, în care trebuie încadrat, îi conferă, de drept, un loc important în istoria filologiei româneşti.

Analele Universităţii din Timişoara, Seria Ştiinţe filologice, VIII, 1970, p. 143-152.

[21] Vezi Werner Bahner, *Das Sprach – und Geschichtswuptsein in der rumänischen Literatur von 1780-1880,* Acad. Verlag, Berlin, 1967, p. 142.

Scanned with OKEN Scanner

VASILE BOGREA, UN CĂRTURAR UITAT

S-au împlinit, de curând, 125 de ani de la naşterea lui Vasile Bogrea, despre care N. Iorga afirma că e cel mai învăţat dintre români, iar N.I. Herescu îl numea învăţatul cu suflet de poet.

Vasile Bogrea s-a născut la 24 septembrie 1881, în comuna Tîrnauca[1], plasa Herţa, din fostul judeţ Dorohoi. Părinţii săi de profesie liberă, cum glăsuieşte actul de naştere, au fost Arghir Bogrea, funcţionar la primăria comunei, şi Agripina Bogrea, casnică, oameni de condiţie socială modestă.

Cele dintâi cunoştinţe le-a primit în şcoala din satul natal de la învăţătorul D. Scriba, care-i eliberează, la 14 august 1894, certificatul de absolvire a 6 clase primare. În acelaşi an, la 1 septembrie, Arghir Bogrea îşi înscrie fiul la Institutul „An. Başotă" din comuna Vatra-Pomârlei, foarte aproape de Tîrnăuca şi singura şcoală cu grad de liceu din ţinutul Dorohoiului. Director era poetul junimist Samson Bodnărescu, vizitat adesea de prietenii săi M. Eminescu, I. Creangă şi I. Slavici.

În liceu Vasile Bogrea a fost un elev eminent. Notele din

[1] Nu *Tîrnovca* cum apare în D. Macrea, *Un mare umanist român: V. Bogrea,* CL, X, 1965, nr. 2, p. 250.

Scanned with OKEN Scanner

matricole atestă o vădită înclinare spre limbile latină, greacă, franceză şi germană[2]. Ultima clasă a liceului a trecut-o printr-un examen susţinut la liceul *Laurian* din Botoşani, iar în toamna anului 1902 s-a înscris la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Iaşi. Tânarul student a audiat cursurile unor profesori de mare prestigiu: A.D. Xenopol la *Istoria românilor*, Al. Philippide la *Filologia română*, Ch. Drouhet la *Limba şi literatura franceză.* Îndată după examenul de licenţă şi examenul de capacitate, Vasile Bogrea a devenit profesor secundar de limba română, latină şi franceză la Piatra-Neamţ[3].

În 1911 lui Vasile Bogrea i s-a acordat un concediu de 2 ani pentru a-şi continua studiile la Berlin. Emanuel Bucuţa, student şi el în Germania, scrie despre colegul său: „El studia filologia clasică, istoria filologiei, istoria literaturilor. Aici îi are ca profesori, printre alţii, pe celebrul clasicist Wilamowitz-Moelleudoff şi pe romanistul H. Morf. [4]

După primul război mondial, Vasile Bogrea a fost chemat în calitate de profesor la recent înfiinţata Universitate românească de la Cluj, la început cu titlul de profesor agregat, apoi ca profesor titular[5], iar în 1920 a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

În scurt timp Vasile Bogrea a devenit unul din cei mai prodigioşi şi prestigioşi profesori ai Universităţii clujene. El nu-şi limita activitatea numai la catedră, ci, în cadrul Extensiunii universitare, a conferenţiat cu mare succes în mai toate oraşele Transilvaniei. Avea un talent oratoric ieşit din comun. La cursurile de la Vălenii de Munte, iniţiate de N. Iorga pentru ridicarea nivelului cultural al cadrelor didactice, era aşteptat cu înfrigurare şi înconjurat cu un

[2] C.N. Mihalache, *Vasile Bogrea, elev* în *Vatra Başoteştilor,* 1938, nr. 2.
[3] C. Turcu, *Vasile Bogrea, profesor la Piatra-Neamţ* în *Preocupări de cultură regională,* III, 1941, p. 33-99.
[4] Em. Bucuţa, *Vasile Bogrea,* Anuarul Institutului de istorie naţionala, 1927.
[5] *Anuarul universitar din Cluj pe anul 1921/1922,* Cluj, 1921.

Scanned with OKEN Scanner

respect aproape religios. La Cluj a condus ziarul *Conştiinţa românească* în anul 1923. În acelaşi an a susţinut rubrica *Cronica* din revista *Ramuri*, activitatea sa publicistică fiind şi ea deosebit de apreciată. Dar boala de care suferea de mai multă vreme l-a doborât la 8 septembrie 1926.

Opera lui Vasile Bogrea ilustrează domeniile variate ale preocupărilor sale, dezvăluind o personalitate multilaterală, un învăţat umanist, deosebit de înzestrat pentru studiile lingvistice.

Înainte de toate Vasile Bogrea a fost un strălucit filolog. Studiile sale au fost publicate mai ales în *Dacoromania,* buletinul Muzeului limbii române din Cluj, în *Anuarul Institutului de istorie naţională,* în *Analele Dobrogei.* Principala activitate filologică a desfăşurat o la Cluj, din 1919 şi până în 1926, anul morţii sale, în cadrul *Muzeului limbii române*, institutul care, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, era însărcinat de către Academia Română cu elaborarea *Dicţionarului limbii române*. Pentru adunarea materialului, au fost mobilizate toate forţele filologice în vederea terminării dicţionarului, din care însă, precum se ştie, au apărut doar literele A-C şi I-L (până la cuvântul *lojniţă*). Între cei chemaţi să colaboreze la întocmirea acestei importante lucrări lexicografice se afla şi Vasile Bogrea, profesor de filologie clasică, cunoscător a numeroase limbi: greacă, latină, franceză, italiană, germană, engleză, slavă veche, maghiară, turcă.

Pentru *Dacoromania* Vasile Bogrea a fost unul dintre cei mai importanţi colaboratori, contribuţiile sale la primele patru volume apărute între anii 1920-1926 însumând, de fiecare dată, peste o sută de pagini de studii, articole, recenzii, cronici, în care erudiţia savantului se întâlneşte cu neobişnuitele asociaţii pe care le stabilea între fenomenele analizate, dar şi unul dintre întemeietori, alături de Sextil Puşcariu, N. Drăganu, Th. Capidan, ducând şi pe umerii săi această revistă, care rămâne una din cele mai prestigioase publicaţii de filologie română dintre cele două războaie mondiale.

Scanned with OKEN Scanner

La şedinţele de comunicări care se ţineau la *Muzeul limbii române*, aşa cum reiese din rapoartele anuale, este prezent mereu şi Vasile Bogrea, cu contribuţii originale despre etimologia cuvintelor, toponimie, onomastică, probleme de sinonimie, semantică, sufixe, care au apărut, în marea lor majoritate, în *Dacoromania.* Fiecare volum al acesteia aducea contribuţia harnicului savant, căruia cunoaşterea temeinică a atâtor limbi îi dădea putinţa să lucreze cu mult succes în stabilirea etimologiilor.

Filologul trata etimologia cuvântului monografic, stabilind originea, arătând întrebuinţarea cuvântului în toate aspectele limbii, în stilul său de lucru putând fi recunoscută metoda lui B.P. Haşdeu, căreia însă i au fost aduse corectivele impuse de progresul ştiinţei limbii.

Cercetând metoda sa de investigaţie putem lesne consta că studiul originii cuvintelor nu este despărţit de semantica lor, urmărită în timp şi spaţiu, încadrată în istoria culturală a poporului nostru. Vasile Bogrea consemnează înţelesul sau înţelesurile cuvintelor întemeindu se pe citate culese din folclor, texte vechi sau opere literare. El a stabilit etimologia a aproximativ 500 de cuvinte de origine latină, medio- şi neogreacă, slavă, maghiară sau orientală[6].

Tot în legătură cu vocabularul limbii române, Vasile Bogrea a studiat contribuţia elementelor orientale în acest domeniu. Cunoscând studiul lui Lazăr Şăineanu *Influenţa limbilor orientale asupra limbii şi culturii române,* pe care îl numeşte „Biblia elementelor orientale în româneşte", Vasile Bogrea demonstrează originea orientală a unor cuvinte ca: *bozgun, bulamac, butus, chiligiu, dihai, dubos, fîrlifus, ghimirliu* etc.

În afara etimologiei, direcţia principală de lucru a colaboratorilor *Muzeului limbii române*, care include şi studiul fenomenelor de etimologie populară[7], Vasile Bogrea se ocupă şi de

[6] Cf. D. Macrea, *Lucr. cit.*, p. 255.
[7] *Dacoromania,* I, 1920, p. 484-486 şi *Dacoromania,* IV, 1924-1926, p. 892-894.

Scanned with OKEN Scanner

aspectul semantic al cuvintelor, domeniu puțin frecventat de lingviștii premergători sau contemporani cu el. Învățatul clujean a consacrat acestui domeniu lucrări speciale cum ar fi *Studii de semantică*[8], *Observații semantice asupra Irodului de la Cosula*[9], *Note semantice*[10], iar în alt număr al revistei[11] analizează semantic pe *tătâne, mămâne, adâncă, bătrânețe, burtăverde, a vorbi în ponturi, a fi slab de înger, până-n pânzele albe* etc. demonstrând marea bogăție a limbii noastre.

Un alt domeniu în care şi-a dovedit erudiția filologică, a fost sinonimia, el aducând numeroase exemple din limba veche şi populară. Rodul cercetărilor sale în acest domeniu au fost *Probe de sinonimică românească*[12] în care analizează sinonimele cuvintelor *gravidă, violonist, şobolan, cioc, cascadă, colină,* însoțindu-le de interesante observații în legătură cu evoluția, circulația, originea lor, fiecare capitol dobândind atributele unei mici monografii, şi *Din sinonimica dracului*[13], ambele studii fiind remarcabile.

Cercetările filologului clujean s-au îndreptat şi spre toponimie şi onomastică, aducând şi aici contribuții valoroase. Prin asociații surprinzătoare, compararea cu toponime din alte regiuni româneşti sau străine, originea unor toponimice dobrogene[14] sau din alte regiuni româneşti[15] stabilite de el rămânând valabile, la fel analizele la care sunt supuse *Bogrea, Catargi, Comşa, Gilău, Mehedinți, Monteoru, Rareş, Tohăneanu, Udrişte, Vâlsan* şi altele.

Din onomastica folclorică abordată de Vasile Bogrea fac parte

---

[8] *Ibidem,* III, 1923, p. 406-460.
[9] *Ibidem,* II, 1921-1922, p. 406-440.
[10] *Ibidem,* III, 1923, p. 812-813.
[11] *Ibidem,* IV, 1924-1926, p. 895-908.
[12] *Ibidem,* III, 1923, p. 441-460.
[13] *Ibidem,* III, 1923, p. 815-816 şi *ibidem,* IV, 1924-1926, p. 874-876.
[14] *Analele Dobrogei,* I, 1920, p. 33-38.
[15] *Dacoromania,* I, 1920, p. 210-219, II, 1921-1922, p. 666-667, IV, 1924-1926, p. 857-873.

Scanned with OKEN Scanner

Drumul Tabanului, Podul de la Tingrele, Munții Crinului, muntele Hiriului, care demonstrează şi interesul statornic de care s a bucurat din partea cercetătorului folclorul românesc.

Deşi nu atât de masivă ca în domeniul lexicologiei, contribuția lui Vasile Bogrea s-a făcut simțită şi în domeniul gramaticii, în care la *Muzeul limbii române* excela N. Drăganu. Astfel el a consacrat un studiu onomatopeelor româneşti[16] şi a adus câteva contribuții de amănunt în legătură cu gerundivul în *–ure* din textele vechi[17] şi cu postpunerea articolului în limba română[18].

Un aspect inedit în activitatea sa a fost înțelegerea necesității de a cultiva limba română, articolul *Rolul femeii în cultivarea limbii naționale*[19], subliniind importanța acestei acțiuni pentru dezvoltarea şi răspândirea aspectului ei îngrijit şi normat, limba literară.

Prezentă în numeroase publicații, dar rămasă fără sintetizarea în opere monumentale, datorită morții premature, opera lui Vasile Bogrea dezvăluie un asiduu cercetător cu o multilaterală pregătire ştiințifică, un erudit, care a adus lumină în multe domenii prea puțin cercetate până atunci şi care ar fi putut da lucrări fundamentale pentru lingvistica românească, dacă viața sa nu ar fi fost atât de scurtă. Nu putem să nu amintim aici caracterizarea pe care a făcut o activității sale Sextil Puşcariu în cuvântul rostit în şedința *Muzeului limbii române* din 9 noiembrie 1926: „Cei care au stat în leagănul instituției noastre, ne aducem aminte de întâia şedință, ținută în sala rectoratului, în toamna anului 1919, când, veniți din diferite părți, căutam încă să ne găsim unul pe altul. Vasile Bogrea ne a prins pe toți în mrejele sale, prin întîiele sale comunicări, bogate în idei sclipitoare, uimitoare prin bogăția informației, seducătoare prin uşurința neobişnuită de a îmbrăca în imagini comunicative fulgerările

[16] *Ibidem,* IV, 1924-1926, p. 882-886.
[17] *Ibidem,* II, 1921-1922, p. 661-662.
[18] *Ibidem,* II, 1921-1922, p. 662-664.
[19] *Lumina femeii,* 1920, I, p. 187-189.

Scanned with OKEN Scanner

spiritului său veşnic încordat. Astăzi, când Vasile Bogrea nu mai este printre noi, îmi dau seama că în cadrele strâmte ale unei specialităţi nu poate încăpea o minte de o elasticitate atât de mare, de o sete atât de nepotolită de a-şi mări necontenit cunoştinţele, de un spirit, de o universalitate atât de pronunţată, pentru care lingvistica, ortografia, folclorul şi literatura alcătuiau diferitele faţete ale aceluiaşi întreg: istoria culturală[20].

Multe din cercetările sale se ocupă de literatura populară. Savantul a urmărit toată mişcarea noastră folclorică, subliniind strădania unor cercetători ca Tudor Pamfile[21], M. Lupescu ş.a. Iată ce scrie Vasile Bogrea la moartea lui T. Pamfile: „De la 1908 când a apărut colecţia sa de *Cimilituri româneşti* în seria de publicaţii *Din viaţa poporului român* a Academiei Române, până acum câteva luni, când o misterioasă boală l-a doborât pe neaşteptate, în toiul activităţii sale [...] Pamfile n-a încetat de a fi albina harnică a folclorului nostru, adunând din florile câmpului şi depunând în faguri mierea sufletului popular, fără să se fi descurajat nici de indolenţa de trântor parazit al publicului rafinat, nici de înţepăturile veninoase ale unei viespi filologice, pentru că iubirea lui de popor şi de muncă era mai tare decât toate obstacolele"[22].

În studiul *Cercetări de literatură populară*[23] Vasile Bogrea relevă ecouri istorico-geografice de cel mai mare preţ, care n-au fost cercetate şi puse în lumină până atunci. Aceste ecouri istorico-geografice ca Vidin, *Ţarigrad, Poarta Ţarigradului, grădina sultanului, Ţarina, Belgrad, Adrianopole, Odriu* şi altele sunt analizate în numeroase variante ale baladelor populare. Studiul mai cuprinde cercetarea numelor diferitelor personaje din poezia populară, a unor etimologii populare şi a unor formule călătoare.

[20] S. Puşcariu, *V. Bogrea, Dacoromania*, IV, 1924-1926, p. 1530.
[21] *Dacoromania*, II, 1921-1922, p. 893.
[22] V. Bogrea, *Tudor Pamfile*, *Dacoromania*, II, 1921-1922, p. 893-894.
[23] *Dacoromania*, II, 1921-1922, p. 403-444.

Scanned with OKEN Scanner

Numeroasele recenzii atestă interesul permanent al lui Vasile Bogrea pentru culegerile de folclor, ca şi pentru studiile care apăreau atunci despre producţia orală a poporului român. Adept al metodei comparatiste în filologie, el o extinde şi asupra folclorului românesc, urmărit în cercetările sale în raport cu cel din Peninsula Balcanică, aşa cum întâlnim în studiul *Legenda Meşterului Manole în sud-estul european*[24].

Vasile Bogrea a recenzat cu mare competenţă şi înţelegere studii folcloristice şi culegeri de poezii populare, cum sunt cea a lui Al. Rosetti, *Colinde religioase la români,* apărută în 1920 la Bucureşti, aceea a lui C. Rădulescu-Codin *Din trecutul nostru – Legende, tradiţii şi amintiri istorice* –, apărută în 1923, culegerile lui N.I. Dumitraşcu, *Cântece de stea şi colindă,* Craiova, 1923 şi Tache Papahagi, *Din folclorul românesc şi cel latin,* Bucureşti, 1923. Au fost analizate în mod critic studiile lui N. Cartojan despre *Legenda lui Arghir în literatura veche românească* sau P. Cancel, *Originea poeziei populare,* Bucureşti, 1922.

De menţionat sunt şi recenziile privind istoria literaturii române vechi. Vasile Bogrea a urmărit cu un deosebit interes studiile monografice consacrate acestei perioade a literaturii noastre, supunându-le unui examen critic riguros. A recenzat în spirit polemic acidulat volumele lui G. Pascu, profesor la Universitatea din Iaşi, relevând scăderile, dar şi meritele lor, pe acelea ale lui E. Lovinescu etc. Aceste recenzii dovedesc, şi ele, rigurozitatea savantului pentru exactitatea informaţiilor, dar şi spiritul său critic ascuţit. Polemicile sale cu G. Bogdan-Duică şi N. Cartojan sunt memorabile.

Notabile sunt şi numeroasele necroloage publicate despre H. Morf, profesorul său de romanistică la Berlin, Hermann Paul, celebrul germanist de la München, reprezentant de frunte al şcolii neogramatice, N.G. Politis, cel mai de seamă folclorist al Greciei, K.

[24] *Neamul românesc,* XX, 1925, nr. 240, p. 1.

Scanned with OKEN Scanner

Fr. Brugman, patriarhul indogermanisticii, care dovedesc informația cuprinzătoare a învățatului român în lingvistica contemporană, dar şi sentimentul de prețuire pentru aceşti savanți şi operele lor.

Personalitatea lui Vasile Bogrea n-ar apărea în toată complexitatea ei dacă n-am aminti măcar în treacăt şi activitatea lui pe tărâm literar. Spirit de o mare mobilitate, lui nu i-a fost străină literatura; de o sensibilitate vibrantă, savantul a creat el însuşi poezii lirice, de concepție, răspândite în numeroase publicații ale vremii, altele publicate postum. Mai cunoscute sunt *Mors, Sonet, Debemur terrae.* A scris numeroase epigrame, cele mai multe risipite prin paginile revistei *Societatea de mâine* din Cluj. Ele sunt încă o dovadă a spiritului său multilateral. A tradus de asemenea din poeți greci şi latini: Sappho, Pindar, Bachilides, Catulus, Valerius Aeditus ş.a.

Vasile Bogrea rămâne un reprezentant de frunte al şcolii lingvistice de la Cluj şi un adept al neogramaticilor. Om de ştiință în cel mai deplin sens al cuvântului, dar şi poet, cărturarul clujean se cuvine să fie aşezat la locul ce i se cuvine în istoria culturii româneşti.

Studii de ştiință şi cultură. Universitatea de Vest „Vasile Goldiş", Arad, I, nr. 1, 1 iunie 2005, p. 132-142.

Scanned with OKEN Scanner

MISCELLANEA
interviuri
aniversări
însemnări literare
portrete

Scanned with OKEN Scanner

CHIAR DACĂ UNII CRED ALTFEL, DACĂ ŞCOALĂ NU E, NIMIC NU E!

„Fără bani învățământul va rămâne
o cenuşăreasă fără pantofii de aur"

– Domnule conferențiar doctor ALEXANDRU METEA, sunteți şeful Catedrei de limba română din cadrul Facultății de Litere, Filozofie şi Istorie a Universității de Vest din Timişoara. Ceea ce s-a întâmplat în Decembrie 1989 reprezintă, fără îndoială, o cotitură în istoria României. Acest eveniment a schimbat viața dumneavoastră?

– Pentru mine, care aveam atunci 49 de ani, Revoluția din Decembrie 1989 – eu o numesc totuşi revoluție – reprezintă reintrarea în democrație, despre care ştiam din cărți sau am auzit de la tatăl meu. Începem să ne obişnuim, încetul cu încetul, că adevărata democrație nu înseamnă numai drepturi, ci şi obligația de a respecta legile şi cred – eu sunt o fire optimistă – că voi apuca să trăiesc într-o Românie modernă, prosperă şi... europeană. În al doilea rând, fără Decembrie 1989 nu aş fi revenit în Universitate, de unde am fost „exilat" mai întâi la un institut de perfecționare a profesorilor din

Scanned with OKEN Scanner

învățământul preuniversitar, chiar în anul când am publicat prima carte şi lucram la teza de doctorat, apoi la un liceu, „vina" mea fiind absența carnetului de partid şi anii pe care tatăl meu, membru PNȚ, i-a petrecut la canal şi la Oneşti. În ianuarie 1990, senatul Universității de Vest din Timişoara a recomandat reprimirea mea la catedra de limba română, astfel că, după două concursuri pentru ocuparea posturilor de lector şi apoi de conferențiar, am reuşit să mă întorc la iubirea mea dintâi: cursul de *Limba română contemporană*, pe care îl predau atât la studenții de la litere cât şi celor de la secția de jurnalistică. De câteva luni, colegii m-au ales şef al catedrei şi sper să pot asigura împlinirea unor proiecte mai vechi şi condiții de afirmare deplină pentru cei tineri.

– În universitate, activitatea didactică şi cea de cercetare se completează reciproc. Care au fost direcțiile preocupărilor dumneavoastră în acest domeniu?

– Cum era şi firesc, pe lângă activitatea de la catedră mi-am îndreptat atenția şi spre cercetarea structurii gramaticale a limbii române actuale şi studierea, cu mijloace de investigație moderne, a limbii şi stilului lui Mihai Eminescu şi Ion Creangă, în teza de doctorat condusă de prof. dr. G. I. Tohăneanu, cele mai multe capitole fiind publicate în reviste de specialitate. Prima direcție, cea mai importantă pentru mine, s-a concretizat până acum în patru volume: *Analize gramaticale* (1974), *Modele şi teste rezolvate de analiză gramaticală* (1992), *Limba română* (1993, în trei ediții) şi *Compendiu de limba română. Fonetică. Vocabular. Gramatică* (1995) în care am încercat – recenziile consideră că am şi reuşit – o sinteză între studiul gramaticii în învățământul superior şi în cel preuniversitar, în aşa fel ca toți cei interesați, elevi, studenți şi profesori, să găsească răspunsurile la orice problemă legată de limba pe care trebuie să o folosim corect şi elegant, dacă o iubim.

Scanned with OKEN Scanner

– Cum vedeți dumneavoastră Legea învățământului și aplicarea acesteia?

– Învățământul are deja o lege votată de parlament și mecanismul modernizării a fost declanșat, dar, ca și în alte domenii, și aici reforma merge încet. Comisia de învățământ a parlamentului a făcut un lucru bun pentru că membrii ei sunt în primul rând oameni ai școlii și abia în al doilea rând reprezentanți ai partidelor politice și de aceea această lege nu este a unui singur partid. Ea reprezintă un cadru care poate favoriza o înnoire în acest important domeniu de care depinde dezvoltarea întregii societăți, dar atâta timp cât guvernul nu alocă din buget sumele necesare prevăzute de lege, învățământul va rămâne o cenușăreasă fără pantofii de aur pe care îi merită. Să nu uităm însă că factorul uman este cheia reformei și că nici în prezent nu avem încă un statut al cadrelor didactice, care să recunoască locul în societate al acestei profesiuni și că dascălii au fost aduși astăzi într-o situație umilitoare în raport cu standardele unui trai decent. Parafrazându-l pe Marin Preda, am putea spune că dacă școală nu e, nimic nu e și guvernanții ar trebui să mediteze asupra acestui adevăr.

– Credeți că autonomia universitară este benefică pentru sistemul actual de învățământ superior?

– Autonomia universitară este benefică pentru activitățile care au loc în Alma Mater, întrucât programele și planurile de învățământ pot elimina rigiditatea de până acum, aliniindu-se la cerințele unei educații moderne și eficiente. Reforma are nevoie de profesori cu un orizont larg, receptivi la nou, capabili să se adapteze comandamentelor de moment sau de perspectivă. Nucleul de cunoștințe oferit de cursurile universitare trebuie oricând să se poată dezvolta, prin studiu propriu, și după absolvire. E o mare bucurie să constați că

Scanned with OKEN Scanner

după mulți ani, la întâlnirea cu foștii studenți, aceştia au devenit adevărați profesioniști ai școlii, iar alții au ajuns cadre didactice universitare sau cercetători în domeniul filologiei. Aceste succese pornesc și de la relația pe care cadrul legislativ actual încearcă să o facă cât mai eficientă. Este ceea ce se urmărește în momentul de față și la Universitatea de Vest din Timișoara, unde se implementează sis-temul de credite transferabile în aprecierea participării studenților la toate momentele procesului de învățământ, în locul celui actual, de notare, printr-un examen, a nivelului de cunoștințe atins la un moment dat. Punctele acordate pentru toate activitățile prevăzute în noile planuri de învățământ, așa cum se procedează în toate țările avansate din lume, vor putea aprecia global, dar și segmental, pregătirea la fiecare disciplină.

– Ați făcut parte din comitetul de inițiativă în vederea constituirii Uniunii Naționale a Cadrelor Didactice Social-Democrate și ați participat la convenția extraordinară din 21 mai 1996 de la București. Ce își propune aceasta?

– Uniunea Social-Democrată, formată din Partidul Democrat și Partidul Social-Democrat din România, apreciază că educația națională este o componentă strategică a politicii de modernizare a României și de accelerare a integrării noastre în structurile europene și euroatlantice. La convenția de constituire a acestei Uniuni s-a reiterat necesitatea garantării și asigurarea egalității șanselor în domeniile instrucției și educației pentru afirmarea și valorificarea personalității umane, cultivarea valorilor solidarității și justiției sociale pentru depășirea dificultăților din perioada de tranziție și crearea unei societăți moderne, cultivarea respectului pentru diversitate în spiritul dialogului și al toleranței, participarea la promovarea valorilor europene în cadrul societății românești. Aceste obiective generoase pot fi realizate, dar numai prin asigurarea unor resurse în acord cu

Scanned with OKEN Scanner

Constituția, cu legile țării şi experiența altor țări avansate şi prin ameliorarea condiției sociale a cadrelor didactice şi garantarea, printr-un sistem instituționalizat, a respectului şi a demnității profesiei de educator. Cred că această asociere a cadrelor didactice din învățământul preşcolar, preuniversitar şi universitar de stat şi particular, afiliată la Uniunea Internațională a Cadrelor Didactice Social-Democrate, poate contribui, pe baza principiilor social-democrației europene: libertate, dreptate socială, egalitate de şanse şi solidaritate, la o adevărată reformă a învățământului românesc.

– Vă mulțumesc.

A consemnat
Mihaela MORUZ

Azi, Bucureşti, nr. 1222 (1810), 1 iulie 1996, p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIŞOARA VA ÎMPLINI CINCI DECENII

(de vorbă cu domnul
prof. univ. dr. Alexandru Metea,
şeful Catedrei de Limba română de la
Universitatea de Vest din Timişoara)

– Domnule profesor, ce oportunităţi oferă tinerilor Facultatea de Litere a Universităţii de Vest din Timişoara în ceea ce priveşte studiul limbii române?

– Pentru Facultatea de Litere a Universităţii de Vest din Timişoara 2006 va fi un an jubiliar. În cele cinci decenii de existenţă studiul limbii române a fost mereu o prioritate şi a stat sub semnul dragostei, al pasiunii şi al răspunderii pentru pregătirea temeinică a studenţilor noştri, azi profesori de elită sau cercetători remarcabili. Din toamnă, învăţământul superior din ţara noastră, semnatară a convenţiei de la Bologna, va cunoaşte un proces profund de modernizare pentru a putea împlini cât mai eficient şi într-un timp cât mai scurt, deci cu un cost social cât mai mic, nevoia de specialişti a ţărilor din Uniunea Europeană, din care va face parte şi România din

Scanned with OKEN Scanner

2007. Pregătirea universitară pentru obținerea unei licențe va dura trei ani, după care cei mai buni vor mai putea rămâne studenți încă doi ani, pentru obținerea masteratului, iar doctoratul va fi încununarea a încă trei ani de studiu. „Oferta" pe care facultatea noastră o face absolvenților de liceu cu înclinații umaniste cuprinde, în acest an, două specializări – una didactică, cealaltă de traductologie – care includ două dintre limbile română, engleză, franceză, germană, italiană, spaniolă, latină, rusă, sârbă, precum şi specializarea biblioteconomie. După cum se vede, limba şi literatura română rămâne, şi în viitor, o coordonata principală a pregătirii viitorilor profesori şi cercetători.

– Ați publicat, de-a lungul anilor, opuri solide legate de stilistica/ sintaxa creației lui Mihai Eminescu şi a lui Ion Creangă, precum şi cărți practice venind în sprijinul studierii limbii române în liceu şi în învățământul superior. Care dintre preocupările enunțate e mai aproape de sufletul dumneavoastră şi la ce ar trebui să ne aşteptăm în viitor, legat de această pasiune?

– Având ca modele pe profesorii mei, G.I. Tohăneanu în primul rând, am înțeles că activitatea directă cu studenții trebuie dublată de cea de cercetare, care, în cazul meu, a fost orientată în mod special spre structura gramaticală a românei actuale, spre reliefarea valorilor artistice ale limbii marilor scriitori, spre istoria filologiei româneşti, spre metodologia predării limbii române, domenii vizate şi de cursurile de la facultate sau de cele de perfecționare a profesorilor.

Activitatea de cercetare s-a concretizat în teza de doctorat *Valorificarea artistică a limbii şi stilului narativ popular în proza de inspirație folclorică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, la care se adaugă 9 cărți, aproximativ 80 de studii, articole şi recenzii, precum şi editarea a peste 40 de volume de scriitori români şi străini.

Două dintre cărțile publicate (*I. Creangă. Expresivitatea*

Scanned with OKEN Scanner

structurilor sintactice, colecția „Metatext", Ed. Helicon, Timişoara, 2000 şi *M. Eminescu. Expresia artistică a motivelor folclorice*, colecția „Cartea de ştiință", Ed. Excelsior, Timişoara, 2000), care au avut ca punct de plecare un curs special: *Gramatica prozei artistice*, abordează dintr-o perspectivă originală, pentru prima dată cu ajutorul metodei statistice, valorile estetice ale limbii folosite în opera celor doi scriitori.

Limba română de la A la Z (Ed. Helicon, Timişoara, 1998 – două ediții) este prima gramatică în care informația ştiințifică este algoritmizată şi dublată de aplicații practice, care pun accent şi pe cultivarea limbii. Aceleaşi obiective le-am urmărit şi în *Limba română esențială* (Ed. Signata, Timişoara, 2001 – ediția I, Ed. Imprimeriei de Vest, Oradea, 2003 – ediția a doua, 2004 – ediția a treia).

Celelalte volume (*Analize gramaticale*, Ed. Facla, Timişoara, 1974 – cronologic al doilea pe plan național, după cel al profesorilor clujeni D. D. Draşoveanu, Pompiliu Dumitraşcu şi Mircea Zdrenghea –, *Modele şi teste rezolvate de analiză gramaticală pentru admiterea în licee şi în învățământul superior*, Ed. Petrion, Buc., 1992; *Limba română. Vocabular, morfologie, sintaxă. Sinteze, scheme, exerciții*, Ed. Helicon, Timişoara, 1993 – trei ediții; *Compendiu de limba română*, Ed. Helicon, Timişoara, 1995 şi *Limba română. 111 modele şi teste rezolvate pentru concursurile de admitere*, Ed. Petrion, Buc., 1998 – două ediții), îmbină, având la bază experiența îndelungată a predării cursurilor şi seminarelor de *Limba română contemporană*, teoria cu practica analizei gramaticale, oferind soluții pentru toate testele propuse, ceea ce explică tirajele foarte mari, numărul edițiilor şi, nu în ultimul rând, aprecierile recenzenților, profesorilor, studenților şi elevilor.

Structura gramaticală a limbii române va rămâne, şi în viitor, direcția principală a cercetărilor mele, care se vor aduna, curând, într-un volum cu titlul *Conexiuni. Lexicologie, gramatică, stilistică, filologie.*

Scanned with OKEN Scanner

– În *Cuvântul înainte* la cartea dumneavoastră *Mihai Eminescu. Expresia artistică a motivelor folclorice*, distinsul profesor G. I. Tohăneanu nota: „*Autorul apelează destul de des la graiul cifrelor. Întrebuinţez, cu premeditare, formula, care încetează de a mai fi metaforică, pentru că în lucrare cifrele într-adevăr grăiesc. Spre deosebire de mulţi alţi lingvişti de-ai noştri, mai cu seamă tineri, făloşi că se răsfaţă în cinul statisticienilor, pentru Alexandru Metea statistica nu reprezintă nicodată un scop în sine. Reţinând tot ceea ce pot să-i şoptească cifrele, el transgresează întotdeauna teritoriul lor, abandonându-le cu seninătate, după ce le-a stors vlaga. Drumul lui duce* ***dincolo de ele*** (s. n.)" V-am ruga să detaliaţi afirmaţiile de mai sus.

– Studiile de până acum despre proza lui Mihai Eminescu şi Ion Creangă aveau nevoie şi de o altă perspectivă, complementară, cea a cifrelor, care pot vorbi concret, deci fără nicio urmă de subiectivitate, despre ceea ce s-a suprapus peste izvoarele folclorice. La vedere se află temele, motivele, schema epică, specifice poeticii folclorice, iar în adâncime o perfectă şi măiastră sinteză între elementele romantice şi limba şi stilul narativ popular la Mihai Eminescu, o chintesenţă a vorbirii populare şi o diferenţiere stilistică, mai ales în ceea ce priveşte structura frazei, între *Poveşti* şi *Amintiri din copilărie*, la Ion Creangă. Este, cred, ceea ce am reuşit să demonstrez.

– Nu peste multă vreme România va intra în Uniunea Europeană. Ce şanse de afirmare vor avea tinerii filologi şi lingvişti, cei ce studiază limba română, în competiţie cu celelalte limbi de circulaţie ale secolului XXI?

– E greu de dat un pronostic. Trebuie însă avut în vedere că interesul, dincolo de hotarele ţării, pentru cunoaşterea limbii vorbite

Scanned with OKEN Scanner

în partea orientală a Romaniei a devenit, în ultima vreme, tot mai mare, o dovadă fiind deschiderea unor noi lectorate de limbă şi cultură românească. De mulţi ani, Alma Mater timişoreană a avut astfel de ambasadori în Austria, Germania, Franţa, Italia, Serbia, Croaţia, Bulgaria, Finlanda. Cu Universitatea din Udine avem relaţii speciale de colaborare. În ultimii ani zeci de studenţi de la facultatea noastră au fost trimişi cu burse la pretigioase universităţi străine, în cadrul programelor Socrates şi Erasmus, dar şi noi, la rândul nostru, am avut ca oaspeţi studenţi care au dorit să se specializeze în limba şi literatura română. Cred că după intrarea noastră oficială, în 2007, în Uniunea Europeană – noi nu am fost niciodată în afara spaţiului cultural al bătrânului continent, chiar dacă, politic, am stat mulţi ani în spatele cortinei de fier – aceste schimburi de studenţi vor avea o şi mai mare amploare.

– Aţi avut ocazia de a veni la Bozovici, făcând parte din diferite Comisii de acordare a gradelor didactice, ba chiar aţi fost numit preşedinte al Comisiei de Bacalaureat la centrul Băile Herculane în 2004, unde au susţinut examenele şi liceenii din Valea Almăjului. Ce impresii v-au lăsat Liceul „Eftimie Murgu" – ca instituţie culturală şi de învăţământ –, dascălii şi elevii lui?

– Pot afirma, în cunoştinţă de cauză, că Liceul Teoretic „Eftimie Murgu" din Bozovici a avut, de-a lungul anilor, performaţe care îl aşează printre şcolile de frunte ale Banatului şi sunt mândru că dascălii de aici, în cea mai mare parte, sunt absolvenţi ai universităţii noastre. Mulţumită lor, liceul a devenit centrul de unde izvorăşte o efervescentă viaţă culturală, prin care tradiţiile românilor din Valea Almăjului sunt păstrate cu sfinţenie pentru viitorime.

– În timp, aţi avut candidaţi la examanele de admitere în învăţământul superior şi, apoi, mai mulţi studenţi filologi din Almăj.

Scanned with OKEN Scanner

Cum vi s-a părut pregătirea lor comparativ cu a altor studenți veniți de la diferite instituții de învățământ din Banat şi din țară?

– Am remarcat, în fiecare an, împreună cu toți colegii mei, pregătirea solidă pe care au avut-o, la concursul de admitere, elevii din Bozovici, din rândul cărora s-au detaşat câțiva absolvenți de excepție. Trebuie amintite aici, în primul rând, Florina-Maria Băcilă, care este, acum, asistentă la facultatea noastră şi finalizează o teză de doctorat despre omonimia în limba română, şi Ileana Almăjan, care este profesoară la liceul unde a fost elevă odinioară, colegă acum cu alți absolvenți ai noştri, aflați la apogeul carierei lor: Iosif Băcilă şi Ion Borlovan.

– Cum „se vede" revista „Almăjana" (care în curând va sărbători 6 ani de la prima apariție) dinspre mediul universitar ori dinspre spațiul cultural al Timişoarei?

– „Almăjana" a reuşit, în cei şase ani de apariție, să se impună dincolo de „granițele" Almăjului, ale Caraşului şi chiar ale Banatului. Articolele şi studiile publicate aici, informațiile despre evenimentele culturale din această zonă etnografică aparte, despre istoria şi tradițiile care se păstrează aici, colaborarea unor scriitori şi prestigioşi oameni de ştiință şi de cultură, bănățeni prin origine sau legați sentimental de aceste locuri, au asigurat revistei, care are o ținută grafică impecabilă, un succes editorial de invidiat, pentru care colectivul redacțional merită felicitări. Ea a fost primită cu real interes şi la Timişoara, acolo unde din elita intelectuală fac parte şi mulți almăjeni.

– În prag de încheiere a unui nou an şcolar (2004/2005), ce ați ura tinerilor, elevi şi studenți, – cititori ai revistei „Almăjana"?

Scanned with OKEN Scanner

– Elevilor şi studenţilor, cititori ai revistei, le urez să rămână mereu tineri şi să-şi păstreze încrederea în viitorul lor european.

A consemnat Iosif BĂCILĂ
Timişoara, martie 2005

„Almăjana", Bozovici, nr. 1 (19), 2005, p. 15-17.

Scanned with OKEN Scanner

SEMICENTENARUL CATEDREI DE LIMBA ROMÂNĂ A UNIVERSITĂȚII DE VEST DIN TIMIȘOARA

Catedra de Limba română a fost creată abia în 1959, deci după doi ani de la înființarea Facultății de Filologie, din cauză că numărul cadrelor didactice care au predat discipline lingvistice a fost inițial prea mic pentru a permite gruparea lor într-un compartiment aparte.

Din momentul cristalizării acestui colectiv, el s-a impus, treptat, ca unul din cele mai importante în procesul de pregătire a viitorilor filologi, care studiau, în această perioadă, obligatoriu, limba şi literatura română, ca specializare principală sau secundară, pe lângă o limbă şi literatură străină (germană şi rusă, la început, franceză, engleză, latină, sârbă, spaniolă, italiană, ulterior).

Primul conducător al acestui colectiv, prof. dr. Gheorghe Tohăneanu – unul dintre întemeietorii *Filologiei* timişorene – cât şi, în anii următori, prof. dr. Gheorghe Ivănescu, m.c. al Academiei Române, au asigurat membrilor catedrei, indiferent de vârstă şi deci de experiența didactică şi ştiințifică, coeziunea necesară şi o mobilizare exemplară pentru a putea fi împlinite misiunile care stăteau

Scanned with OKEN Scanner

în fața lor în această perioadă de pionierat și apoi în cea de continue acumulări, care au permis intrarea în rândul celor mai importante patru facultăți de litere din România, loc pe care a reușit să-l consolideze și să-l păstreze până astăzi.

Sub conducerea celor de mai sus, dar și în continuare – deși o lungă perioadă, de tristă amintire, învățământul filologic a intrat într-un con de umbră, ceea ce a însemnat reducerea numărului de specializări și de studenți, lipsa, timp de trei decenii, a unui proces de întinerire prin selectarea celor mai străluciți absolvenți – Catedra de limba română a reușit să înregistreze rezultate de excepție atât pe plan științific, cât și în formarea a 45 de generații de studenți, din care s-au desprins cadre didactice universitare de valoare, cercetători remarcabili, istorici și critici literari, poeți și prozatori, dar, în primul rând, profesori străluciți de liceu sau de gimnaziu, care asigură viitorul limbii române și onorează pe cei care au contribuit la pregătirea lor.

Satisfacția noastră este cu atât mai mare cu cât aici, la Universitatea de Vest din Timișoara, s-au afirmat personalități științifice de primă mărime. Se cuvinte să amintim, în primul rând, pe marele lingvist Gheorghe Ivănescu, care a creat o adevărată școală prin cei care au fost doctoranzi sau studenți ai săi, pe Gheorghe Tohăneanu și Ștefan Munteanu, mentorii școlii de stilistică de la Timișoara, pe Vasile Frățilă și Ionel Stan, reprezentanți de frunte ai dialectologiei și onomasticii (toponimiei și antroponimiei) românești contemporane, pe Francisc Király în domeniul lingvisticii generale și al relațiilor lingvistice româno-maghiare, pe Vasile Șerban, Ioan Mușiu, Dumitru Crașoveanu, Alexandru Metea, Rodica Popescu în domeniul teoriei și practicii gramaticale, din generația de mijloc pe Mirela Ioana Borchin și Simona Constantinovici, dar și pe membrii tineri ai catedrei, înscriși, cu toții, pe traiectorii didactice și științifice promițătoare.

Scanned with OKEN Scanner

MEMBRII CATEDREI DE LIMBA ROMÂNĂ

Prof. dr. Vasile Frățilă: *Istoria limbii române, Onomastică, Probleme speciale de dialectologie, Noțiuni de dialectologie.*

Prof. dr. Alexandru Metea: *Limba română contemporană, Curs special de gramatică a prozei, Structura gramaticală a românei (probleme controversate).*

Prof. dr. Mirela Ioana Borchin: *Lingvistică generală, Limba română (ortografie, ortoepie, punctuație), Curs special de limba română, Pragmatică.*

Conf. dr. Simona Constantinovici: *Limba română contemporană, Lexicologie românească, Semantică interpretativă, Limba română (cultivarea limbii), Cultivarea limbii (frazeologie), Stilistica textului literar.*

Conf. dr. Livia Vasiluță: *Lexicologie românească, Lingvistică generală.*

Lect. dr. Bogdan Țâra: *Paleografie românească, Etimologie, Limba latină.*

Lect. dr. Liviu Țeghiu: *Limba română ca limbă străină, Istoria culturii și civilizației românești.*

Lect. dr. Ștefana Voichescu: *Limba română ca limbă străină, Lexic special economie, Lexic specializat psihologie.*

Lect. dr. Florina Băcilă: *Limba română contemporană, Limba română (cultivarea limbii).*

Lect. drd. Gabriel Bărdășan: *Gramatica istorică a limbii române, Istoria limbii române, Lingvistică generală.*

Lect. dr. Adina Chirilă: *Istoria limbii române literare, Limba română (ortografie, ortoepie, punctuație), Semantică interpretativă, Ediții și critică de text.*

Asist. drd. Monica Huțanu: *Limba română contemporană.*

Asist. drd. Nadia Obrocea: *Lingvistică generală, Limba*

Scanned with OKEN Scanner

română (ortografie, ortoepie, punctuație), Limba română (probleme speciale), Seminar special de limba română.

Asist. Liliana Cișmașiu: *Limba română la limbă străină, Lexic specializat drept.*

Asist. drd. Sofia Chimigeriu: *Limba română ca limbă străină, Lexic specializat matematică.*

Drd. cu frecvență Ana Maria Pop

Cadre didactice asociate

Acad. prof. dr. Marius Sala (1999-2004): *Etimologie, Lexicologie românească, Limba română între limbile romanice.* **Conf. dr. Dumitru Crașoveanu (2004-2006):** *Lexicografie românească.* **Conf. dr. Ioan Mușiu (1998-2003):** *Limba română contemporană, Curs special de limba română.* **Conf. dr. Rodica Popescu (2004):** *Semantică și pragmatică.* **Conf. dr. Ionel Stan (1998-2000):** *Lexicografie românească;* **Conf. dr. Doina David:** *Stilistica limbii române (2007-2008);* **Lect. dr. Simona Cealmof (2003-2006):** *Istoria limbii române, Onomastică.*

Au mai făcut parte din catedră în perioada 1956-2008: Prof. dr. **Gheorghe Ivănescu**, m.c. al Academiei Române (1962-1969); Prof. dr. **Francisc Király** (1962-1998); Prof. dr. **Ștefan Munteanu** (1958-1985; din 1985 profesor consultant); Prof. dr. **Vasile Șerban** (1960-1989) Prof. dr. **Gheorghe Tohăneanu** (1956-1995; din 1995 profesor consultant); Prof. dr. **Vasile D. Țâra** (1965-2007); Conf. dr. **D. Crașoveanu** (1962-1999); Conf. dr. **Ionel Funeriu** (1997-1999); Conf. dr. **Felicia Giurgiu** (1965-2005); Conf. dr. **Ioan Mușiu** (1957-1997); Conf. dr. **Rodica Popescu** (1961-1997); Conf. dr. **Ionel Stan** (1963-1993); Conf. dr. **Doina David** (1966-2007); Lect. dr. **Alexandru Belu** (1963-1990); Lect. **Ion Benea** (1960-1966); Lect. **Tănase Didiță** (1962-1969); Lect. dr. **Domnica Gheorghiu** (1964-1986): Lect. **Ghe. Manciu**

Scanned with OKEN Scanner

(1962-1968); Lect. dr. **Liviu Onu** (1956-1957); Lect. dr. **Marin Petrişor** (1958-1962): Lect. dr. **Silvia Rogobete** (1962-1974); Lect. dr. **Aurel Scorobete** (1979-2001); Asist. dr. **Dorina Dincă** (1965-1974); Asist. drd. **Ileana Irimescu** (1995-2003); Asist. drd. **Vasile Laţiu** (1994-2006); Asist. **Maria Nadoş** (1963-1968); Asist. **Petra Pitrop** (1962-1968); Asist. **Liviu Pop** (1956-1958); Filolog princip.**Victoria Stroescu** (1969-1990).

Şefii Catedrei de limba română: 1956-1957 prof. dr. **Victor Iancu** (a funcţionat o singură catedră din care au făcut parte toate cadrele didactice ale facultăţii); 1958-1961 prof. dr. **Gheorghe Tohăneanu**; 1962-1969 prof. dr. **Gheorghe Ivănescu**, m. c. al Academiei; 1969-1974 prof. dr. **Gheorghe Tohăneanu**; prof. dr. **Ştefan Munteanu** – Catedra de istoria limbii române şi lingvistică generală; 1975-1976 prof. dr. **Vasile Şerban;** 1977-1985 şi 1990-1994 conf. dr. **Ioan Muţiu;** 1986-1989 prof. dr. **Virgil Vintilescu** (catedra de limba şi literatura română); 1995-2008 prof. dr. **Alexandru Metea;** din 2008 prof. dr. **Ioana Mirela Borchin.**

Notă: Perioade scurte prof. dr. Gheorghe Tohăneanua a condus Catedra de limbi clasice, prof. dr. Ştefan Munteanu Catedra de limbi romanice şi limbi slave, iar prof. dr. Vasile Frăţilă pe cea de limbi germanice. De asemenea Centrul de ştiinţe sociale din cadrul filialei timişorene a Academiei Române a avut ca directori, succesiv, pe prof. dr. Gheorghe Tohăneanu, prof. dr. Vasile Şerban şi prof. dr. Vasile Frăţilă.

Publicaţii periodice, dicţionare şi volume de studii realizate şi coordonate de membrii catedrei: *Analele Universităţii de Vest din Timişoara, Seria Filologie*, I (1963)- XLII-XLIII (2004-2005); *Eminescu, Creangă. Studii,* 1965, 306 p.: *Studii lingvistice*, 1972; 1974; 1969; *Tudor Vianu, Materialele simpozionului comemorativ*, 1973, 45 p.; *Dicţionarul limbii române (DLR), Litera O*, 1969

Scanned with OKEN Scanner

(coautor: Ionel Stan); *Studii de lingvistică*, 1976; *Seminarul de didactică modernă*, 4-13, 1976; 14, 1979, 15, 1980, 16-18, 1981; *Seminarul de lingvistică*, 1, 1976; 2-4, 1977; 5-7, 1978, 8-11, 1979; 12-13, 1980, 14,1981; *Caiet de semiotică*, I (1981) – XV (2005); *Filologie XX, I, Lingvistică*, 1977; *Dicționar analogic și de sinonime al limbii române* (autori: M. Bucă, I. Evseev, Fr. Király, D. Crașoveanu, Livia Vasiluță); *Filologie XXV*, 1982;

Contribuții lingvistice, 1983-1993; *Caietul Cercului de Studii*, 1984-1988; *Lucrările cercuri-lor științifice studențești*, I-VII, 1975-1981; *Studii de dialectologie (lucrările celui de al II-lea Simpozion Național de Dialectologie, Timișoara, 4-5 iunie 1982)*, 1984.

Împreună cu Centrul de științe sociale al filialei din Timișoara a Academiei Române: *Dicționarul dialectului bănățean*, I-IV, 1984-1988; *Dicționarul toponimic al Banatului*, I-VI, A-N, 1984-1989; *Bibliografia onomasticii românești. Bibliographie der rumänischen Onomastik (1944-1984)*, 1985.

Catedra de limba română a publicat următoarele volume de studii omagiale: *G. I. Tohăneanu 70*, 1995, 578 p.; *AUT, XLII-XLIII, 2005-2006*, dedicat profesorului Ștefan Munteanu cu prilejul împlinirii a 85 de ani; *Studia in honorem magistri G. I. Tohăneanu*, 2005; *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, 2005; *Studia in honorem magistri Vasile Țâra*, 2006. *Studia in honorem magistri Alexandru Metea*, 2008;

Cursuri universitare, cercetări personale și colective în următoarele domenii:

Structura gramaticală a românei actuale: *Limba română contemporană* (autori: D. Crașoveanu, F. Király, A. Metea, I. Mușiu, Rodica Popescu, Silvia Rogobete, V. Șerban, G. I. Tohăneanu, V. Țâra), 1972-1974; **V. Șerban**: *Curs practic de sintaxă a limbii române*, 1964,1970; *Teoria și topica propoziției în*

Scanned with OKEN Scanner

română contemporană, 1974, *Vocabularul românesc contemporan*, 1978 (în colab.); **Ioan Muțiu**, *Morfologia limbii române*, 1988, *Exerciții de gramatică* (în colab.), 1985; **Mirela Ioana Borchin**: *Caiete de seminar*, I-II, 1997, *Exerciții de sintaxă*, 1997, *Modalitatea şi predicatul verbal compus*, 1999; *Manual de ortografie şi punctuație*, 2005; **Rodica Popescu**, *Diatezele pronominale în limba română*, 1999; **Alexandru Metea**: *Analize gramaticale* (în colab.), 1974, *Modele şi teste rezolvate de analiză gramaticală*, 1992, *Limba română de la A la Z*, 1998, *Limba română esențială*, 2001; **D. Crașoveanu:** *Categorii sintactice circumstanțiale*, 1992, *Categorii sintactice necircumstanțiale*, 2002, *Aspecte ale cultivării limbii române*, 2003 (în colab.), *Studii şi articole de gramatică*, 2005, **Gabriel Bărdășan**, *Curs practic de comunicare orală*, 2006.

Istoria limbii române: **Gheorghe Ivănescu**, m. c. al Academiei Române, *Istoria limbii române*, ed. I, 1980, ed. a 2-a, 2000; **F. Király**, *Contacte lingvistice. Adaptarea fonetică a împrumuturilor româneşti de origine maghiară*, 1990, *Lexicul limbii române*, 1983, *Istoria limbii române. Sinteze*, 1991; **Vasile Frățilă**, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, 2000.

Dialectologie şi onomastică: **Ionel Stan,** coautor la *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, I-II, 1955-1956, *Micul Atlas lingvistic român.Serie nouă*, I, 1956, *Atlasul lingvistic român pe regiuni: Maramureş*, I-IV, 1969-1997, *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, 1963, *Atlas Linguarum Europae. Cartes et Commentaires*, I/1, 1983, *Noul Atlas lingvistic, Crişana*, I, 1996, II, 2003; **Vasile Frățilă:** *Dialectologia limbii române*, 1977, *Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, 1982, *Probleme de dialectologie română*, 1986, *Graiul de pe valea Târnavelor. Texte şi glosar*, 1986, *Lexicologie şi toponimie românească*, 1987, *Contribuții lingvistice*, 1993, *Dialectul istroromân*, 1998 (în colab.), *Studii lingvistice*, 1999, *Studii de*

Scanned with OKEN Scanner

toponimie şi dialectologie, 2002, *Cercetări de onomastică şi dialectologie*, 2004, *Graiul de pe Târnave*, 2005, *Graiul de pe Târnave. Texte şi glosar*, 2006.

Lingvistică generală: **Francisc Király**, *Lingvistică generală şi comparată, I, Introducere în lingvistică*, 1979; **Mirela Ioana Borchin**: *Lingvistica în ştiinţa secolului al XX-lea*, 2001; *Paradigme ale comunicării: limbaje şi limbi*, 2001; *Vademecum în lingvistică*, 2004; *Dicţionar de comunicare (lingvistică şi literară)*, I-III, 2002-2005 (în colab.)

Limbă literară: **Ghe. Ivănescu**: *Probleme capitale ale vechii române literare*, 1948, *Studii de istoria limbii române literare*, 1989; **Ştefan Munteanu, V. Ţâra**, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, 1978; Ştefan Munteanu, V. Ţâra, Doina David, Ileana Oancea, *Crestomaţie românească. Texte de limbă literară*, 1978; **Doina David**, *Limbă şi cultură (Româna literară între 1880 şi 1920. Cu privire specială la Transilvania şi Banat)*, 1980.

Stilistică: **Gheorghe I. Tohăneanu**: *Studii de stilistică eminesciană*, 1965, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, 1969, *Expresia artistică eminesciană*, 1975, *Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică şi versificaţie*, 1976, *Arta evocării la Sadoveanu*, 1979, *Eminesciene (Eminescu şi limba română)*, 1989, *Dicţionar de imagini pierdute*, 1995, *„Viaţa lumii" cuvintelor. Vechi şi nou din latină*, 1998, *Neajungerea limbii*, 2001, *Surugiu la cuvinte*, 2004; **Ştefan Munteanu**: *Stil şi expresivitate poetică*, 1972, *Limba română artistică. Studii*, 1981, *Introducere în stilistica operei literare*, 1995; *Cuvânt şi cultură*, 2000, *Scrieri alese*, 2003; **Felicia Giurgiu**: *Motive şi structuri poetice*, 1980, *Elemente de stilistică a textului*, 1981, *În eminescianul univers*, 1982, *Lingvistica textului*, 1999; **Alexandru Metea**: *Ion Creangă. Expresivitatea structurilor sintactice*, 2000, *Mihai Eminescu. Expresia artistică a motivelor folclorice*, 2000; **Simona Constan-tinovici**: *Dicţionar*

Scanned with OKEN Scanner

de termeni arghezieni, I-II, 2004, 2006, *Palimpseste argheziene. Curs de lexicologie aplicată*, 2005, *Spațiul dintre cuvinte*, 2006.

F i l o l o g i e: Francisc Kiraly: Mihail Halici-tatăl, *Dictionarium valachico-latinum (Anonimus caransebesensis)*, 2003.

Limba română pentru studenții străini: Liviu Țeghiu, *Structuri stabile în limba română*, 2004; **Liliana Cismaşiu**, *Limba română 1*, 2005; **Sofia Chimigeriu, Liviu Țeghiu**, *Limba română 2*, 2005; **Ştefana Voichescu**, *Limba română 3*, 2005; **Ioan Viorel Boldureanu, Liviu Țeghiu**, *Limba română. Compendiu*, 2005.

Membrii catedrei conducători de doctorate: Prof. dr. Gheorghe Ivănescu, m.c. al Academiei Române; Prof. dr. Gheorghe Tohăneanu; Prof. dr. Ştefan Munteanu; Prof. dr. Vasile Frățilă; Prof. dr. Francisc Király.

Lectorate de limba română în străinătate: Prof. dr. Ştefan Munteanu: Viena (Austria); Prof. dr. Vasile Şerban: Viena (Austria); Prof. dr. Vasile Frățilă: Leipzig (Germania); Prof. univ. dr. Ileana Oancea: Graz (Austria); Conf. dr. Ionel Stan: Leipzig (Germania) şi Beijing (China); Conf. dr. Felicia Giurgiu: Viena (Austria); Lect. dr. Aurel Scorobete: St.-Etienne (Franța).

În 2006 a apărut, sub egida Academiei Române, o nouă *Gramatică a limbii române*. Prezența în bibliografia generală a tratatului academic a lingviştilor Mirela Ioana Borchin, Dumitru Craşoveanu, Sergiu Drincu, Ivan Evseev, Alexandru Metea, Rodica Popescu, Vasile Şerban, Maria Țenchea, sau, în bibliografia specială a unor capitole, Ştefan Munteanu, Ioan Muțiu şi Gheorghe Tohăneanu, reprezintă o recunoaştere, la nivel național, a şcolii timişorene.

Sesiunea ştiințifică festivă *Semicentenarul Facultății de Filologie timişoreane*, octombrie 2006.

Scanned with OKEN Scanner

DESPRE LIMBA ROMÂNĂ DE AZI

(cursul festiv la despărțirea de promoția 2007)

Stimate domnule Rector, stimată doamnă Decan, dragi studenți, părinți, colegi,

Sunt cu adevărat emoționat pentru invitația venită din partea absolvenților din acest an de a prezenta, în fața dumneavoastră, un minicurs, tradițional pentru un asemenea eveniment.

După cum se ştie, sau nu se ştie, în cei peste 45 de ani închinați celei mai frumoase profesiuni, aceea de profesor, m-am orientat spre studiul limbii române actuale. M-am străduit, sper cu folos, să-i fac pe studenții mei, de ieri şi de azi, să pătrundă tainele ei şi să înțeleagă că marile succese ale literaturii noastre nu au fost posibile fără evoluția vocabularului şi a structurii gramaticale, fără continua lor perfecționare, după cum şi implementarea vorbirii şi a scrierii corecte în rândurile celor care trec prin şcoli are legătură cu pregătirea temeinică a profesorilor lor în toți aceşti ani de ucenicie.

Scanned with OKEN Scanner

Nu mi-am propus să prezint în fața dumneavoastră un curs, despre care vă așteptați să fie arid și deci plictisitor, deși foștii mei studenți, pe care îi întâlnesc atunci când se prezintă la examenele pentru obținerea gradelor didactice, precum și o parte dintre cei aflați aici, în Aula Magna, îmi „reproșează" că citatele, pentru exemplificarea fenomenelor gramaticale, multe cu subtext, din scriitori români, cunoscuți sau nu în cursurile de literatură, au îndulcit teoria limbii și i-au făcut să îndrăgească orele de gramatică.

Pentru că disciplina noastră se ocupă cu fonetica, vocabularul și structura gramaticală, mi-am propus să ating trei aspecte care au legătură cu ceea ce îndeobște se numește cultivarea limbii literare.

Fonologia pare să fie cea mai aridă componentă a studiului limbii române. Cei mai mulți utilizatori ai ei nu fac distincția dintre sunet și literă, dintre sunet și fonem, ceea ce până la urmă nu este o tragedie pentru un nespecialist. Totuși, în acest context, se cade să ne oprim asupra unei litere care corespunde de fiecare dată cu două sunete, alegerea vorbitorilor, chiar a profesorilor, nefiind întotdeauna cea potrivită cu normele de pronunțare, adică cu ceea ce numim ortoepie. Este vorba de litera *x*, care se pronunță fie *cs*, fie *gz*, vorbitorii nu îndeajuns de instruiți – și nu numai aceștia – alegând doar prima variantă. Misiunea noastră, a profesorilor, este să nu rămânem pasivi, ci să indicăm întotdeauna care este pronunțarea corectă, recomandată și de DOOM, adică: [*egzamen*], [*egzemplu*], [*a egzamina*], [*egzaminator*], [*egzemplar*], spre deosebire de *lexic, taxi, box, maxim* etc.

Al doilea aspect la care dorim să ne oprim este legat de sinonimie, despre care în linii mari se afirmă că este proprietatea a două sau mai multe cuvinte de a avea aceleași sensuri sau sensuri apropiate, după cum este vorba de o sinonimie totală sau perfectă, ca

Scanned with OKEN Scanner

în cazul cuvintelor *natriu /sodiu, generozitate / mărinimie, smalț / email, juxtapunere/ parataxă* etc. sau de una parțială, cum se întâmplă în marea majoritate a cazurilor, pentru că cele mai multe cuvinte sunt polisemantice, adică au mai multe sensuri, şi doar unele dintre acestea coincid.

Să comparăm: **albastru, azuriu, bleu, bleumarin, indigo, violet** şi **mov**. Dintre ele doar **azuriu** si **bleu** şi într-o mai mică măsură **violet** şi **mov** pot fi considerate sinonime perfecte. De aceea lexicologii apelează la două metode diferite atunci când vor să demonstreze că două sau mai multe cuvinte au calitatea de a fi sinonime: metoda contextuală, cea mai accesibilă pentru un nespecialist, care constă în posibilitatea de a le înlocui unul cu altul într-un enunț. Cea de a doua, metoda componențială, constă în identificarea unor seme, singurele componente care diferențiază sensul unui cuvânt de cel al altui cuvânt.

Legat de cei care astăzi părăsesc băncile Universității, am ales următoarele cuvinte: **deştept, inteligent, isteț, ager, genial,** definite în dicționare prin „care are, manifestă inteligență (în diferite grade)". Semele comune sunt: adjectival; inteligență; apreciere în plus. Diferențele de sens apar în enunțul: *X este deştept, dar nu genial*, deci diferențele depind de gradul în care este apreciată inteligența, care poate avea trei trepte: un grad nedeterminat: **deştept, inteligent**; un grad mic: **isteț, ager**; sau gradul maxim: **genial**. Cu alte cuvinte, există mai multe tipuri de seme: gramaticale (nu pot fi sinonime decât cuvinte din aceeaşi clasă morfologică), de substanță (care descriu propriu-zis conținutul semantic al termenilor) şi modale (care notează cum se face aprecierea: în plus sau în minus). Astfel pe baza semelor modale grupăm pe **deştept, inteligent, ager, isteț, genial** într-o serie de sinonime, dar în altă serie pe **prost, tont, bleg, zevzec.** Astfel *Dicționarul de sinonime al limbii române* de Mircea şi Luiza Seche grupează sinonimele lui **inteligent**, în funcție de seme, în trei serii: 1. ager, deştept, dibaci,

Scanned with OKEN Scanner

iscusit, isteț, îndemânatic, priceput, mintos (pop.), ocoș (Trans.), scornaci (înv.), dezghețat, sprinten, breaz (fam., fig.); 2. deștept, spiritual; 3. chibzuit, cuminte, deștept, înțelept.

Ne despărțim acum de o nouă generație de studenți, care cu patru ani în urmă erau **elevi, școlari** sau **liceeni**. Ei au fost **ucenici, învățăcei, discipoli, ciraci** sau **acoliți** ai celor care i-au îndrumat, pe care voi, absolvenții, îi numiți: **preceptori, profesori, dascăli, învățători, instructori, îndrumători, povățuitori, sfătuitori, sfetnici, călăuze, mentori** sau **magisteri**. Între primii și ultimii au acționat verbele: **a învăța, a studia, a (se) instrui, a (se) iniția, a îndruma, a (se) pregăti, a (se) școli**, care au stabilit legătura dintre generații, dinspre **acum** spre **mâine**, care astăzi pot fi socotite sinonime.

Dar să trecem și la puțină gramatică, desigur în strânsă legătură cu evenimentul de astăzi. În ediția a doua a gramaticii academice, pe care am botezat-o, metaforic, Biblia de la București, diferența dintre propozițiile atributive explicative, numite, datorită punctuației, și izolate, pe de o parte, și cele determinative sau neizolate, pe de altă parte, este ilustrată cu un citat din M. Sadoveanu: *Ne bucurăm de izbânzile tinerilor care au să ne ia locul*. În funcție de prezența sau absența virgulei, fraza are sensuri total diferite: Fără virgulă sensul este: Noi, adică generația de vârsta a treia, ne bucurăm numai de izbânzile acelor tineri care ne iau locul, adică noi, profesorii acestei facultăți, ne bucurăm exclusiv de izbânzile celor care vor deveni profesori în locul nostru. Prezența unei virgule are ca efect o schimbare de sens: Noi ne bucurăm de izbânzile tinerilor și aceşti tineri (toți, fără excepție) au să ne ia locul, ceea ce, trebuie să recunoaștem, nu transmite aceeași idee ca prima variantă, fără virgulă.

Iată de ce, dragi studenți, profesori din această toamnă, trebuie să îi învățați pe elevii dumneavoastră și punctuația, care are o strânsă legătură cu... gramatica.

Scanned with OKEN Scanner

Jurnalul, publicat de ilustrul om de cultură Tudor Vianu, în 1961, când cel care vă vorbeşte se găsea aproape de finalizarea studiilor universitare, are un preambul pe care l-am putea numi atât **cuvânt înainte**, cât şi **introducere** sau **prolog**, cu un titlul metaforic **fereastra luminată,** un posibil moto pentru perioada următoare a vieţii voastre. Voi cita, acum, câteva fragmente cu care mi se pare potrivit să închei:

„Erau zile şi nopţi aprinse de vară după miezul nopţii. Îmi plăcea atunci să mă aşez în faţa ferestrei deschise şi să primesc adierea milostivă a nopţii. Somnul stăpânea oraşul. Dar într-una din casele pe care le zăream o fereastră nu se stingea niciodată. Pe cine veghea neostenita lumină fără somn? Dincolo de cadrul sărac al ferestrei, razele ei cădeau oare deasupra capului unui lucrător de noapte, al unui cercetător, al unui desfrânat, al unui bolnav? Luni de-a rândul gândul meu şi-a trimis întrebarea lui neliniştită către dreptunghiul solidar de lumină, ca un uriaş fluture al nopţii, rătăcea în jurul lui cu uimire, cu speranţă, cu teamă, cu milă. Semnalul ferestrei luminate cuprindea un mesaj de luptă sau de pace, de bucurie sau de întristare? Câte o fereastră luminată a scânteiat în peisajul tuturor nopţilor mele. Dar n-am aprins oare şi eu o astfel de lumină a nopţii pentru visătorii caselor din preajmă, pentru rătăcitorii străzilor adormite? Ani de-a rândul, lampa mea s-a stins scursă de puteri, suptă de strălucirea mai mare a zilei. Târziu de tot am renunţat la deprinderea lucrului de noapte. Fereastra mea luminată vrea să vorbească pentru toţi câţi s-au întrebat ce s-a putut ascunde dincolo de tainele ei."

Acum, la despărţire, vă doresc să aveţi mereu o fereastră luminată, semn că în spatele ei se află un intelectual care se străduieşte să descopere, în cartea din faţa lui, multe din tainele rămase încă nedescifrate ale minunatei profesiuni pe care aţi ales-o.

Drum bun, dragi foşti studenţi şi, de acum încolo, colegi!

Aula Universităţii de Vest din Timişoara, 11 mai 2006.

Scanned with OKEN Scanner

MEREU TÂNĂR

(academicianului Marius Sala)

Deşi s-au scurs mulți, chiar destul de mulți ani de atunci, îmi amintesc totuşi împrejurarea când l-am intâlnit întâia oara pe cel care, peste puține zile, va împlini şapte decenii de viață.

Eram tânăr asistent, proaspăt ieşit de pe băncile unei universități la fel de tinere, dar ambițioasă să se alinieze celor trei mari centre tradiționale ale învățământului filologic românesc, în care s-au format dascălii noştri Gheorghe Tohăneanu (Bucureşti), Eugen Todoran (Cluj) şi Gheorghe Ivănescu (Iaşi) şi ei, la rândul lor, foşti studenți ai unor remarcabili creatori de şcoli lingvistice cum au fost Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Alexandru Graur, Sextil Puscariu şi Al. Philippide.

În acest context a ajuns la noi, în primăvara anului 1967, invitația de a participa la Al X-lea Congres Internațional al Lingviştilor, care urma să se desfăşoare la Bucureşti. Era o ocazie unică de a-i auzi şi de a-i vedea în carne şi oase pe cei mai mari lingvişti ai momentului, străini, dar şi români, cu care intrasem în contact până atunci doar prin cărțile lor sau prin studiile publicate în reviste.

Trebuie să mărturisesc că spiritul provincial din mine, foarte puternic atunci, m-a făcut ca la început să privesc cu reticență

Scanned with OKEN Scanner

înscrierea la o reuniune ştiinţifică cu nume atât de sonore, dar colegii mei de generaţie m-au convins că toţi nu vom avea decât de câştigat. Şi iată-mă, împreună cu ceilalţi membri ai catedrei, într-un sfârşit de august, blând şi plin de poezie, la Bucureşti, devenit pentru câteva zile centrul lingvisticii mondiale. Un program dens, cu şedinţe de comunicări în plen şi pe secţiuni, invitaţii la spectacole de gală şi la o excursie, totul într-o organizare desăvârşită, al cărei motor era un tânăr brunet, nu prea înalt, slăbuţ, aflat mereu în preajma corifeilor Iorgu Iordan si Alexandru Rosetti, gata să recepţioneze orice nemulţumiri din partea lor, chiar şi pe cele de care nu era direct responsabil, căci congresul adunase în capitala României câteva mii de lingvişti şi studenţi de pe toate continentele. Văzându-l în fiecare pauză în apropierea celor care conduceau importanta reuniune mi-am pus în mod firesc întrebarea cine este sufletul angrenajului care funcţiona atât de perfect (am aflat, mai târziu, de la cel în cauză, că au mai existat şi unele defecţiuni, dar în mod sigur, acestea au fost totuşi minore). Atunci cineva din apropierea grupului nostru a rostit numele Marius Sala. Numele nu îmi era necunoscut, îl mai întâlnisem în revistele filologice, dar avea o alcătuire sonoră aparte, iar prenumele pur latinesc nu ducea doar spre o obârşie transilvană (bunicul meu ardelean şi-a botezat fiii Octavian, Virgil şi Romulus!), ci şi spre cei care, prin nume cât mai româneşti, îşi ascundeau voit o cu totul altă origine. Aveam să aflu, mai târziu, că şi alţii au căzut în aceeaşi eroare, mai ales că după câţiva ani preocupările sale de romanistică s-au concretizat într-o valoroasă carte despre iudeo-spaniola din Bucureşti. N-am bănuit atunci că Marius Sala era de prin părţile Beiuşului, unde a fost descoperit izvorul basmului eminescian *Făt-Frumos din lacrimă*, un capitol important al preocupărilor mele de mai târziu.

L-am revăzut, în acelaşi rol, un an mai târziu, la Al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică Romanică, desfăşurat tot la Bucureşti, unde şi cei cu pete prin dosare puteau ajunge fără

Scanned with OKEN Scanner

aprobări speciale şi mai ales fără viză pe paşaport. Aceeaşi organizare desăvârşită şi acelaşi dirijor: Marius Sala, pe care conducătorii celor două institute academice de profil îl alintau cu numele de Draculea, o recunoaştere a spiritului său de luptător, capabil de a ieşi la liman din situaţiile complicate, nu puţine la număr în acea perioadă.

Ani la rând am urmărit, cu interes, cărţile sale, care l-au impus ca unul dintre cei mai importanţi cercetători ai foneticii istorice, ai locului distinct pe care îl ocupă româna între celelalte limbi romanice şi, nu în ultimul rând, ca spirit director al unor opere colective remarcabile ale Academiei Române: *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, *Enciclopedia limbii române*, *Micul dicţionar academic* (patru volume), *Dicţionarul etimologic al limbii române* (în curs de elaborare), ca să amintim doar pe cele mai importante.

Dar întâlnirea propriu-zisă cu domnul academician Marius Sala a avut loc în urmă cu trei ani. Atunci facultatea noastră a înfiinţat un curs de masterat: *Limba română în sincronie şi diacronie* şi, împreună cu doi colegi, profesorii Vasile Frăţilă şi Vasile Ţâra, am avut inspirata idee de a-l invita, pentru a ţine prelegeri în faţa studenţilor de aici, pe directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan-Alexandru Rosetti" din Bucureşti. De atunci absolvenţii noştri, redeveniţi studenţi, au extraordinara şansă de a cunoaşte mai bine locul aparte al românei între limbile neolatine şi de a descifra tainele etimologiei, domenii în care se înscriu o bună parte din lucrările distinsului om de ştiinţă Marius Sala.

Popasurile sale la Timişoara sunt întotdeauna pentru noi o sărbătoare de elevată ţinută academică şi ne place să credem că prietenia şi căldura pe care o transmite în jurul său se întoarce spre Domnia sa cu asupra de măsură.

Îi suntem îndatoraţi că, în ciuda multiplelor îndatoriri pe care le are de îndeplinit la institut, la Academia Română, dar şi peste hotare,

Scanned with OKEN Scanner

nu a renunțat la aceste cursuri, prin care studenții noștri au descoperit nu numai un mare lingvist, ci și un fermecător profesor, care știe să îi învețe și pe alții știința sa.

Alma Mater timișoreană l-a adoptat ca pe un membru firesc al ei și titlul de *Doctor honoris causa* pe care i l-a conferit este realmente expresia acestei legături sufletești care ne leagă de Domnia sa pe toți cei de aici.

Îi mulțumim, adică, etimologic vorbind, [îi urăm La] mulți ani!

Marius Sala. Contemporanul lor. Contemporanii lui, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, p. 216-217.

Scanned with OKEN Scanner

UN NEÎNTRECUT TRADUCĂTOR AL LUI MIHAI EMINESCU: FRÁNYO ZOLTÁN

Postfață la Mihai Eminescu, *Luceafărul – Az esticsillag – Der Abendstern,* traducere de FránYo Zoltán, Editura Helicon, Timişoara, 1998.

Cu aproape patru decenii în urmă vedea lumina tiparului la Timişoara prima ediție trilingvă a capodoperei eminesciene, *Luceafărul*, în tălmăcirea unui remarcabil poet şi om de cultură: FránYo Zoltán. Este meritul editurii Helicon şi al neobositului ei consilier editorial Ioan I. Iancu, el însuşi poet, de a oferi iubitorilor de carte frumoasă şi de Eminescu, acum la început de iunie 1998, când teii înfloriți ne amintesc de poetul nepereche, o nouă ediție, bibliofilă, cu un loc aparte în colecția „Liliput", care însumează, până astăzi, peste o sută cincizeci de volume de poezie românească şi universală.

Se vor împlini în curând trei decenii de când, după o viață închinată literaturii, FránYo Zoltán s-a despărțit de condei şi a intrat în eternitate, astfel că această reeditare este în acelaşi timp şi un binemeritat şi firesc omagiu adus unui om de înaltă valoare, care şi-a înscris numele în cartea de aur a scriitorilor din această zonă multiculturală specifică a României.

Scanned with OKEN Scanner

Autorul versiunilor germană şi maghiară a *Luceafărului* are o carte de vizită impresionantă. Născut la 30 iulie 1887 la Margitița, în Banatul sârbesc, Frányo Zoltán a fost elev la Ineu, Arad şi Timişoara, apoi la Şcoala militară din Şopron şi la Academia Militară „Ludovika" din Budapesta, unde a fost coleg şi a devenit prieten cu Liviu Rebreanu. După experiența dureroasă a primului război mondial renunță la cariera militară şi se înscrie la Universitatea din Viena fiind atras de limbile clasice şi orientale. Aici îi cunoaşte, printre alții, pe Rainer Maria Rilke, Stefan Zweig, Franz Werfel, Oscar Kokoschka, Hugo von Hofmannstahl, noile direcții, moderne, din literatura epocii punându-şi amprenta pe creația sa poetică, dar şi pe cariera sa de traducător, care cuprinde peste şaizeci de volume.

Călăuzit permanent de un spirit de toleranță, s-a străduit să construiască punți între națiuni prin cunoaşterea literaturilor naționale, fiind unul dintre promotorii de frunte ai unei politici culturale de apropiere dintre scriitorii români, maghiari şi germani, mai întâi prin revista de literatură universală „Genius", pe care a condus-o la Arad în 1924, apoi ca preşedinte al asociației literare „Ady Endre" şi după aceea, până la sfârşitul vieții, la Timişoara. Dar cel mai important rod al acestei Îndelungate şi nobile întreprinderi a fost traducerea poeților români în limbile maghiară şi germană, şi în primul rând a lui Mihai Eminescu.

Membru al societății culturale „România Jună" din Viena, a publicat prima traducere în 1922 (*Sunt ani la mijloc...*), pentru ca în 1928 să ofere prima antologie de poezie românească în limba germană, urmată an de an de alte volume încununate cu o selecție reprezentativă: *Rumänische Lyrik* (Viena, 1969).

Între preferințele lui Frányo Zoltán un loc statornic a ocupat creația eminesciană, din care a tradus peste o sută de poezii în limba maghiară şi aproximativ şaizeci în limba germană. Cu un har filologic înnăscut, după cum arată Tudor Vianu, Frányo Zoltán s-a apropiat cu emoție şi dragoste de capodopera poetului nostru național izbutind cea

Scanned with OKEN Scanner

mai reuşită transpunere a ei în limbile lui Goethe şi Petöfi, pe care o oferă celor îndrăgostiți de literatură reeditarea de față.

Maestrul Fránvo Zoltán a fost un strălucit traducător din poezia latină medievală, din franceză, italiană, provensală, spaniolă, engleză, islandeză, olandeză, flamandă, finlandeză şi norvegiană şi premiul internațional Herder, acordat în 1970, a încununat, în mod firesc, o operă devenită punte de legătură culturală între popoarele Europei, în spiritul sfârşitului de mileniu în care a trăit. Pentru literatura română a fost un remarcabil ambasador prin volumele de traduceri, dintre care amintim *Ein Herbstsymphonie rumänischer Lyrik* (1926), *Rumäniche Dichter. Eine Antologie zeitgenossischer Lyrik* (1932), *Mihai Eminescu, Der Abendstern* (1943), *Gedichte* (1955), *Koltemenyek* (1961), *Mihai Eminescu, Az esticsillag – Luceafărul* (1964), *Eminescu legszebb versei* (1968), *Mihai Eminescu, Luceafărul – Az esticsillag – Der Abendstern* (1972), *Mihai Eminescu, Válogatott versek* (1972), *Mihai Eminescu, Versek* (1973), *Vârsta de aur – Aranykor (román költök hazafias versei)* (1975).

Prezență mereu activă în viața literară şi publicistică timişoreană, Fránvo Zoltán s-a bucurat de stima şi prietenia tuturor, casa sa fiind deschisă confraților săi de condei atât în timpul vieții, cât şi după ce s-a stins la venerabilă vârstă de 89 de ani, la 29 decembrie 1978, când, prin donație testamentară, a devenit sediul filialei din Timişoara a Asociației Scriitorilor.

De atunci chipul său modelat în bronz şi opera sa de traducător ne însoțesc spre marea poezie a lumii fără de granițe şi bariere lingvistice, pe care a slujit-o cu pricepere, cu dăruire, dar şi cu o mare modestie.

Scanned with OKEN Scanner

IDEALUL FEMININ AL LOCOTENENTULUI RAGAIAC

(cuvânt înainte la Gib I. Mihăescu,
Rusoaica, Editura Helicon, Timişoara, 1998)

A sosit momentul ca cititorului de azi să-i fie restituită o capodoperă a prozei analitice româneşti, romanul *Rusoaica* de Gib I. Mihăescu, unul din momentele importante din dezvoltarea romanului nostru dintre cele două războaie mondiale, peste care, în mod nedrept şi din raţiuni străine de arta literară, s-a ţesut aproape o jumătate de secol un complot al tăcerii.

Născut la Drăgăşani, Gib I. Mihăescu (1894-1935) s-a remarcat în viaţa literară interbelică mai întâi ca nuvelist, în paginile revistei „Gândirea". Volumele de nuvele *La „Grandiflora"* (1928) şi *Vedenia* (1929) aduc scriitorului o primă şi unanimă recunoaştere a talentului său şi prefigurează, prin unele teme, romanele de mai târziu.

Nu peste mult timp apar, pe rând, dar nu în ordinea elaborării lor, *Braţul Andromedei* (1930), *Rusoaica* (1933), *Zilele şi nopţile unui student întârziat* (1934) şi *Donna Alba* (1935), care preiau din nuvele, adâncind investigaţia analitică cu modalităţi artistice specifice

Scanned with OKEN Scanner

prozei moderne, pe eroul însetat de lumea esențelor de dincolo de aparențe, aflat mereu într-o eternă căutare a împlinirii prin iubire.

„Romanul aspirației spre ideal" (Perpessicius), „roman confesiune" (T. Vianu), „dramă a imaginarului" (N. Balotă) sau „dramă a așteptării" (N. Manolescu), „roman al situațiilor fundamentale, un fel de *Madame Bovary* al virilității" (G. Călinescu), *Rusoaica* este jurnalul intim şi de campanie al locotenentului Ragaiac, aflat temporar la granița răsăriteană a țării, pe malul Nistrului, într-un ținut izolat, departe de civilizație, într-o lume populată de emigranți şi contrabandişti.

Scris la persoana întâi, romanul este o impresionantă mărturie a unei conştiințe care se zbate dramatic pentru a se despărți de trecut, de o viață lipsită de sens, în care locul cel mai important l-au ocupat petrecerile şi aventurile amoroase, şi a găsi femeia ideală în care să se întrupeze absolutul erotic, visul lui de puritate şi iubire.

Nostalgia absolutului, „rusoaica" cea ideală, cu chipul eroinelor din romanele lui Dostoievski, Tolstoi sau Andreev şi cu sufletul încărcat de misterul depărtărilor de unde trebuie să apară, este mereu prezentă în bordeiul locotenentului Ragaiac, chiar şi atunci când se refugiază în lumea cărților sau în ştiințele exacte. Sentimentul erotic ideal nu-l părăseşte pe eroul romanului nici în îmbrățişările pătimaşe ale Niculinei, frumoasa soție a contrabandistului Serghe Bălan, şi nici în aventura cu Marusea din chiar noaptea nunții ei, când Ragaiac încearcă, pentru ultima oară, să substituie perfecțiunea femeii inaccesibile din visurile sale cu o rusoaică adevărată.

Chiar dacă în planul real sentimentul erotic al locotenentului se materializează în aventuri amoroase trecătoare, care poartă numele Marusea, Niculina şi Măriuca, „imaginea de fum" a femeii ideale trăieşte mereu în imaginația lui Ragaiac. Setea lui de viață şi de iubire este de nestăvilit şi atunci eroul se prăbuşeşte din înălțimile amețitoare ale idealului în mocirla pornirilor senzuale. În căutarea

Scanned with OKEN Scanner

„femeii integrale", întrupată în Niculina sau în imaginea de vis a Rusoaicei, eroul romanului dovedeşte, cum observă G. Călinescu, „un adevărat detectivism sexual": el nu se poate sustrage aventurilor erotice, dar nici himerei în care se află chemarea spre atingerea idealului său. „Imaginea de fum" a femeii ideale trăieşte mereu în imaginaţia lui Ragaiac, care aşteaptă în pustietatea locurilor de pe frontieră pe aceea care din obsesie trebuie să se transforme în realitate, pe aceea din care a cunoscut, prin celelalte femei care i-au ieşit în cale până atunci, doar o infimă parte a misterului feminin etern.

Boala de nostalgia eternului feminin a lui Ragaiac se agravează atunci când în pustietatea locurilor apare în sfârşit o rusoaică adevărată, coborâtă parcă din romanele ruseşti, plină de poezie, refugiată de dincolo de Nistru, oaspete şi apoi amanta locotenentului Iliad. Povestirea prietenului său, a sublimelor nopţi de dragoste, întrerupte de intervenţia brutală a colonelului, care, temându-se de posibilitatea unor acţiuni de spionaj, trimite fata înapoi peste fluviul îngheţat, îl determină pe Ragaiac să inventeze cele mai neaşteptate stratageme pentru ca Valea Gruşina, rusoaica adevărată, pe care o aştepta cu înfrigurare de atâta timp, să se întoarcă şi să poposească în bordeiul său.

Frumoasa Valea ar fi putut să devină imaginea reală a visului lui Ragaiac, dar ea dispare tragic în valurile fluviului şi, odată cu ea, aspiraţia lui spre împlinirea erotică va rămâne definitiv în sfera incertitudinilor.

Chiar dacă marea iubirea a locotenentului Ragaiac nu se împlineşte, aspiraţia lui spre „femeia de vis" face ca viaţa sa să dobândească un sens. Această aşteptare chinuitoare şi halucinantă a eroului, supusă unei minuţioase analize de către autor, face din *Rusoaica,* după cum afirmă Şerban Cioculescu, o carte europeană.

Scanned with OKEN Scanner

O LUME APARTE

(postfață la Miron Radu Paraschivescu, *Cântice țigănești,* Editura Helicon, Timişoara, 1994)

Ne reîntâlnim, după foarte mulți ani, mulțumită editurii Helicon din Timişoara, cu un univers liric insolit, care, de fiecare dată, a fost întâmpinat cu dragoste şi entuziasm de publicul cititor, doritor dintotdeauna şi de altceva decât numai de poezie înaltă, sau de o poezie „angajată", cu care ne-au obişnuit ultimele decenii.

Miron Radu Paraschivescu (1911-1971) ocupă un loc aparte, inconfundabil, în lirica românească. Născut într-o familie de dascăli, la Zimnicea, cu studii superioare în domeniul artelor plastice şi al filologiei, a fost atras de cercurile artistice avangardiste şi a publicat în presa interbelică de stânga, ceea ce l-a propulsat, după 1944, în cercurile puterii. Trebuie să spunem însă că deşi s-a bucurat de toate onorurile, a avut mereu grijă să le împartă, cu mărinimia unui adevărat Mecena, cu tânăra generație de scriitori, pe care i-a sprijinit şi moral, dar şi material, deschizându-le paginile revistelor patronate de Uniunea Scriitorilor.

Scanned with OKEN Scanner

Din tot ceea ce a scris Miron Radu Paraschivescu se detaşează – şi rămâne un reper al poeziei noastre – volumul *Cântice ţigăneşti*, apărut în 1941 şi reeditat, după revizuirea lui de către autor, în 1972, ediţie deci postumă, care ne-a servit ca îndreptar pentru cea de faţă.

Autorul înmănunchează treisprezece cântice de lume şi unsprezece balade, pe care le însoţeşte cu un *Epitaf*, compus în maniera lui Anton Pann, una din sursele mărturisite ale poeziei sale.

Ne găsim în faţa unor versuri de mare rafinament, care, în ciuda unei aparente simplităţi, ascund un mare poet, printre cei puţini pe care i-a impresionat – până acum – specificul şi pitorescul etniei ţigăneşti.

Chiar dacă patru dintre baladele sale (*Nevasta mincinoasă, Cântic de fată neagră, Cântic de lună* şi *Cântic de poteraşi*) sunt foarte apropiate de modelul lor mărturisit, Federico Garcia Lorca, autorul renumitelor *Romancero gitan*, temele şi motivele, împrumutate de aici sau de la lăutarii mahalalelor bucureştene, sunt îmbrăcate într-un veşmânt original, în care sunt sublimate simplitatea, dar şi vulgaritatea cântecului de lume pentru a da glas, sub masca unei aparente ironii, celor mai profunde şi înălţătoare sentimente omeneşti.

Ne aflăm, de fiecare dată, după cum observa un fin analist al poeziei lui Miron Radu Paraschivescu – l-am numit pe Eugen Simion – „la graniţa dintre parodie şi o romanţă sincer sfâşietoare, în faţa unor cântece de dragoste bolnavă care pastişează, parodiază motive din marea lirică serioasă şi le traduce într-un limbaj extraordinar de colorat."

Care sunt, deci, „secretele" poeziei lui Miron Radu Paraschivescu?

Este, mai întâi, violenţa pasiunii care răzbate din fiecare cântic şi baladă inspirate din lumea pitorească a mahalalei sau a şatrei ţigăneşti unde s-au născut şi trăiesc „eroii" săi, celebrul Rică, fante de

Scanned with OKEN Scanner

Obor, îndrăgostita Viana, înşelata Hanny sau frumoasa ţigancă (*Cântic de paj*), care, ajunsă regină, părăseşte palatul pentru a rătăci din nou prin lume împreună cu ai săi.

Este, în al doilea rând, farmecul pe care îl degajă arta cu care Miron Radu Paraschivescu înnobilează cuvântul argotic şi expresiile licenţioase din cântecele lăutăreşti „fără perdea", artă care ne aminteşte de Tudor Arghezi.

Este, nu în ultimul rând, aparenta simplitate, în spatele căreia se găsesc talentul şi sensibilitatea unui mare poet care priveşte mereu dragostea în oglinda durerii, ascunsă sub o ironie dintre cele mai fine.

Suntem convinşi că, prin ediţia de faţă, şi tânăra generaţie va descoperi, cu încântare, un mare poet, dar şi o lume ale cărei valori trebuie înţelese şi ocrotite de noi toţi.

Scanned with OKEN Scanner

ROMÂNII TIMOCENI

(Prefață la ediția a doua a volumului *Timocul* de A. Dumitrescu-Jippa şi Octavian Metea, Editura Universul, Bucureşti, 1943)

Studiul despre românii din Timoc, semnat de Aurel Dumitrescu-Jippa şi Octavian Metea, a apărut în 1943, deci în al treilea an al războiului, când poporul român trăia încă cu speranța că tot ceea ce a pierdut în 1940 (Transilvania de Nord, Basarabia, Bucovina de Nord, ținutul Herța, Cadrilaterul) putea să se reîntoarcă la țara-mamă dacă „războiul sfânt împotriva bolşevismului" se va încheia victorios. Era o perioadă în care sentimentul național rănit în 1940 încerca timid să renască şi prin descoperirea unor frați uitați dincolo de hotarele convenționale ale țării şi prin speranța că, în viitor, se vor construi punți de colaborare economică şi culturală cu aceştia.

În acest sens trebuie interpretat demersul celor doi autori al căror patriotism sincer nu poate fi pus la îndoială chiar dacă în carte s-au strecurat şi câteva rânduri de elogiere a mareşalului Ion Antonescu şi a lui Adolf Hitler, în care mulți români, induşi în eroare

Scanned with OKEN Scanner

de propaganda oficială din anii războiului, vedeau salvarea țării şi revenirea la statuquo-ul din 1940. Am socotit că aceste pasaje nu îşi mai au locul în ediția de față şi absența lor a fost marcată corespunzător (puncte de suspensie între paranteze drepte) şi am însoțit textul cu note explicative ori de câte ori a fost necesar.

Cititorul de azi îşi pune firesc întrebarea: cine sunt cei doi autori?

Despre maiorul (mai târziu colonelul) **Aurel Dumitrescu-Jippa** informațiile sunt destul de sumare. El aparținea unei familii renumite din Bucureşti, fiind unchiul viitoarei profesoare universitare şi academician Zoe Dumitrescu-Buşulenga. Numele de Jippa a fost impus de bunicul său, care nu a avut băieți, la căsătoria fiicei sale, pentru ca numele său să se perpetueze prin urmaşii acesteia.

Pe lângă cariera militară, firească pentru tinerii din familiile înstărite, Aurel Dumitrescu-Jippa a urmat, în paralel, şi studii universitare de istorie, ceea ce demonstrează atât unele capitole ale acestei cărți, rezultat al unei documentări serioase despre trecutul românilor din sudul Dunării, cât şi existența unei cărți, apărută la Cluj-Napoca în 1976, *Sibiul şi ținutul în lumina istoriei*, pe care o semnează împreună cu istoricul Nicolae Nistor, directorul Arhivelor Statului (azi Naționale) din Sibiu.

Ziaristul **Octavian Metea** (1911-1973) este originar din Țara Făgăraşului. Absolvent al Facultății de Drept a Universității din Cernăuți, a profesat avocatura la Făgăraş (1936-1937) şi Timişoara (1938-1948 şi 1961-1971, cu o întrerupere de 13 ani, din care doi a fost deținut politic în lagărul de exterminare de la Peninsula, pe şantierul canalului Dunăre-Marea Neagră). Marea lui pasiune a fost activitatea de jurnalist şi de scriitor. A fost corespondent pentru regiunea Banat al celui mai important cotidian românesc din perioada respectivă, „Universul" (1938-1946) şi director al ziarului timişorean „Vestul" (1946-1947). A scris trei cărți despre celebrul cioban făgărăşan care a transportat mii de cărți pentru românii transilvăneni

Scanned with OKEN Scanner

peste Carpaţi înainte de Unirea din 1918 şi a călătorit pe jos la Roma ca să vadă columna lui Traian: *Viaţa de basm a lui Badea Cârţan* (Timişoara, 1939), *Prin Vama Cucului* (Bucureşti, 1968) şi *Patriotul Badea Cârţan* (Bucureşti, 1972), şi cartea *Ultima şarjă* (Bucureşti, 1974) despre colonelul erou Ion Enescu, care a murit apărând Timişoara în 1944. Deontologia profesiunii de ziarist, aceea de a fi mereu prezent în mijlocul evenimentelor importante ale epocii, l-a trimis în 1941 în lagărul prizonierilor români timoceni de lângă Timişoara, care se găseau acolo, înainte de a fi repatriaţi, după înfrângerea armatei Jugoslaviei. Întâlnirea cu aceştia a fost scânteia din care s-a născut această carte scrisă în colaborare cu istoricul Aurel Dumitrescu-Jippa, pe care l-a cunoscut la Bucureşti.

Ediţia de faţă reproduce, de asemenea, în anexă, creaţiile folclorice culese de la românii timoceni din lagărul de lângă Timişoara, într-o transcriere fonetică aproximativă, deoarece cei care le-au notat nu aveau pregătirea ştiinţifică în acest domeniu.

Reeditarea acestei cărţi este cu atât mai necesară cu cât noi toţi avem obligaţia de a cunoaşte trecutul şi prezentul fraţilor noştri de la sud de Dunăre, care abia din 2007, în urma unor intervenţii diplomatice energice ale Preşedinţiei şi Guvernului nostru, au fost, în sfârşit, recunoscuţi ca o minoritare românească care are dreptul, ca şi românii din Voivodina (Banatul sârbesc), de a se instrui şi de a se ruga lui Dumnezeu în limba strămoşilor, aşa cum prevăd standardele Europei de astăzi.

Scanned with OKEN Scanner

SCULPTORUL PAUL NEAGU LA TIMIŞOARA

în volumul *Crucificare*, Timişoara, 2000, p. 18-19.

S-au scurs – nu ne vine să credem – aproape două decenii de la evenimentele care au schimbat istoria României şi de atunci sfârşitul fiecărui an este pentru noi, timişorenii, un prilej de pioasă aducere în amintire a celor care, cu mâinile şi piepturile goale, au înfruntat tancurile şi gloanţele.

De atunci în locurile amintitoare au apărut numeroase monumente închinate memoriei celor fără morminte, dar prea puţine dintre ele răspund, estetic, pretenţiilor unui oraş care a fost dintotdeauna european şi în care s-au armonizat stiluri artistice diferite într-un echilibru perfect. Se impunea ca la Timişoara, leagănul revoluţiei române, dar şi poarta spre Occident a ţării, să fie ridicat un monument reprezentativ, aşezat în locul cel mai fierbinte, acolo unde au căzut seceraţi tineri nevinovaţi, acolo unde, din balconul Operei, a fost citită proclamaţia libertăţii şi a demnităţii. Aici în agora sacră a Timişoarei trebuia să-şi găsească locul firesc un monument-simbol.

Acest lucru l-a înţeles Paul Neagu, sculptor renumit şi apreciat în ţara de adopţiune, Anglia, şi nu numai acolo, timişorean prin obârşie. El a reuşit, într-o expresie artistică modernă, aş spune

Scanned with OKEN Scanner

moderată, dar de sfârşit de mileniu, să modeleze în metal respectul pios pe care îl datorăm celor care au murit pentru noi.

Monumentul sugerează că revoluţia anticomunistă a timişorenilor a fost momentul de întoarcere la credinţa în Dumnezeu, într-o perioadă în care păream abandonaţi într-o lume a întunericului. Crucea culcată la pământ 45 de ani a fost ridicată simbolic acum, din nou, de un popor care s-a născut creştin, cu binecuvântarea apostolului Andrei, de un popor care şi-a redobândit verticalele demnităţii şi dreptul de a se întoarce în lumea civilizată a Europei.

Timişoara are acum, în centrul ei, trei simboluri ale istoriei sale: lupoaica capitolină, care aminteşte de originea noastră latină, bustul regelui Ferdinand, care ne-a adus pe noi, românii de aici, între fraţi, şi, acum, *Crucificarea*, omagiu închinat celor care, prin jertfa lor, au redobândit, în 1989, libertatea, demnitatea şi dreptul de a ne afirma ca un popor european. Această triadă va vorbi peste ani generaţiilor care vor veni despre istoria noastră, iar monumentul maestrului Paul Neagu despre deschiderea timişorenilor spre arta modernă.

Scanned with OKEN Scanner

PROMOȚIA 1957
a Colegiului Național
„Constantin Diaconovici Loga”
din Timișoara la 50 ani de la absolvire

Înalt preasfințite Mitropolit al Banatului, Prea sfințite episcop vicar, stimată doamnă directoare Simona Stoia, stimați oaspeți, dragi reprezentanți ai Asociației absolvenților, iubiți, inteligenți, frumoşi şi tineri logani de astăzi,

Sunt nespus de mândru, dar şi fericit, că iau parte, astăzi, împreună cu dumneavoastră, la această deja tradițională sărbătoare a liceului nostru.

Pentru noi, care am încheiat cursurile în urmă cu o jumătate de secol, sărbătoarea de azi are multiple semnificații. Cea mai importantă este aceea că şi noi, cei 110 din vara anului 1957, ne putem mândri că suntem absolvenți ai unuia din cele mai prestigioase licee din România, că am fost elevii unor profesori de excepție a căror deviză a fost „Dascăl bun – elev bun!”. Mulțumită lor din cei 110 declarați „maturi”, mai exact „prematuri”, căci am terminat liceul cu zece clase, la doar 17 ani, adică la vârsta elevilor care azi încep clasa a XI-a, 39 au devenit ingineri; 12 sunt medici; 31 au ajuns profesori; 1 este jurist; 2 sunt medici veterinari; 5 sunt economişti; 1 este biolog; 1 este arhitect; 3 au fost ofițeri superiori; 14 au fost sau

Scanned with OKEN Scanner

sunt cadre didactice universitare; 13 au titlul de doctor în diferite ramuri ale ştiinţei: Doru Bordoş, Virgil Dănilă, Tiberiu Pop, Janos Naschitz şi Octavian Jurjescu în medicină, Eugen Radu Mărculescu în biologie, Horia Popa, Dan Negru, Gheorghe Szende în inginerie, Ioan Martin, Nicolae Moisuc în economie, Alexandru Metea în filologie, Corneliu Popeţi în sociologie, iar trei sunt scriitori: Titus Suciu, Ioan Manta şi Ioan Martin.

Vocea plăcută şi inconfundabilă a unui coleg al nostru, Horia Puşcaşiu, a putut fi auzită din anii '60 până de curând, zi de zi, la Vocea Americii, altul, medicul Octavian Jurjescu, a vegheat la pregătirea cosmonauţilor americani, biologul Eugen Mărculescu şi-a continuat activitatea în Alaska, medicii Tiberiu Pop, Janos Naschitz, Peter Farkas, Lucian Gurguţă şi Irmi Bretholz sunt apreciaţi în Germania, Austria şi Israel, inginerii Viorel Viţan în California, Nicolae Moisuc şi Radu Uzon în Germania.

Porţile actualei Academii Naţionale de Teatru şi Cinematografie din Bucureşti au fost asaltate în 1957 de 4 logani. Drumul fusese deschis cu doi ani înainte de un alt logan: Iurie Darie, iar mai târziu a ajuns, tot acolo, Florin Călinescu. La examenul de admitere, din 1957, cei peste o mie de candidaţi au fost adunaţi în curtea institutului şi li s-a cerut să se grupeze separat candidaţii din capitală de cei din provincie. Între ei au rămas pe loc cei patru colegi ai noştri. Nedumerit, reprezentantul comisiei i-a întrebat: Nu aţi auzit? Sunteţi surzi? Voi de unde sunteţi? Răspunsul a venit prompt: Noi suntem din Timişoara, de la liceul C.D. Loga! Adică nici capitalişti, nici provinciali!

Dragi logani, promoţia 1957 este doar o verigă a lanţului de aur care a început să se înfiripe din 1924, când primii absolvenţi au părăsit băncile liceului nostru, înfiinţat în 1919. Colegii mei şi cu mine suntem siguri că veţi duce mai departe această tradiţie. Succes! Vă mulţumesc mult!

27 mai 2007

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Cuvânt înainte 5

Slujitorul al gramaticii româneşti de acad. Marius Sala 7

Lexicologie 9

Derivate opace 11

Concurenţă şi specializare (*pecete, sigiliu, ştampilă, parafă*) 27

Un cuvânt „nelegitimat" de lexicografia românească (*mulinologic*) .. 32

Cuvinte şi derivate absente din dicţionare (*defector, mătuşism, traseism, ceauşist, politehnist, stalinist, traseist, -ă, ouar, sentenţiar*) 36

Gramatică 43

Propoziţia atributivă. Criterii semantice de clasificare 45

Propoziţia atributivă în stilul ştiinţific 57

Stilistica prozei artistice 65

Modalităţile narative şi structura sintactică
a frazelor în scrierile lui I. Creangă (cercetare statistică) 67

I. Creangă. Propoziţiile consecutive şi valorile lor stilistice 80

Un palimpsest eminescian (*Făt-Frumos din lacrimă*) 92

Scanned with OKEN Scanner

Filologie 113

Eftimie Murgu, avocat al latinității limbii române și precursor al teoriei circulației cuvintelor 115

Vasile Bogrea, un cărturar uitat 129

Miscellanea (interviuri, aniversări, însemnări literare, portrete) 139

Chiar dacă unii cred altfel, dacă școală nu e, nimic nu e 141

Universitatea de Vest din Timișoara va împlini cinci decenii 146

Semicentenarul Catedrei de limba română a Universității de Vest din Timișoara 153

Despre limba română de azi (cursul festiv la despărțirea de promoția 2007) 162

Mereu tânăr (academicianul Marius Sala) 167

Un neîntrecut traducător al lui Mihai Eminescu (FránYo Zoltán) 171

Idealul feminin al locotenentului Ragaiac (Cuvânt înainte la Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, Editura Helicon, Timișoara, 1998) 174

O lume aparte (postfață la Miron Radu Paraschivescu, *Cântice țigănești*, Editura Helicon, Timișoara, 1994) 177

Românii timoceni (prefață la ediția a doua a volumului *Timocul* de A. Dumitrescu-Jipa și Octavian Metea, Ed. Universul, București, 1943) 180

Sculptorul Paul Neagu și Timișoara 189

Promoția 1957 a Colegiului Național „C.D.Loga" (cinci decenii de la absolvire) 185

Scanned with OKEN Scanner

Colecția Cartea de Știință

În curs de apariție
la
Editura Excelsior Art

Cultura tehnică din Banat
Coleta De Sabata

Istoria literaturii române – Epoca Junimii
Virgil Vintilescu

Banatul istoric. 1867-1918. Școala. Educația
Ioan Munteanu

Tratat de ihtiopatologie
Gabriela Munteanu, Dumitru Bogatu

Civilizația geto-dacilor. Spiritualitatea
Adrian Bejan

Scanned with OKEN Scanner

Editura Excelsior Art

Colecția Cartea de Știință

titluri disponibile

Comunicare și argumentare. Teorie și aplicații
Mirela-Ioana Borchin

Sociologia comunicării de masă
Bogdan Nadolu

Banatul istoric. 1867-1918. Ocupații. Economia, Vol. II
Ioan Munteanu

Ioan Slavici
Virgil Vintilescu

Scanned with OKEN Scanner

Editura Excelsior Art

Colecția Cartea de Știință

titluri disponibile

Curs practic de comunicare orală
Gabriel Bărdăşan

Comunitățile evreiești din Banat
Ionel Popescu

Ioachim Miloia. Studii şi articole de artă
Aurel Turcuş

Comunismul din Banat
Eugen Mioc

Scanned with OKEN Scanner

Editor: Corina Victoria Bădulescu
Tehnoredactare şi prepress: Zsolt Novac
Coli tipografice: 12
Bun de tipar: 26.08.2008
Apărut în 2008

Tipar executat la S.C. BISTRA S.R.L.

Scanned with OKEN Scanner

ALEXANDRU METEA, profesor la Universitatea de Vest din Timişoara, este autorul a 9 volume despre structura limbii române, în care teoria se îmbină cu aspectul practic: ***Analize gramaticale,*** Ed. Facla, Timişoara, 1974; ***Modele şi teste rezolvate de analiză gramaticală pentru admiterea în licee şi învăţământul superior,*** Bucureşti, Ed. Petrion, 1992; ***Limba română. Vocabular, morfologie, sintaxă. Sinteze, scheme şi exerciţii,*** Timişoara, Ed. Helicon, 1993 (ediţia a II-a, 1994); ***Compendiu de limba română,*** Ed. Helicon, Timişoara, 1995; ***Limba română. 111 modele şi teste rezolvate de analiză gramaticală,*** Ed. Petrion, Ediţia I şi a II-a, Bucureşti, 1998; ***Limba română de la A la Z,*** Ed. Helicon, Timişoara, 1998 (Ediţia a II-a, 1999); ***Limba română esenţială,*** Ed. Signata, Timişoara, 2001 (ediţia a II-a, 2002; ediţia a III-a, 2004); ***Limba romana de azi,*** Ed. Emia, Deva, 2008, precum şi al volumelor: ***Ion Creangă. Expresivitatea structurilor sintactice,*** Colecţia „Metatext", Ed. Helicon, Timişoara, 2000, şi ***Mihai Eminescu. Expresia artistică a motivelor folclorice,*** Colecţia „Cartea de ştiinţă", Ed. Excelsior, Timişoara, 2000 despre valorile stilistice ale fenomenelor gramaticale.

CART

Află mai mult pe:
www.excelsiorart.ro

ISBN 978-973-592-202-3